

Oslo ungdom og rusmiddelbruk

Utbredelse og muligheter for forebygging



*Elisabet E. Storvoll
Olve Krange*

*Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring*

Rapport 26/03

Oslo ungdom og rusmiddelbruk

Utbredelse og muligheter for forebygging

ELISABET E. STORVOLL

OLVE KRANGE

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 26/2003

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2003
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-180-7
ISSN 0808-5013

Forside: © Søren Svendsen / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Den foreliggende rapporten er skrevet på grunnlag av prosjektet «Ungdom og rusmidler i Oslo», som er finansiert av Rusmideletaten i Oslo kommune. Hovedmålet med prosjektet har vært å beskrive utbredelsen av rusmidler blant osloundom og se på potensialet for forebyggende tiltak.

Rapporten representerer et fellesarbeid hvor Elisabet E. Storvoll har vært hovedansvarlig for kapittel 2, 4.1, 4.2, 5, 6, 7.1, 7.3 og 8, og Olve Krange for kapittel 3, 4.3, 4.4 og 7.2. Kapittel 1 er skrevet i fellesskap.

Tormod Øia har fungert som prosjektleder. Hilde Pape har vært leseansvarlig. Videre har Mira Aaboen Sletten og Viggo Vestel lest gjennom og kommentert deler av teksten. Alle takkes for innsiktsfulle og nyttige innspill til rapporten.

Elisabet E. Storvoll

Olve Krange

Innhold:

SAMMENDRAG	7
1 INNLEDNING	9
1.1 Forebyggende tiltak	11
2 METODE OG MATERIALE	13
2.1 Datamateriale.....	13
2.2 Prosedyre for gjennomføring av undersøkelsen	16
2.3 Statistiske analyser.....	16
3 RUSMIDDELBRUK	18
3.1 Røyking og snusing	18
3.2 Alkohol.....	22
3.3 Illegale rusmidler.....	28
3.4 Hovedfunn.....	33
4 RUSMIDDELBRUK, PROBLEMATFERD OG SKOLETILPASNING	35
4.1 Om hvordan vi kommer til å gå fram.....	35
4.2 Sammenhengen mellom bruk av ulike rusmidler.....	37
4.3 Problematferd	39
4.4 Skoletilpasning.....	41
4.5 Hovedfunn.....	44
5 UNGDOMS TILGANG TIL RUSMIDLER	45
5.1 Om hvordan vi kommer til å gå fram.....	45
5.2 Hvordan ungdom under 18 år skaffer seg alkohol	46
5.3 Tilgang til narkotika.....	56
5.4 Hovedfunn.....	61
6 FAMILIEFORHOLD OG BRUK AV RUSMIDLER	62
6.1 Foreldres kjennskap til barnas drikking og røyking.....	62
6.2 Foreldre som rollemodeller	64
6.3 Foreldre–barn relasjoner	69
6.4 Foreldrenes kjennskap til hva deres barn driver med i fritiden.....	73
6.5 Hovedfunn.....	75
7 JEVNALDERMILJØ OG BRUK AV RUSMIDLER	76
7.1 Venners rusmiddelbruk	76
7.2 Fritidsorientering og rusmiddelbruk	78
7.3 Ungdomskulturelle impulser og rusmiddelbruk.....	82
7.4 Hovedfunn.....	92
8 OPPSUMMERING MED IMPLIKASJONER FOR FOREBYGGENDE ARBEID	94
8.1 Konklusjon	99
SUMMARY	101
REFERANSER	103

Sammendrag

Rapporten handler om osloungdoms bruk av rusmidler. Det rettes et særlig søkelys mot unge som har et høyt forbruk. Datamaterialet består av 1025 osloungdommer i aldersspennet 13–19 år som deltok i den landsomfattende spørreskjemaundersøkelsen «Ung i Norge 2002». Undersøkelsen ble gjennomført på skolene og hadde en svarprosenten på 94.

Resultatpresentasjonen er todelt. Først ser vi på utbredelsen av ulike rusmidler, deretter på potensialet for forebyggende arbeid. Vi fant at osloungdombom ikke skilte seg vesentlig fra ungdom i resten av landet når det gjelder andelen dagligrøykere og andelen som hadde drukket seg beruset. De eksperimenterte imidlertid oftere med illegale rusmidler. Blant ungdommene i Oslo skilte de med norsk bakgrunn seg ut fra de med innvandrerbakgrunn ved at de oftere røykte, drakk og hadde prøvd cannabis. Det var små kjønnsforskjeller når det gjaldt røyking og beruselsesfrekvens, men guttene så ut til å være mest tilbøyelige til å prøve illegale rusmidler. Eldre ungdommer brukte mer av alle rusmidlene enn yngre ungdommer. I motsetning til det inntrykket en får fra det offentlige ordskiftet var det stor stabilitet i andelen dagligrøykere, drikkemønster og eksperimentering med illegale rusmidler blant osloungdombom fra 1996 til 2002.

Videre ser vi på sammenhengen mellom rusmiddelbruk og problematferd og skoletilpasning. Ifølge våre funn er det en tett forbindelse mellom rusmiddelbruk og involvering i annen problematferd, som skoleopposisjon, voldstrusler og -handlinger og andre lovbrudd. Dessuten ser de som har størst erfaringer med rusmidler ut til å prestere dårligere på skolen enn andre ungdommer.

I de siste kapitlene ser vi på potensialet for å forebygge problematiske rusvaner gjennom å gjøre noe med ungdoms tilgang til rusmidler og intervensjon rettet mot foreldre og jevnaldersmiljøet. Det første av disse kapitlene handler om tilgangen til rusmidler. Først belyser vi hvordan ungdom under 18 år som drikker alkohol skaffer seg dette. Deretter ser vi på tilgangen til narkotiske stoffer. Funnene indikerer at det er muligheter for å begrense tilgangen til alkohol gjennom bedre overholdelse av eksisterende aldersgrenser på salgs- og skjenkesteder. Videre er det et potensial for å redusere tilgangen gjennom å hindre at foreldre og andre voksne skaffer alkohol til ungdom under 18 år.

I kapitlet som handler om muligheter for foreldreintervensjon ser vi både på foreldrenes rusmiddelbruk og klimaet i forholdet mellom ungdommene og deres foreldre – slik ungdommene rapporterer det. Funnene tyder på at foreldrene fungerer som rollemodeller for sine barn når det gjelder bruk av legale rusmidler. Videre ser gode relasjoner ut til å være viktig for å forebygge uheldige rusvaner.

Til slutt ser vi på sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og det jevnaldersmiljøet de ferdes i eller fascineres av. Vi fant tydelige sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og deres nærmeste venners bruk av rusmidler. Videre fant vi klare sammenhenger mellom rusmiddelbruk og fritidsorientering. De som var minst hjemmeorienterte, ikke deltok i organiserte fritidsaktiviteter og rapporterte om høy grad av uteorientert fritid, brukte mest rusmidler. På bakgrunn av disse funnene argumenteres det for å gi ungdom et variert voksenstyrt fritidstilbud.

1 Innledning

Denne rapporten handler om bruk av rusmidler blant ungdom i Oslo. Hovedstaden er den eneste virkelige storbyen i Norge, mener noen. Det kan hende at Oslo i norsk sammenheng er spesiell som oppvekstarena for ungdom, og at dette har konsekvenser for forbruket av rusmidler blant dem som vokser til og blir voksne i byen. Storbyen er mangfoldig og ordet gir et mangfold av assosiasjoner. I mediene ser vi det ofte brukt som bakteppe for beskrivelser av såkalte urbane livsformer. Da handler det om kafeer, bredspektret kulturtilbud og dynamisk moderne livsførsel – anonymitet og romslig toleranse er storbyens adelsmerke. Brukt om rammen rundt barn og unges oppvekst får ordet gjerne en annen valør. Da er det ofte opphopning av problemer, voldshandlinger, eksponering for rusmidler, konflikter mellom ungdomsgjenger og harde ungdomsmiljøer som framstilles som storbyens kjennetegn. Anonymitet blir til ensomhet og toleranse til likegyldighet. Framstillingen er tabloid og det er ikke sannsynlig at klisjeene er sanne i bred eller allmenn forstand. Likevel kan det nesten hver dag leses historier fra Oslo i avisen som er fundert i slike klisjeer.

Kanskje samfunnsfagene må ta noe av skylda. Det er nemlig en lang tradisjon for studier av storbyen som ramme for problematisk ungdomsliv i fag som sosiologi og sosialantropologi. Oftest er det det eksotiske og spesielle som har vært gjenstand for slike undersøkelser. Ungdoms subkulturer har vært et sentralt tema i den norske ungdomsforskningen. Man har for eksempel studert gatebarn (Houge, 1982), blitzere (Holm og Kvaran, 1989), nynazister (Fangen, 1995) og også hva Thomassen kalte «narkotika-subkulturer» (Thomassen, 1993) – som i dag for eksempel forbindes med rusmiddelomsetningen på «Plata». Dette er alle grupper med klar forankring i storbyen, og et gjennomgående tema for forskningen har nettopp vært bruken av rusmidler innenfor de ulike subkulturene. Et stykke på vei er det nok subkulturstudienes begreper om ungdom vi finner igjen i tabloidene, og som har fått dominere det offentlige ordskiftet om unge. Mediene dyrker det eksotiske og – i allmennhetens øyne – ofte skremmende ved *urbane* ungdomskulturer. De bekymringene som rettes mot ungdom, og den alminnelige diskusjonen om utvikling og endring på rusområdet, konkluderer ofte med utgangspunkt i det spesielle snarere enn i kunnskap om det generelle. Problemet er enkelt: studier av subkulturer er studier av *det spesielle*, og det er ikke holdbart når en ønsker å si noe om ungdom generelt.

Med unntak av SIRUS (Statens institutt for rusmiddelforskning) sine kartleggingsundersøkelser, visste man lenge lite om rusmiddelbruken blant majoriteten av ungdommen. Men etter hvert, kanskje særlig gjennom etableringen av Norges forskningsråds senter for ungdomsforskning (UNGforsk), og senere Gruppe for ungdomsforskning ved NOVA, har det vokst fram en tradisjon i den norske ungdomsforskningen som har fungert som en motvekt til fokuset på det eksotiske – nemlig forskning som tar sikte på å studere ungdom flest, gjennom utvalg av den generelle ungdomsbefolkningen. Siktemålet er da ikke lenger det som er spesielt og spektakulært, men det som gjelder unge i allmennhet. Når det gjelder rusmidler, handler det dermed om hva som kjennetegner den alminnelige rusmiddelbruken, hvordan den endrer seg over tid og om forskjeller mellom ulike ungdomsgrupper. Denne rapporten er skrevet innenfor denne tradisjonen.

Et grunnleggende spørsmål blir likevel om storbyen Oslo representerer et særtilfelle som oppvekstarena for ungdom. For selv om majoriteten av osloundom verken er blitzere, nynazister eller hører til i en «narkotika-subkultur», kan det hende at storbyen byr på noen særegne erfaringer og utfordringer som bidrar til at rusmiddelbruken er annerledes i Oslo enn i landet forøvrig. Tidligere studier indikerer at andelen unge som bruker narkotika er høyere i Oslo enn i resten av landet (Skretting, 2001; Wichstrøm, 1994). Det samme har vært rapportert å gjelde for hvor ofte ungdom drikker seg beruset (Wichstrøm, 1994). Forskjellene i andelen som bruker narkotika mellom Oslo og resten av landet ser imidlertid ut til å ha blitt mindre de siste årene (Skretting, 2001). Vi spør om osloundom fortsatt skiller seg tydelig fra ungdom fra resten av landet når det gjelder slik bruk. For å nærme oss en slik problemstilling skal vi sammenligne rusmiddelbruken blant osloundommen med det forbruket ungdom som er bosatt andre steder i landet framviser.

Det store innslaget av såkalte innvandrerungdommer er ett forhold som gjør Oslo til en unik kommune i norsk sammenheng. I det materialet som skal legges til grunn her har om lag hver femte elev to foreldre med ikke-vestlig bakgrunn. Ingen andre kommuner i Norge har en tilsvarende andel unge med innvandrerbakgrunn. Om innvandrernes tilstedeværelse bidrar til økt eller redusert gjennomsnittlig forbruk for osloundommen, er et åpent spørsmål. Flere studier har vist at kjente mekanismer og prediktorer for bruk av rusmidler er virksomme uansett etnisk bakgrunn (for en oversikt se Øia, 2003: 35–38). Som gruppe har innvandrerungdom flere av de kjennetegnene på marginalisering som normalt kan forbindes med høyt forbruk av rusmidler. På den andre siden har innvandrerbefolkningen også kjennetegn

som beskytter mot rusmiddelbruk. Sterke familiebånd og islams alkoholforbud kan være eksempler på det siste (Øia, 2003). Vi skal her sammenligne etnisk norsk ungdom med innvandrerungdommer.

Den store bekymringen når det handler om unges bruk av rusmidler, har vært at forbruket er økende. Og det finnes en viss forskningsbasert støtte for en slik bekymring. De landsdekkende ungdomsundersøkelsene «Ung i Norge 1992» og «Ung i Norge 2002» indikerer en økning i ungdoms narkotikabruk de siste ti årene (Pape og Falck, 2003). Dette er i tråd med funnene fra andre studier (Skretting, 2001; Ødegård et al., 2002). I følge Ung i Norge-undersøkelsene er det dessuten flere ungdommer som ofte drikker seg beruset i dag enn det var for ti år siden (Pape og Falck, 2003). Også andre studier bekrefter at det har vært en økning i ungdoms alkoholbruk (Skretting, 2003). Andelen dagligrøykere ser ut til å ha vært relativt stabil (Storvoll og Moshuus, 2003; Sosial- og helsedirektoratet, 2003a og b). Vi kommer her til å sammenligne tall fra Ung i Norge 2002 med tall fra en stor ungdomsundersøkelse i Oslo fra 1996.

Både Ung i Norge-undersøkelsene og andre studier indikerer at rusmiddelbruk er tett forbundet med annen problematferd (Loeber og Keenan, 1994; Pape og Falck, 2003; Storvoll et al., 2003; Øia, 1998 og 2003). På landsbasis har denne sammenhengen blitt sterkere i løpet av de siste årene (Pape og Falck, 2003). Vi ser her på sammenhengen mellom osloundgdoms rusmiddelbruk og involvering i annen antisosial atferd og skoletilpasning.

1.1 Forebyggende tiltak

Bekymringer knyttet til økningen i ungdoms rusmiddelbruk de siste årene, og den tette forbindelsen mellom rusmiddelbruk og annen problematferd, har ført til økt fokus på forebyggende tiltak. Her ser vi på potensialet for å forebygge uheldige rusvaner gjennom å gjøre noe med ungdoms tilgang til rusmidler, og gjennom forebyggende arbeid rettet mot foreldre og jevnaldersmiljøet.

Det skilles ofte mellom primær-, sekundær- og tertiærforebygging (Helland og Øia, 2000; Ommundsen, 1987). *Primærforebygging* dreier seg om å forhindre at problemer oppstår. Tiltakene har en universell innretning. Det vil si at de retter seg mot hele befolkningen eller store uselekterte grupper. Et eksempel er holdningskampanjer som distribueres bredt – «Just say no». Tilbud som går til alle unge i et område, slik som fritidsklubb og idrettslag, er også eksempler på primærforebygging. På rusfeltet er lovverket og håndhevelse av loven et tredje eksempel. Lovgivningen rundt alkohol,

tobakk og narkotika har til hensikt å begrense bruken i den norske befolkning. *Sekundærforebygging* er i større grad rette mot målgrupper i faresonen. Målet er her å tilrettelegge konkrete tiltak overfor utsatte grupper for å hindre videreutvikling av et begynnende problem. *Tertiærforebyggende* tiltak har som mål å hindre ytterligere misbrukskarrierer hos allerede definerede misbrukere, samt hindre følgeskader av problemer som allerede har oppstått. De analysene som presenteres i denne rapporten er basert på et utvalg av unge som befinner seg i skoleverket. Sterkt marginaliserte ungdommer fanges i mindre grad opp i våre data. Derfor gir analysene først og fremst grunnlag for å si noe om potensialet for primærforebyggende tiltak.

Det kan videre skilles mellom tre strategier innen primærforebygging: befolkningsrettede strategier, tiltak rettet mot «kritiske perioder» i livet og tiltak rettet mot risikogrupper (Ommundsen, 1987). *Befolkningsrettede strategier* rettes mot alle eller flertallet i befolkningen, og blir ofte for generelle til at man når de man ønsker å nå. Et alternativ er å *rette tiltakene inn mot «kritiske perioder»* i livet. Dette vil være perioder som representerer en særlig risiko, for eksempel de aldersgruppene hvor de fleste begynner å bruke rusmidler. Et annet alternativ er å *rette tiltakene mot personer eller grupper som erfaringsmessig har vist seg å være særlig utsatte* med hensyn til å utvikle problemer. Fordelen med slike tiltak er at de kan avgrenses og skreddersys til de som trenger dem mest. Faren er imidlertid stigmatisering, og at identifisering av slike risikogrupper skaper selvoppfyllende profetier.

Analysene som presenteres i denne rapporten sier først og fremst noe om hele ungdomsbefolkningen. I tillegg kan de bidra til å si noe om «kritiske perioder» i ungdomstiden, for eksempel om det er de yngste eller eldste ungdommene som er mest sårbare for alkoholeksponering i hjemmet. Videre gir resultatene grunnlag for å vurdere om det er hensiktsmessig å rette inn tiltak mot bestemte ungdomsgrupper, for eksempel jenter, gutter, ungdom med norsk bakgrunn, ungdom med innvandrerbakgrunn eller ungdom knyttet til ulike ungdomskulturer som forbindes med forhøyet forekomst av rusmiddelbruk.

2 Metode og materiale

I dette kapittelet presenteres utvalget for Ung i Norge 2002, prosedyren for gjennomføringen av studien og de statistiske analysemetodene som brukes. De benyttede måleinstrumentene presenteres i resultatkapitlene (kapittel 3–7).

2.1 Datamateriale

«Ung i Norge 2002» hadde et bruttoutvalg på 12 923 skoleelever fra 73 skoler. Elevene var fordelt over klassetrinnene fra og med første trinnet på ungdomsskolen til og med siste trinnet på videregående skole. Utvalget var trukket med tanke på å oppnå størst mulig grad av representativitet for den norske ungdomsbefolkningen. På landsbasis deltok 11 928 elever, noe som utgjør en svarprosent på 92.

For å sikre et mest mulig representativt utvalg i Oslo, ble det benyttet en annen utvalgsprosedyre enn i resten av landet. I samråd med assisterende skoledirektør ble det foretatt et skjønnsbasert utvalg av ungdomsskoler og videregående skoler, hvor hensikten var å oppnå et rimelig representativt utvalg med hensyn til bosted (indre/ytre og østre/vestre bydeler). Oslo var representert ved åtte skoler, fire ungdomsskoler (Ila, Midtstuen, Loftsrud og Uranienborg) og fire videregående skoler (Foss, Persbråten, Elvebakken og Stovner). Bruttoutvalget i Oslo bestod av 1142 elever. Nettoutvalget på 1068 elever ga en svarprosent på 94. Svarprosenten var noe høyere på ungdomsskolene enn på de videregående skolene, 98 versus 90. De få elevene i utvalget som var under 13 år og over 19 år ble tatt ut av utvalget før gjennomføringen av de statistiske analysene. Vi stod dermed igjen med 1025 elever.

Hvordan var så sammensetningen med hensyn til demografiske variabler i det analyserte utvalget? Det var noen flere jenter (54 prosent) enn gutter (46 prosent) i utvalget. Andelen elever fra ungdomsskoler (50 prosent) og videregående skoler (50 prosent) var lik. Videre var det omtrent lik fordeling av elever i 8., 9. og 10. klassetrinn. Når det gjelder elevene på videregående skoler, var det betydelig flere elever fra videregående kurs 1 (VK1, tidligere 2. klasse) (48 prosent) enn fra grunnkurs (GK, tidligere 1. klasse) (28 prosent) og videregående kurs 2 (VK2, tidligere 3. klasse) (24 prosent). Det var en større andel som gikk på allmenne, økonomiske og administrative fag (62 prosent) enn på andre studieretninger (38 prosent).

Ungdom med innvandrerbakgrunn ble definert med utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås (SSB) operasjonalisering. Kravet som stilles for å komme i denne kategorien er at begge foreldrene er født utenfor Norge. Vi skilte mellom ungdom med bakgrunn fra den tredje verden (Asia, Afrika og Latin-Amerika) og fra vestlige land (Norden, Vest-Europa, Øst-Europa og USA). Ut fra denne definisjonen hadde 19 prosent innvandrerbakgrunn fra den tredje verden, 3 prosent innvandrerbakgrunn fra vestlige land og 78 prosent norsk bakgrunn. Ungdommene med innvandrerbakgrunn fra vestlige land skilte seg lite ut fra de med norsk bakgrunn med hensyn til rusmiddelbruk. Når vi utover i rapporten snakker om ungdom med innvandrerbakgrunn, ser vi derfor kun på ungdom med bakgrunn fra den tredje verden. I de tilfellene hvor disse sammenlignes med de med norsk bakgrunn, tas de med vestlig innvandrerbakgrunn ut av analysene.

Siden svarprosentene var høyere på ungdomstrinnet enn på de videregående skolene, er utvalget noe mer representativt for de yngste ungdommene. Bruttoutvalget av de eldste ungdommene var dessuten mer selektert. Dette gjelder særlig for utvalget på VK2, noe som kan forklares ved to forhold. For det første var de som hadde lærlingeplass ikke tilgjengelig på skolen, og dermed ikke med i utvalget. For det andre er det flest som har droppet ut av skolen på de høyeste klassetrinnene.

Det er trolig en overrepresentasjon av ungdom med omfattende rusmiddelbruk blant dem som faller utenfor det ordinære skolesystemet. Blant dem som fortsatt går på skolen er det trolig et relativt høyt fravær. Ungdommene som bruker aller mest rusmidler dekkes altså dårlig både i vår og i andre skolebaserte undersøkelser. Hvis man ønsker å nå denne gruppen må man benytte andre fremgangsmåter. At vi ikke når disse ungdommene slår først og fremst ut på estimatene for utbredelsen av de ulike rusmidlene, og særlig de mest lavfrekvente rusmidlene. Utbredelsen av harde narkotiske stoffer er altså trolig noe høyere enn det som framkommer fra vår studie. Når det gjelder høyprevalente rusmidler som alkohol, tobakk og cannabis, har denne feilkilden mindre betydning. Det er imidlertid ingen grunn til å anta at tallene på utbredelsen er dramatisk høyere enn det vi rapporterer her. Og det er i alle fall god grunn til å anta at våre tall, som viser at forbruket av tyngre narkotiske stoffer er relativt lite omfattende, treffer bedre enn det skremmebildet som ofte tegnes i media.

Utbredelsen av rusmidler i Oslo sammenlignes gjennomgående med utbredelsen i resten av landet. For tolkningen av disse funnene er det viktig å vite hvor sammenlignbare de to utvalgene er. Dersom det er en større andel med omfattende rusmiddelbruk i Oslo enn i landet for øvrig, og de som

bruker mest rusmidler ikke fanges opp gjennom slike skoleundersøkelser, vil problemet med underestimert av utbredelsen være større i Oslo enn i resten av landet. Funn som tyder på at oslounngdommer ikke bruker mer rusmidler en annen ungdom, kan i prinsippet ha en slik metodologisk forklaring. Hvis vi finner at utbredelsen er større i Oslo enn i resten av landet, kan forskjellene være større enn det de framstår som.

Kjønns- og aldersfordelingen i utvalget fra Oslo og fra resten av landet var lik. Det samme gjaldt for andelen elever på ungdomsskoler og videregående skoler. Fordelingen mellom de ulike klassetrinnene var imidlertid forskjellig ($p < 0,001$), noe som skyldes at det var flere elever på VK1 i osloutvalget (24 prosent) enn i resten av utvalget (17 prosent). Det var også flere elever med innvandrerbakgrunn i Oslo enn i resten av landet, 19,9 versus 1,6 prosent ($p < 0,001$). Hvordan den høye andelen av ungdom med innvandrerbakgrunn i Oslo slår ut på utbredelsen av ulike rusmidler, kommer vi tilbake til.

Andel som gikk på allmenne, økonomiske og administrative fag var dessuten større i Oslo enn i resten av landet, 62 versus 49 prosent ($p < 0,001$). Blant elevene i Oslo varierte ikke beruselsesfrekvensen med valg av studieretning. Det var imidlertid færre som gikk på allmenne, økonomiske og administrative fag enn på andre studieretninger som røykte daglig ($p < 0,001$). Videre var det færre som hadde brukt cannabis ($p < 0,001$) og andre narkotiske stoffer sist år ($p < 0,001$). Den høyere andelen av elever på allmenne, økonomiske og administrative fag i Oslo enn i resten av landet kan eventuelt forklare en lavere utbredelse av disse rusmidlene i Oslo.

Vi ser også på endringer i utbredelsen av rusmidler blant oslounngdom fra 1996 til 2002. Ung i Oslo 1996, som er en omfattende spørreskjemaundersøkelse blant alle oslounngdommene, benyttes som sammenligningsgrunnlag til dataene fra 2002. Når vi skal sammenligne data fra disse to undersøkelsene får vi et mindre utvalg. I 1996 gikk spørreskjemaet kun ut til det som i dag tilsvarer 9. klasse, 10. klasse og grunnkurs. Det betyr at de som er eldre og yngre enn dette må trekkes ut av materialet fra 2002. Samtidig må alle skoler som ikke er med i Ung i Norge 2002 trekkes ut fra materialet fra 1996. Vi sitter da igjen med et utvalg på 1467 elever i 1996 og 475 elever i 2002.

Til tross for noen svakheter, utgjør datamaterialet fra Ung i Norge 2002 et godt grunnlag for å studere oslounngdoms forhold til rusmidler, til å sammenligne utbredelsen i Oslo med utbredelsen i resten av landet og til å se på endringer fra 1996 til 2002.

2.2 Prosedyre for gjennomføring av undersøkelsen

Før undersøkelsen ble gjennomført ble det innhentet en støtteuttalelse fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Undersøkelsene på ungdomsskolene skulle godkjennes av de aktuelle kommunene og de på videregående skoler av de aktuelle fylkeskommunene. Foreldrene til alle elevene fikk tilsendt et informasjonsskriv om undersøkelsen. Kun ungdomsskoleelevene måtte ha foreldrenes samtykke for å delta. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste var informert om undersøkelsen.

Det ble opprettet en kontaktperson ved hver skole som skulle hjelpe til med gjennomføringen av undersøkelsen. Før utfyllingen av spørreskjemaene ble det lest opp en instruks til elevene, som også var trykt på den konvolutt de fikk utdelt. Der ble det blant annet presisert at det var frivillig å delta i undersøkelsen. Deltakerne fylte ut spørreskjemaet i to påfølgende skoletimer. Det ble organisert oppsamlingsrunder for de elevene som ikke var til stede da dette foregikk, noe som i tidligere studier har vist seg å øke andelen ungdommer med problematferd i utvalget (Bakken, 1998). Elevene puttet selv det ferdig utfylte spørreskjemaet i en konvolutt, og klistret igjen denne. Noe som sammen med resten av designet sikret at deres svar ble anonyme. De elevene som deltok i undersøkelsen var med i trekningen av en reise til 30.000,-.

Spørreskjemaene inkluderte en rekke mål som dekker sentrale sider ved de unges liv. Det ble hovedsakelig benyttet standardiserte- og internasjonalt utprøvde instrumenter. Rusfeltet var godt dekket med spørsmål man har lang erfaring med å bruke på NOVA.

Det gis en grundigere beskrivelse av undersøkelsen i Rossow og Bø (2003).

2.3 Statistiske analyser

De avhengige variablene i analysene var knyttet til omfanget av rusmiddelbruk. Hvilke statistiske analysemetoder som ble benyttet avhang blant annet av om disse ble behandlet som dikotome eller kontinuerlige. I det første tilfellet ble utvalget delt i to grupper, for eksempel de som hadde brukt cannabis og de som ikke hadde gjort det. Et eksempel på bruk av kontinuerlige variabler, er når vi så hvor ofte ungdom brukte cannabis heller enn om de gjorde det.

I de tilfellene hvor vi benyttet gjennomsnittsverdier så vi også på standardavviket. Dette defineres som en gruppes gjennomsnittlige avvik fra

gruppens gjennomsnittskåre. Jo høyere verdi standardavviket har, jo mer spredt er de svarene som gis innen en gruppe.

Pearson's χ^2 -test (kji-kvadrattest) ble benyttet for å teste om prosentandelen som var involvert i et gitt fenomen i to eller flere grupper var forskjellige fra hverandre på et statistisk signifikant nivå. Om gjennomsnittskåren for to eller flere grupper var forskjellige fra hverandre, ble undersøkt ved hjelp av enveis variansanalyser. At forskjeller i prosentandeler eller gjennomsnittskårer er statistisk signifikante, vil si at de er store nok til at de ikke skyldes tilfeldigheter i utvalget. I denne rapporten angis tre signifikansnivå: $p < 0,05$ (*), $p < 0,01$ (**) og $p < 0,001$ (***). Jo lavere verdi p har (eller jo flere asterikstegn), jo mer markerte er gruppeforskjellene. Et annet tegn som går igjen i rapporten er N . Denne referer til antall personer prosentueringen eller utregningen av gjennomsnittsskårer var basert på.

Kji-kvadrattesten har den egenskapen at den er sensitiv for størrelsen på utvalget. Når utvalget er stort, blir kun små prosentforskjeller statistisk signifikante. I motsatt fall, når utvalgene er små, er det en tendens til at relativt store forskjeller ikke blir statistisk signifikante. Om forskjeller er statistisk signifikante eller ikke, er med andre ord ikke alltid av praktisk betydning for planleggingen av forebyggende tiltak. Vi legger derfor først og fremst vekt på forskjeller i prosentandeler i tolkningen av våre funn.

Korrelasjons- og lineære regresjonsanalyser ble benyttet til å studere samvariasjonen mellom to eller flere kontinuerlige variabler. Selv om noen av variablene ble definert som uavhengige og andre som avhengige, så var ikke hensikten å studere årsaksforholdet mellom dem, men hvordan utbredelsen på den ene hang sammen med utbredelsen på den andre.

Partiell korrelasjon og multippel regresjon ble benyttet til å studere de unike bidragene til to eller flere uavhengige variabler i forklaringen av en avhengig variabel. Slike analyser ble blant annet benyttet til å kontrollere for felles bakenforliggende variabler når det var grunn til å tro at sammenhengen mellom to variabler skyldtes at begge hang sammen med en tredje. Følgende kan være et eksempel på dette: Siden frekvensen av å både drikke alkohol på et utested og drikke seg beruset øker med alderen, kan en få en sammenheng mellom disse to forholdene som reflekterer at begge øker med alderen. For å undersøke om dette er tilfellet, kan man kontrollere for betydningen av alder i partiell korrelasjon eller multippel regresjon.

De statistiske analysene ble foretatt i statistikkprogrammet SPSS.

3 Rusmiddelbruk

3.1 Røyking og snusing

Sigaretter er trolig det rusmidlet som i sterkeste grad har gjennomgått en endring på det symbolske meningsmessige planet gjennom de siste 40-50 årene. Flere forskere har pekt på at sigaretter har gått fra å være et kulturuttrykk som signaliserte velstand, suksess, selvstendighet og frihet, til et produkt som assosieres med sosial deprivasjon, marginalisering og dårlig tilpasning på flere livsområder (se for eksempel Warburton et al., 1991; Jarvis, 1994; Pedersen, 1998; Krange og Pedersen, 1999). I følge Statistisk sentralbyrå har andelen røykere i totalbefolkningen blitt kraftig redusert siden begynnelsen av 1970-tallet. Men fremdeles er det om lag 30 prosent av den voksne befolkningen (16–74 år) som røyker. I dag er det nesten like mange kvinner og menn som er dagligrøykere (SSB, 2003a). Til tross for at helserisikoen som er forbundet med tobakksrøyking er meget godt kjent, er altså en relativt stor del av den norske befolkningen dagligrøykere. Forskning har vist at rekrutteringen til røyking neppe er tilfeldig. At menn og kvinner med bakgrunn i arbeiderklassen er overrepresentert blant røykerne er et slikt kjennetegn, arbeidsledighet et annet (Cox et al., 1987). Blant ungdom har man sett at gruppen av dagligrøykere gjennomsnittlig har svakere skoleprestasjoner, sjeldnere velger høyere utdanning enn ikke-røykere og unge som bare røyker av og til (Krange & Pedersen, 1999).

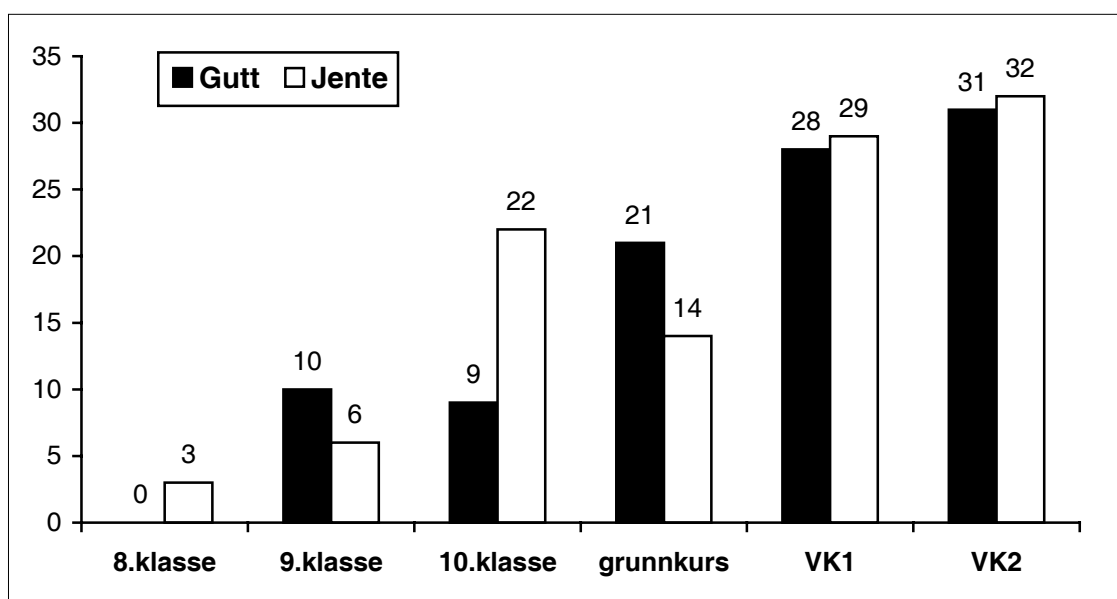
For å måle ungdommens røykevaner spurte vi simpelthen: «Røyker du?» Svaralternativene var: «Har aldri røykt», «Har aldri røykt fast og røyker ikke i det hele tatt nå», «Har røykt fast, men har sluttet helt nå», «Røyker, men ikke daglig» og «Røyker daglig». Blant ungdommene i Oslo er det i alt 17 prosent som oppgir at de røyker daglig. 47 prosent oppgir at de aldri har røkt. De gjenværende 36 prosentene har på ulike måter hatt eller har et forhold til sigaretter. 12 prosent oppgir å være det vi kan kalle *rekreasjonsrøykere*, det vil si at de røyker, men ikke til daglig. Når vi sammenligner med dataene fra landet forøvrig, ser vi at fordelingene nær sagt er helt identiske. 17 prosent oppgir å være dagligrøykere, 46 prosent har aldri røkt og 11 prosent er rekreasjonsrøykere.

Har det vært endringer i osloundoms røykevaner fra 1996 til 2002? Dataene fra Ung i Oslo 1996 viste at 50 prosent aldri hadde røkt og at 19 prosent røykte daglig, altså tilnærmet lik utbredelsen i 2002. Nivåene mellom

dagligrøykere og ikke-røykere var imidlertid operasjonalisert noe annerledes i undersøkelsen fra 1996. Vi observerer med andre ord stor stabilitet i ungdommens røykevaner. Ungdommen i Oslo anno 2002 røyker verken mer eller mindre enn ungdomsgruppene i andre deler av landet. De røyker heller ikke mindre enn ungdom gjorde i 1996. Det har vært en tilsvarende stabilitet de siste ti årene når en ser på landet som helhet (Sosial- og helsedirektoratet, 2003a og b; Storvoll og Moshuus, 2003).

Vi ser altså at andelen dagligrøykere blant de unge er betydelig lavere enn for den alminnelige voksenbefolkningen. Dette henger trolig sammen med at rekruttering til røyking foregår gjennom hele ungdomstida, og at de yngste ikke er kommet ordentlig i gang med røykinga ennå. Figur 3.1 nedenfor viser at det er flest som røyker i de eldste aldersgruppene. Mens omlag en tredel røyker i VK1 og VK2 er det nesten ingen som røyker i 8. klasse. Blant de eldste ungdommene røykes det på et nivå som tilsvarer gjennomsnittet for hele den voksne befolkningen i Norge.

Figur 3.1: Andel som svarte at de røyker daglig etter kjønn og klasstrinn. Prosent.



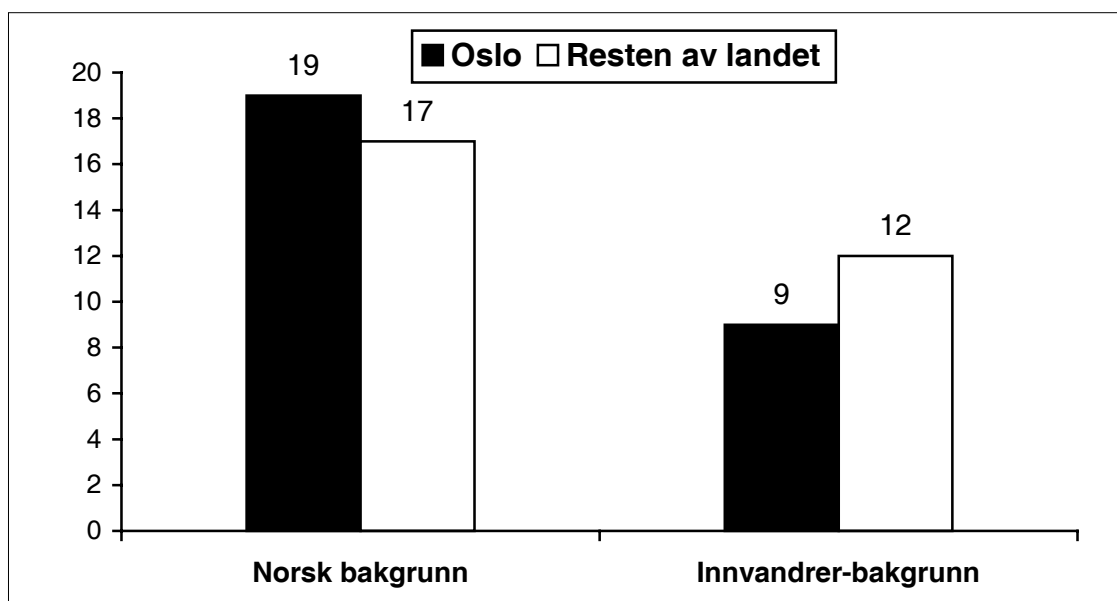
Røyking blir ofte framstilt som et «jentefenomen» blant dagens unge. Våre tall tyder på at det er en strek overdrivelse. Her er kjønnsforskjellene relativt små. Det er imidlertid et interessant unntak. Tallene viser at andelen som røyker gjør et sprang mellom to klasstrinn. Det gjelder både for gutter og jenter. Men mens gruppen av gutter gjør spranget mellom ungdomstrinnet og videregående skole, foretar jentene det samme spranget ett år før, i overgangen mellom 9. og 10. klasse. En sannsynlig forklaring er at sigaretter fungerer som et symbol for autonomi og frihet, som symbol på løsrivelse fra

foreldre og andre voksne personers dominans. Å røyke blir da en handling som markerer at man forlater barndommen. Videre, fra 10. klasse til grunnkurs ser vi for jentenes vedkommende et klart fall i andelen som røyker. Dette har mest sannsynlig med rekrutteringen til videregående opplæring å gjøre. Jamfør forskningslitteraturens beskrivelser av sigarett-røykingens sammenheng med ulike mål for marginalisering, kan vi forvente at det er mer alminnelig å røyke blant dem som dropper ut av utdannings-systemet etter grunnskolen, enn blant dem som fortsetter i utdanning. Det er sannsynlig at en tilsvarende mekanisme gjør seg gjeldene blant guttene. Det betyr i så fall at den reelle økningen i andelen som røyker blant gutter er enda sterkere enn det som framkommer i figuren.

Dagligrøykerne ble bedt om å oppgi omtrent hvor mange sigaretter de røyker per dag. Litt i overkant av halvparten av dagligrøykerne (N=181) svarte på spørsmålet om antall sigaretter. Blant disse oppga 33 prosent at de røykte en tipakning om dagen. Til sammen var det 67 prosent som sa de røykte ti eller færre sigaretter per dag. De virkelige storrøykerne er sjeldne blant ungdom. Ti prosent røykte en tjuepakning, og ca. 14 prosent røykte 20 eller flere. Noen få rapporterte å røyke veldig mange sigaretter hver eneste dag, og det er mulig at noen av dem overdrev når de oppga antall sigaretter. Men dersom vi antar at de faktisk røyker mye, stemmer tallene over. Sammenligner vi tallene fra Oslo med de fra den landsdekkende undersøkelsen, ser vi at fordelingene ligner hverandre også når det gjelder antall sigaretter. Konklusjonen blir at forbruket av sigaretter blant oslounddommen ikke avviker fra det forbruksmønsteret vi finner ellers i landet.

Bakteppet for denne rapporten er at Oslo er en storby, og at storbyen kanskje representerer en livssammenheng som genererer noen bestemte problemer i ungdomsbefolkningen. Den generelle hypotesen var at ungdom i Oslo bruker mer rusmidler enn ungdom ellers i landet. Det ser ikke ut til å stemme når det gjelder røyking. Samlet sett er det ikke flere som er daglig-røykere i Oslo enn andre steder, og det ser heller ikke ut til at den delen av oslounddommen som røyker, røyker mer enn andre. Men vi skal ikke forlate hypotesen riktig ennå. Dersom det kan identifiseres en gruppe som trekker gjennomsnittet ned, kan det fortsatt være sånn at majoriteten av oslounddom skårer høyere enn resten av landet når det gjelder andelen som røyker. I Oslo kan det store innslaget av unge med innvandrerbakgrunn bidra til en slik mekanisme. Dersom det er færre dagligrøykere blant *innvandrerungdommene* kan altså andelen som røyker ligge over landsnivået for resten av oslounddommen. Figuren nedenfor viser hvordan andelen som er daglig-røykere varierer mellom to grupper av ungdom som er delt inn etter etnisk bakgrunn.

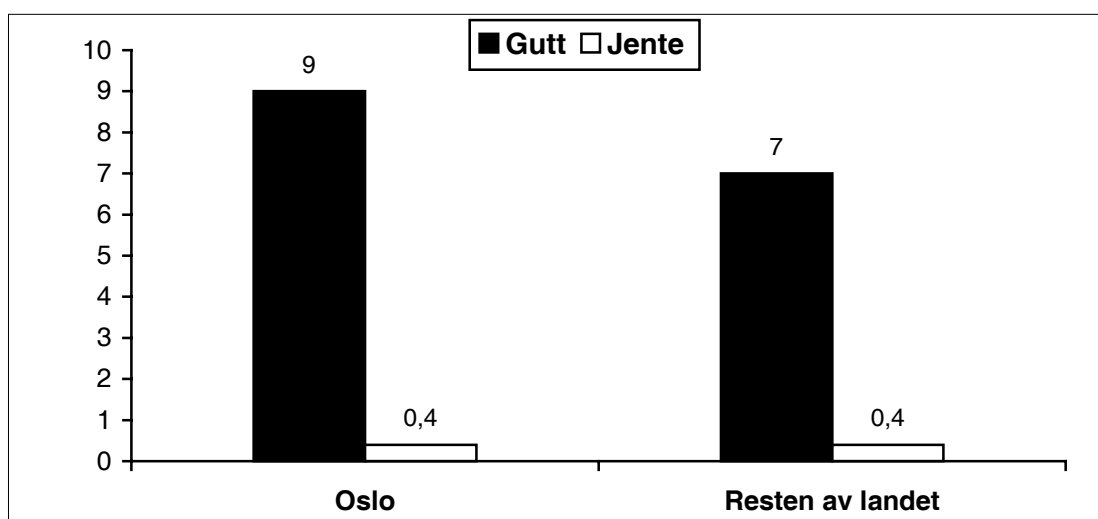
Figur 3.2: Andelen som svarte at de røyker daglig etter etnisk bakgrunn og bosted.



Figur 3.2 viser at andelen som røyker er mindre blant innvandrerungdommene enn blant unge med norsk bakgrunn. I Oslo er forskjellen statistisk signifikant ($p < 0,001$). Det er videre nærliggende å konkludere med at den urbane livssammenhengen har liten betydning for om unge begynne å røyke eller ikke.

Hva så med snusing? For å måle snusbruken spurte vi; «Bruker du snus?». Svaralternativene var: «Har aldri brukt snus», «Har prøvd snus, men bruker det ikke nå», «Har brukt snus daglig, men har sluttet nå», «Bruker snus, men ikke daglig» og «Bruker snus fast».

Figur 3.3: Andelen som svarte at de bruker snus daglig etter bosted og kjønn. Prosent.



Som figuren viser er snusing, uansett hvor man bor i landet, en guttegreie. Tendensen går igjen i retning av at osloguttene har et noe høyere forbruk enn gutter ellers i landet. Men heller ikke denne gangen er sammenhengen sterk nok til at vi kan legge noe vekt på det. Svært få jenter bruker snus til daglig, og det gjelder uansett hvor i landet de bor. Også når det gjelder snusing stiger andelen med alder.

Hva så med innvandrerne? Svaret er enkelt. De bruker ikke snus. I hele utvalget er det bare en innvandregutt som fortalte at han var daglig bruker. På grunn av den relativt store innvandrerandelen i Oslo, fører dette til at snusbruken blant «norskingene» er enda høyere enn det som er rapportert over. Når vi kontrollerer for etnisk bakgrunn, ser vi at elleve prosent av guttene med norsk bakgrunn oppga at de bruker snus hver dag.

Andelen unge som begynner å røyke har vært relativt stabil gjennom de siste årene. Når det gjelder bruken av snus, er bildet et annet. Bruken er på vei oppover. Og det er særlig unge menn som begynner å snuse. På landsbasis har andelen som snuser blant unge menn i aldersgruppen 16–34 år fordoblet seg siden 1985. I 2000 snuste seks prosent av de unge mennene daglig, og om lag like mange snuste av og til (SSB, 2003b). Vi finner en tilsvarende økning i vårt materiale. I 1996 var det fem prosent av guttene som rapporterte at de var daglige brukere av snus. I 2002 var tallet steget til 13 prosent. At tallet 13 prosent ligger så vidt mye over det som er beskrevet i figuren over, skyldes trolig at 8. klassingene ikke er med i dataene når vi sammenligner de to årstallene. Snusbruk var nærmest ikke-eksisterende for jenter begge år.

Henger røyking og snusing sammen? Kan det være at snus for eksempel fungerer som «døråpner» for seinere røyking? De tverrsnittsdataene vi sitter på egner seg egentlig ikke til å undersøke en slik påstand, men vi kan kanskje danne oss et bilde av dette ved å se på den tilbøyeligheten de unge har til et dobbelt forbruk. Sammenhengen er klar. Blant dem som snuser til daglig rapporterer 61 prosent å røyke av og til og 19 prosent rapporterer at de også røyker fast. De tilsvarende tallene for ungdom som aldri snuser er 30 prosent og 12 prosent ($p < 0,001$).

3.2 Alkohol

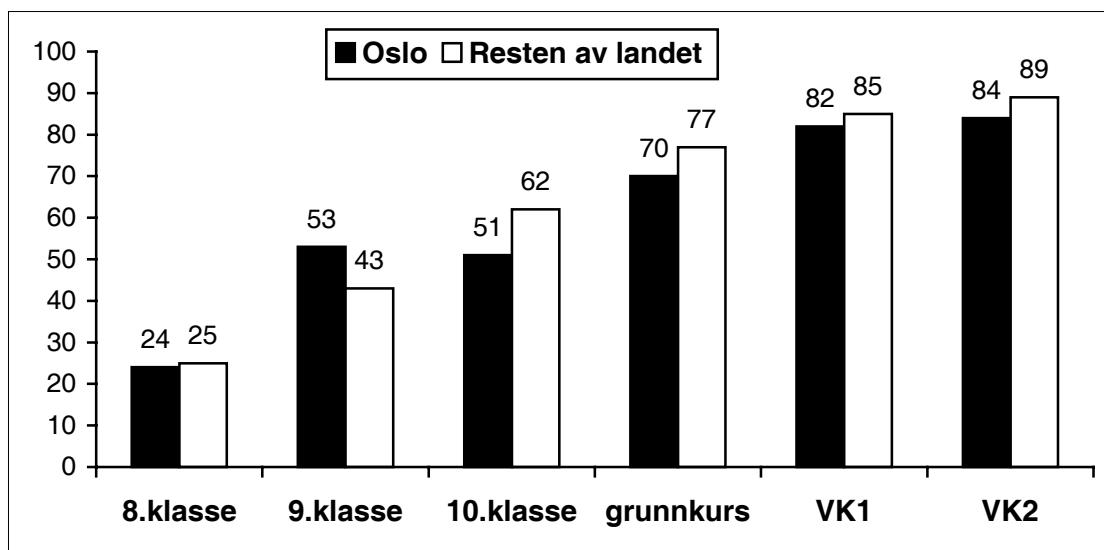
«Alkoholen har mange ansikter», skriver Willy Pedersen (Pedersen, 1998), og peker på at alkohol er et sosialt rusmiddel. I den norske kollektive drikkekulturen er alkohol forbundet med fest, glede og flørt. Men alkoholen har også en grellere side. Da handler det om problemer, skader og vold.

Mange møter dette selv. Andre opplever det blant venner og slektninger. Alkoholens doble bilde fører med seg at sein debut er forbundet med problemer som svake vennenettverk og ensomhet, samtidig er tidlig debut forbundet med marginalisering på flere livsområder. Rusmiddelet brukes oftest i sosiale sammenhenger, og forbruket føyer seg inn i det utvidede handlingsrepertoaret unge etablerer gjennom tenårene. Alle kommer en eller annen gang borti alkohol og de aller fleste blir brukere selv. I Norge ligger den gjennomsnittelige debutalderen for alkohol på rundt 15 år (Skretting 2000). Hvordan står det så til med alkoholkonsumet blant oslounddommen i dag?

La oss begynne med det aller enkleste spørsmålet: «Har du noen gang drukket alkohol?» 30 prosent svarte «nei» og 70 prosent svarte «ja». Dette er på nivå med resten av landet hvor 28 prosent svarte «nei», mens 73 prosent svart «ja». Vi spurte videre: «Har du noen gang drukket så mye at du følte deg tydelig beruset?» I Oslo svarte 61 prosent «ja» og 39 prosent «nei». De tilsvarende tallene for landet ellers er 63 prosent «ja» og «37 prosent «nei».

Heller ikke når vi holder ulike aldersgrupper konstant finner vi forskjeller. Figur 3.4 viser at Oslo verken ligger over eller under skårene for resten av landet når det gjelder andelen unge som har drukket seg tydelig beruset. Dette gjelder på alle klassetrinnene som er med i undersøkelsen. Andelen som fortalte at de hadde drukket seg tydelig beruset stiger jevnt og trutt for hvert klassetrinn, fra bare en av fire 8. klassinger til nærmere ni av ti på VK2. Av og til ligger andelen litt over blant osloelevene og andre ganger litt under. Hovedbildet er at det ikke er noen forskjeller. De små observerte forskjellene er heller ikke i dette tilfellet statistisk signifikante.

Figur 3.4: Andelen som svarte «ja» på spørsmål om de noen gang hadde drukket så mye at de kjente seg tydelig beruset etter klassetrinn og bosted. Prosent.

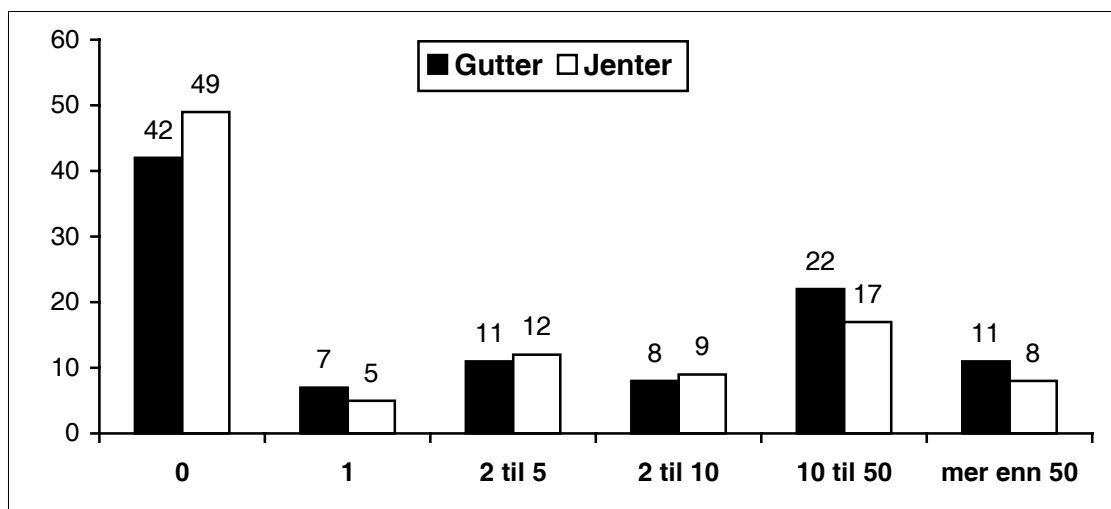


Det er ubetydelige forskjeller mellom Oslo og resten av landet når vi ser på disse enkle målene for alkoholkonsum. Etter som de unge blir eldre blir bruk av alkohol et normalfenomen, og funnet gir liten informasjon om den variasjonen som kan finnes i forbruksmønsteret. Bak så grove tall kan det skjule seg flere ulike forbruksprofiler.

Vi begynner med mulige kjønnsforskjeller. Alkoholforskningen har vist at gutter og jenter drikker like ofte, men at guttene drikker større kvanta. Her settes i stedet søkelys på hvor ofte de unge har drukket seg fulle. Vi spurte: «Hvor ofte – i løpet av de siste 12 månedene – har du drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset.» Svaralternativene var: «0 ganger», «1 gang», «2–5 ganger», «6–10 ganger», «10–50 ganger» og «mer enn 50 ganger». Dette er en enkel måte å spørre på, og det har den fordel at det er enkelt å svare, og svarprosenten blir høy. Bare 1,7 prosent lot være å svare på spørsmålet. Videre har målet den fordel at det er rus som kommer i fokus. Det er for eksempel lite følsomt for at jenter «tåler» mindre alkohol enn guttene. Ungdom har sjelden rukket å utvikle misbruksvaner. Problemer som unge opplever i forbindelse med alkohol har i all hovedsak direkte sammenheng med fylla. Andelen som oppga at de hadde drukket seg beruset minst ti ganger sist år, var høyere blant elever på videregående skoler (45 prosent) enn blant elever på ungdomsskoler (10 prosent) ($p < 0,001$).

Figur 3.5 viser forskjellene mellom gutter og jenter når det gjelder hvor ofte de har drukket seg tydelig beruset. Det er en svak tendens til at jentene noe sjeldnere drikker seg beruset, men kjønnsforskjellene er ikke signifikante. Hovedbildet er helt klart at guttene og jentene ligner hverandre.

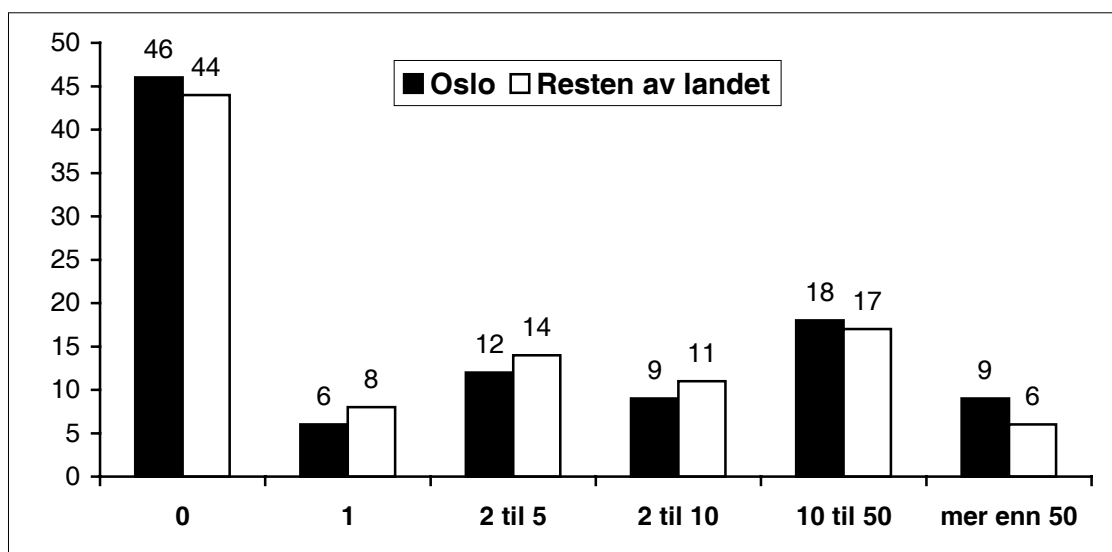
Figur 3.5: Antall ganger drukket seg tydelig beruset i løpet av de siste tolv måneder etter kjønn. Prosent.



Det må understrekes at spørsmålet ikke fanger opp hvor mye den enkelte har drukket. Vi spurte også: «Sist gang du drakk hvor mange 'drinker' drakk du da?» Det forklares at som en drink regnes en ½ flaske pils (0,33 liter), 1 stort glass vin, 1 glass sterkvin eller en drink brennevin (ca, 4 cl.). Spørsmålsstillingen kan nok virke noe forvirrende, men det er liten grunn til å anta at det er kjønnsforskjeller med hensyn til en mulig misforståelse. Det er omtrent like mange gutter og jenter som har unnlatt å svare på spørsmålet. Spørsmålet er mye brukt, og gir et greit estimat når hensikten er å sammenligne grupper. I dette tilfellet avslørte en såkalt variansanalyse at guttene drakk klart mer enn jentene. Gjennomsnittene er henholdsvis 7,9 drinker for guttene og 5,8 for jentene ($p < 0,001$). Det hører også til bildet at det er stor spredning rundt disse gjennomsnittene. Her er det bare ungdom som drikker alkohol som har svart. Likevel var standardavvikene henholdsvis 7,7 for gutter og 9,9 for jenter. Det vil si at både blant gutter og jenter er det stor variasjon når det gjelder hvor store mengder alkohol man drikker. Forskjellene mellom gutter og jenter kan blant annet skyldes kjønnsroller. Gutter synes det er stas å tåle mye.

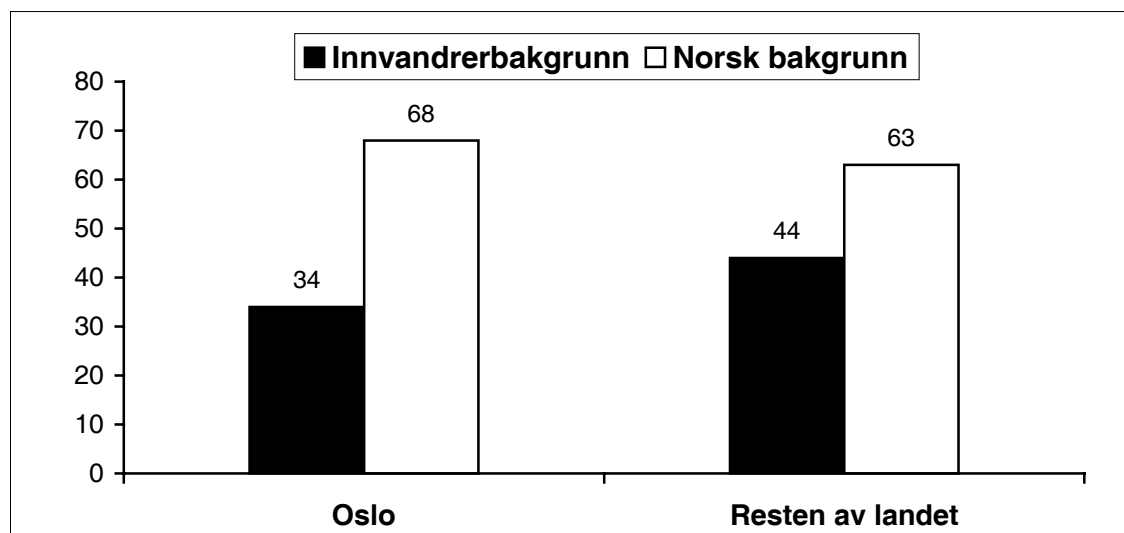
Tilsvarende analyser ble gjort med materialet fra resten av Norge og fra Ung i Oslo 1996. Funnene fulgte samme mønster. Figur 3.6 viser er en svak og statistisk signifikant tendens til at ungdommen i Oslo oftere drikker seg til beruselse enn unge ellers i landet ($p < 0,001$), men forskjellene er så små at det trolig er meningsløst å snakke om *substansiell* signifikans.

Figur 3.6: Antall ganger drukket seg tydelig beruset i løpet av de siste tolv måneder etter bosted. Prosent.



Vi gir oss altså ikke til å tolke de små observerte forskjellene her. Men et spørsmål som handler om innvandrerungdommens bidrag til statistikken melder seg. Øia (2003) viser at innvandrerbefolkningen i Oslo skiller seg fra innvandrerbefolkningen ellers i landet ved at andelen innvandrere som kommer fra muslimske land er større i hovedstaden. Øia viser i tillegg at innvandrerungdom nesten aldri drikker. Islam har et strengt alkoholforbud. Hvis mange unge følger forbudet, kan det bety at forskjellene mellom etnisk norske ungdommer i Oslo og ellers i landet er større enn tallene over tyder på. Figur 3.7 gir en enkel sammenligning av fire ungdomsgrupper, etnisk norske elever i Oslo, etnisk norske elever i landet for øvrig, innvandrerungdom fra Oslo og innvandrerungdom som bor andre steder i landet. Vi ser to tendenser. For det første er det langt sjeldnere at innvandrerungdommen drikker seg beruset enn at etnisk norske gjør det. Både i Oslo og i resten av landet er differansen mellom innvandrere og «norskinger» statistisk signifikant ($p < 0,001$). For det andre er det også en tendens til at færre av innvandrerungdommen i Oslo enn av innvandrerungdommer utenfor Oslo drikker ($p < 0,05$).

Figur 3.7: Andelen som har svart «ja» på spørsmål om de noen gang har drukket så mye at de kjente seg tydelig beruset etter bosted og etnisk bakgrunn. Prosent.

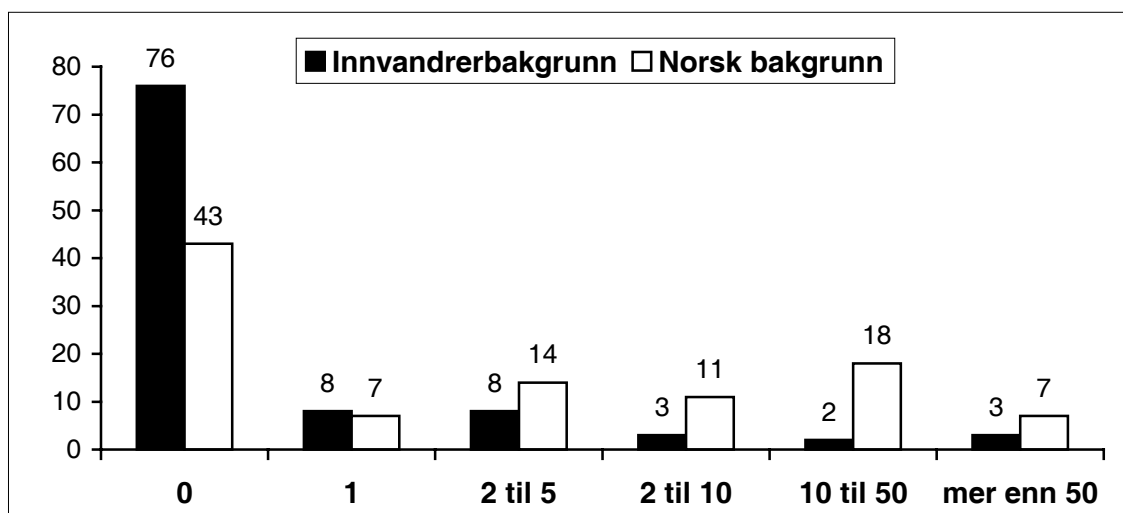


Videre ser vi at forskjellene på innvandrere og «norskinger» er betydelig større i Oslo enn i resten av landet. Grunnen er både at færre av Oslos innvandrere har drukket seg beruset enn innvandrere ellers i landet, og at noen flere av de etniske norske ungdommene fra Oslo enn de som er bosatt andre steder har drukket «så mye at de har følt seg tydelig beruset». Resultatene i figur 3.7 tyder altså på at både innvandrerungdommene og etnisk norske ungdommer skiller seg fra ungdommer andre steder når det gjelder alkoholforbruk. At Islam står sterkere i Oslo (Øia 2003) enn andre steder,

kan være en grunn til at en lavere andel av innvandrerungdommen i hovedstaden har drukket seg beruset.

Hva så med hyppigheten av å drikke seg til beruselse? Målet over skiller ikke mellom antall ganger en har drukket seg full. Faller det å drikke seg til beruselse inn i et mønster av handlinger man normalt begår, eller ligger det mer på et eksperimentelt plan? Hvordan er forskjellen mellom de to gruppene når det gjelder dette? For å undersøke disse spørsmålene må vi bruke nasjonale data. I utvalget fra Oslo blir tallene for små til at de gir mening i statistisk forstand. Resultatet av analysen presenteres i figur 3.8, og et klart mønster trer fram.

Figur 3.8: Antall ganger drukket seg tydelig beruset i løpet av de siste tolv måneder etter etnisk bakgrunn. Landsdekkende utvalg. Prosent.



Vi vet alt at innvandrerne er overrepresentert blant dem som aldri har drukket seg til beruselse. Figuren over viser at de innvandrerungdommene som har vært fulle, i hovedregelen bare har vært det noen få ganger det siste året før undersøkelsen ble foretatt. Blant de norske ungdommene ser det ut til å være relativt vanlig å etablere drikking som en del av et praksis-repertoar. Motsatt virker det som om flertallet av de innvandrerne som har drukket nok til å kjenne seg beruset, har gjort det på et mer eksperimentelt nivå. Ikke bare er det færre innvandrerungdommer som har drukket seg til beruselse. De som har gjort det, har også gjort det sjeldnere enn sine etnisk norske medelever. Når det gjelder bruken av alkohol som rusmiddel ser det ut til at ungdommene i Oslo, sett under ett, ikke skiller seg vesentlig fra ungdommer ellers i landet. Dette bildet endrer seg imidlertid noe når vi tar i betraktning at Oslo har en stor innvandrerbefolkning med tilhørighet i Islam. Tallene tyder på at innvandrerne er med på å bringe andelen som drikker nedover i Oslo.

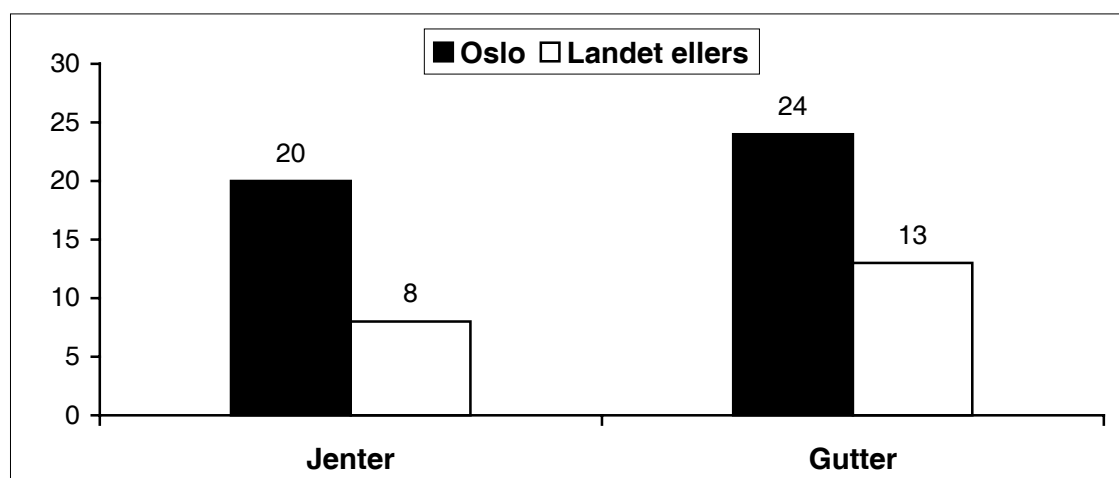
3.3 Illegale rusmidler

Sammenlignet med forbruket av alkohol, er bruk av narkotika langt mindre utbredt. Hasj skiller seg imidlertid ut som noe som relativt mange kommer borti i løpet av tenåringsalderen. I dette kapitlet studerer vi bruken av *cannabis* og *andre illegale rusmidler* som kokain, ecstasy og heroin hver for seg. Vi tar det i tur og orden, og begynner med hasj og marihuana.

Hasj og marihuana

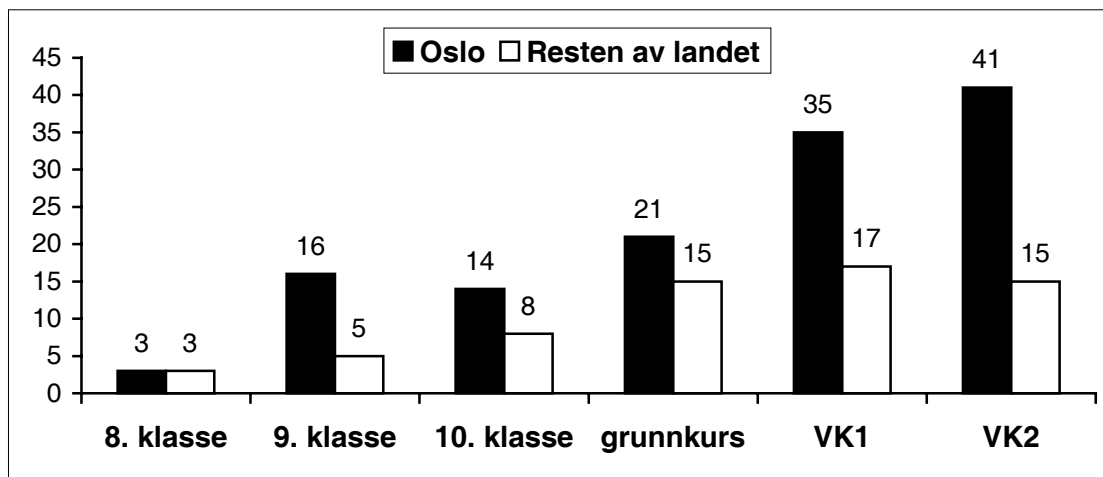
Vi spurte de unge om de i løpet av siste år hadde brukt hasj eller marihuana. Mer presist spurte vi: «Hvor ofte – i løpet av de siste 12 månedene – har du brukt hasj eller marihuana?» Svaralternativene var: «0 ganger», «1 gang», «2–5 ganger», «6–10 ganger», «10–50 ganger» og «mer enn 50 ganger». Først skiller vi mellom de som hadde og de som ikke hadde brukt cannabis sist år. Når det gjelder cannabisbruk, ser det ut til å være betydelige forskjeller mellom Oslo og resten av landet. I Oslo krysset 22 prosent av respondentene av for at de hadde brukt hasj eller marihuana, mot ti prosent av ungdommene som bor andre steder i landet ($p < 0,001$). I motsetning til de legale rusmidlene tobakk og alkohol kan det altså se ut til at hasj i større grad er et storbyfenomen. Figur 3.9 viser i tillegg til at hasj til en viss grad er knyttet til kjønn. 20 prosent av jentene og 24 prosent av guttene rapporterte å ha brukt cannabis i løpet av siste år ($p < 0,001$). I landet forøvrig er den relative kjønnsforskjellen noe større (8 prosent av jentene mot 13 prosent av gutten, $p < 0,001$) Men selv om det er flere gutter enn jenter som har prøvd, er forskjellene for små til at det ville være rimelig å kalle hasjbruk for en «guttegreie».

Figur 3.9: Andelen som hadde brukt hasj eller marihuana i løpet av siste år etter kjønn og bosted. Prosent.



Når vi ser hele ungdomstida under ett, er forbruk av cannabis langt fra noe normalfenomen. Men som i tilfellet med sigaretter og alkohol, foregår rekrutteringen til stoffet gjennom hele ungdomstida. Det betyr at de yngste i utvalget trolig er med på å trekke andelen som har røkt hasj ned. I figur 3.10 viser vi at det å ha røkt hasj fordeler seg ulikt på de ulike klassetrinnene. I tillegg sammenlignes Oslo med resten av landet.

Figur 3.10: Andelen som hadde brukt hasj eller marihuana siste år etter klassetrinn og bosted. Prosent.

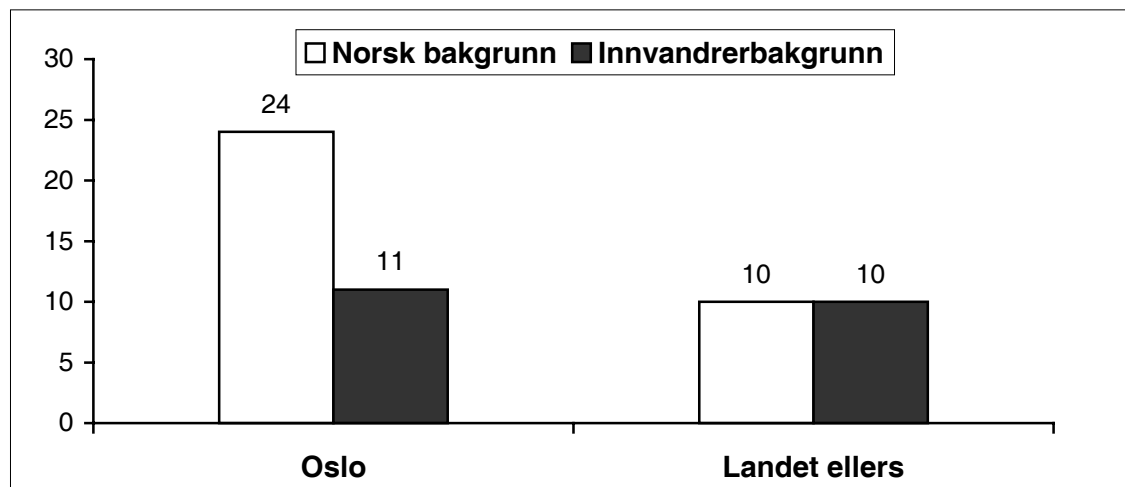


Bruk av hasj øker etter hvert som de unge blir eldre. I åttende klasse er hasj et helt marginalt fenomen. Siden stiger andelen som har brukt stoffet for hvert klassetrinn på skolen. Blant de unge på VK2 rapporterte 41 prosent av ungdommene i Oslo at de hadde røkt hasj siste år. Blant ungdommene i resten av landet følger utviklingen omtrent samme mønster gjennom ungdomskolen, selv om nivået er langt lavere: Det er få 8. klassinger som har brukt hasj. Siden stiger andelen for hvert klassetrinn. På videregående flater kurven ut. Forskjellene mellom oslounddommen og de andre er først og fremst at hasj er vanligere i Oslo. Vi kommer til å gå dypere inn i dette i seinere avsnitt. Legg også merke til at det i Oslo er vanligere å ha røkt hasj enn det er å røyke sigaretter til daglig.

Hvis vi ser på hvor ofte ungdom bruker cannabis, så ligger oslounddom over ungdom fra resten av landet på alle nivåene. Blant oslounddommen var det tre prosent som rapporterte å ha brukt stoffet mellom ti og 50 ganger, og fire prosent rapporterte om bruk mer enn 50 ganger. Sju prosent av ungdommene i osloskolene kan dermed karakteriseres som høyfrekvensbrukere. Den tilsvarende andelen i resten av landet er tre prosent ($p < 0,001$). Sammenlignet med resten av landet er det altså om lag dobbelt så mange ungdommer som ofte har prøvd hasj siste år i Oslo.

Hvordan er det med innvandrersandelens betydning for de observerte forskjellene mellom Oslo og resten av landet? Kan den store forskjellen skyldes at særlig mange av Oslos ungdom med innvandrerbakgrunn har brukt hasj? Det ser ikke sånn ut. Snarere tvert om. Også når det gjelder hasj- bruk er innvandrerungdommen i Oslo mer tilbakeholdne enn etnisk norske elever. Etnisk norske oslounge ungdommer bruker mer marihuana, og det gjelder uansett om vi sammenligner med innvandrerungdom i Oslo eller med innvandrere som bor andre steder.

Figur 3.11: Andelen som svarte at de hadde brukt hasj eller marihuana siste år etter bosted og etnisk bakgrunn. Prosent.



Mønsteret er analogt med det vi fant for tobakk og alkohol. Innvandrerne i Oslo bidrar til å bringe andelen som hadde brukt cannabis nedover. Vi ser at andelen som har brukt hasj blant oslounge ungdommen har økt fra 22 til 24 prosent når vi holder innvandrerne utenfor. Det er en gruppe som skiller seg ut fra de andre i denne analysen, og det er ungdommene i Oslo med norsk bakgrunn. Flere av dem har brukt hasj sist år enn noen annen gruppe. Når vi i tillegg vet at de unge aldersgruppene er inne og trekker andelen ned, dannes et bilde av at hasj har blitt relativt vanlig blant ungdommene i Oslo. At 47 prosent av de etnisk norske elevene på VK2 rapporterte at de hadde brukt hasj i løpet av siste år, illustrerer dette. Det tilsvarende tallet for innvandrerungdommene på VK2 er 21 prosent. Vi har ikke informasjon til å si noe sikkert om dette representerer noen økning eller ikke. Men tallene vi har fra Ung i Oslo 1996 tyder ikke på at det har vært noen økning de siste 6 årene: Både i 1996 og 2002 svarte 17 prosent av oslounge ungdommene at de noen gang hadde prøvd hasj. Dette funnet bryter med et inntrykk som har festet seg. Nemlig at den økningen i bruken av rusmidler man så på begynnelsen av 1990-tallet har fortsatt fram til i dag. Men faktisk viser tall fra SIRUS, i tråd med våre funn, at

økning flatet ut mot slutten av tiåret, og at forbruket til og med gikk litt tilbake ved inngangen av det nye årtusenet (Skretting, 2003).

Andre illegale rusmidler

Når vi ber oslounddommen om å svare ja eller nei på spørsmål om de noen gang har brukt heroin, svarer bare 1,2 prosent bekreftende. Tilsvarende svarer 4,1 prosent bekreftende på at de har brukt kokain, 4 prosent at de har brukt ecstasy, 1 prosent at de har brukt GHB og 4,3 prosent at de har brukt amfetamin. En illustrasjon av at man bør ta slike estimater med en klype salt får vi når vi observerer at 0,9 prosent svarer bekreftende på at de har brukt zetacyllin, et tullestoff det spørres etter som en kontroll av at de unge ikke dikter når de fyller ut skjemaet. Nå er det imidlertid sannsynlig at en gruppe «multibrukere» svarer ja på alle spørsmålene, simpelthen fordi de oppfatter at de har prøvd alt.

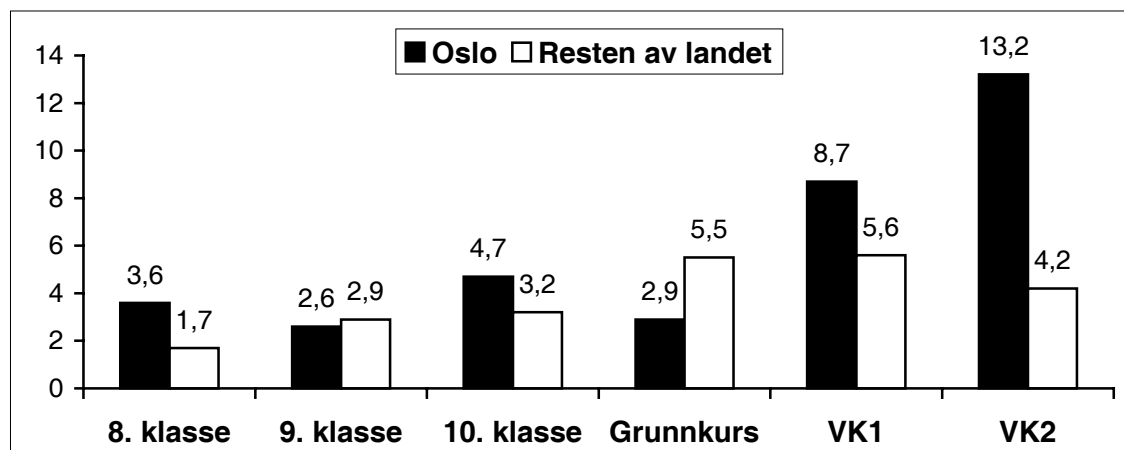
Utprøving og bruk av andre illegale rusmidler enn cannabis forekommer altså sjeldent blant ungdommen i vårt materiale. Dermed blir også sammenligning mellom ulike grupper problematisk. For eksempel er det 0,5 prosentpoeng flere gutter enn jenter (4,1 prosent mot 3,6 prosent) som oppgir at de har brukt kokain. Det tilsvarer en kjønnsforskjell på nesten 14 prosent, noe som i andre sammenhenger godt kunne vært tillagt betydning. Men her er tallene små, og sammenhengen kan være tilfeldig. Sammenligner vi innvandrerungdom med etnisk norske ungdommer finner vi at 4,3 prosent mot 2,5 prosent oppgir å ha brukt kokain. Det vil si at det i vårt materiale nesten er dobbelt så vanlig blant etnisk norske elever som blant innvandrerungdom å oppgi bruk av kokain. Selv om dette er en stor relativ differanse, kan sammenhengen også her skyldes tilfeldigheter. Sammenhengen er ikke statistisk signifikant.

I forskningssammenhengen er problemet ikke først og fremst knyttet til gale estimater, men til at lavprevalente fenomener (som ungdoms bruk av tyngre narkotiske stoffer) vanskelig lar seg studere i sammenheng med andre kjennetegn ved unge mennesker (som kjønn og etnisk bakgrunn). Til det blir gruppene fort alt for små. Men dersom vi slakker litt på kravene til presisjonen når det gjelder hvilke narkotiske stoffer som studeres, gir undersøkelsen likevel en mulighet til å kommentere noen tendenser. Som ledd i et større spørsmålsbatteri som omhandler ulike former for problematferd, ble det stilt spørsmål om hvor ofte man i løpet av de siste 12 månedene hadde *brukt andre narkotiske stoffer som kokain, LSD, ecstasy, amfetamin, heroin eller noe annet*. Svaralternativene og prosentfordelingen var som følger: «0 ganger» (94,0 prosent), «1 gang» (1,6 prosent), «2–5 ganger» (2,0 prosent), «6–10 ganger» (0,9 prosent), «10–50 ganger» (0,7 prosent) og «Mer enn 50

ganger» (0,8 prosent). Det var kun 2,4 prosent som ikke besvarte spørsmålet. Dersom vi nå dikotomiserer variabelen, og skiller mellom de som oppgir å ha og de som oppgir å ikke ha brukt de ovennevnte narkotiske stoffene, finner vi at 6 prosent av ungdommene i osloutvalget sier de har brukt hardere narkotika (en gang eller flere). Dataene viser at noen flere gutter (6,9 prosent) enn jenter (5,1 prosent), og at færre elever med innvandrerbakgrunn (3,8 prosent) enn etnisk norske elever (6,9 prosent), oppgir å ha brukt andre narkotiske stoffer enn hasj. Dette er tendenser som følger mønsteret fra analysene av de andre rusmidlene. Sammenligning av de forskjellige klassetrinnene viser – ikke overraskende – at de eldste ungdommene oftere enn de yngre oppgir at de har prøvd de hardere narkotiske stoffene. Fra 8. klasse til og med grunnkurs er det svært få som oppgir å ha brukt kokain, LSD, ecstasy, amfetamin, heroin eller noe annet. På de laveste klassetrinnene varierer andelene tilfeldig. Dersom vi i stedet for å skille mellom klassetrinn deler materialet i to grupper – ungdomsskoletrinnet og videregående skole blir sammenligningsgrunnlaget mer robust. Da viser det seg at 3,6 prosent av ungdomsskoleelevene mot 8,3 prosent av elevene i videregående skole oppgir å ha brukt hardere narkotiske stoffer ($p < 0,01$). Men, til dette bildet hører det også med at det er de unge på VK1 og VK2 som skiller seg ut. Blant dem rapporterer henholdsvis 8,7 (N=241) og 13,2 (N=121) prosent å ha brukt minst ett av stoffene på listen over, sist år.

I Oslo var det 6 prosent av ungdommene som rapporterte at de hadde brukt harde narkotiske stoffer. Det tilsvarende tallet for resten av Norge er 4 prosent. Selv om andelen som har brukt hardere narkotika er lav både i Oslo og i resten av landet, er andelen større i hovedstaden ($p < 0,001$). Denne tendensen er enda klarere når vi sammenligner klassetrinn for klassetrinn.

Figur 3.12: Andelen som hadde brukt kokain, LSD, ecstasy, amfetamin, heroin eller noe annet sist år etter klassetrinn og bosted. Prosent.



Til og med grunnkurs er forskjellen mellom Oslo og de øvrige delene av landet små, og retningen virker vilkårlig. Det er ingen signifikante forskjeller på de fire laveste klassetrinnene, men på VK1 ($p < 0,05$) og i særlig grad på VK2 ($p < 0,001$) er det tydelig at andelen som har brukt illegale rusmidler er høyere blant oslounddommen. Vår undersøkelse fanger ikke opp de aldersgruppene som har passert alderen hvor man er elev i videregående skole. Vi vet med andre ord ikke noe om *når* «kurven flater ut» i hovedstaden. Når det gjelder ungdom som går på skole i andre deler av landet, kan tallene tyde på at andelen som har prøvd narkotika stabiliserer seg allerede mens de går på videregående. For Oslos vedkommende er det en mulighet for at andelen vokser også etter at de unge forlater skolen. Forskning har imidlertid vist at de fleste når en topp når det gjelder bruk av alkohol (se Pape og Hammer, 1996) og forskjellige former for problematferd (Storvoll og Wichstrøm, 2003) i unge år, og at slikt avtar etter hvert som folk går over i de voksnes rekker. Det kan være grunn til å anta at bruk av illegale rusmidler følger samme utvikling. Når vi går dypere ned i de tallene som er presentert i figuren over, ser vi også at det høyfrekvente forbruket er svært uvanlig. Vi har ingen holdepunkter for å anta noe annet enn at det for de aller fleste er en eksperimentell bruk vi har observert.

Så til spørsmålet om dagens nivå innebærer en økning fra 1996. Utvalget fra 1996 består som nevnt bare av tre klassetrinn, de to siste årene på ungdomsskolen og det første året på videregående. Når vi sammenligner disse tre klassetrinnene fra 1996 og 2002 er det ikke mulig å observere noen endring. Men siden dataene fra Ung i Norge 2002 viser at andelen som har brukt narkotika stiger mot slutten av videregående, må man forvente at en eventuell økning fra 1996 til 2002 først og fremst skulle vise seg blant de eldste ungdommene i videregående skole. Tall fra SIRUS viser imidlertid at den økningen i bruken av illegale rusmidler som man så under første halvdel av 90-tallet har flatet ut (Skretting, 2003).

3.4 Hovedfunn

- Blant oslounddom er det omtrent like mange dagligrøykere som det er blant unge ellers i landet. Blant elevene på VK2, som er de eldste i vårt utvalg, røyker noe i overkant av 30 prosent til daglig. Dette tilsvarer gjennomsnittet for hele den voksne norske befolkningen. Når vi sammenligner tall fra 1996 observerer vi stor stabilitet i ungdommens røykevaner. Det er små kjønnsforskjeller når det gjelder røyking. Men det er

betydelige forskjeller mellom røykevanene til etnisk norske ungdommer og innvandrerungdom: Ungdom med norsk bakgrunn røyker mest.

- Blant osloundom er det omtrent like mange som har drukket seg fulle som det er blant unge andre steder i landet. Blant elevene på VK2 har 85 prosent opplevd å drikke så mye at de har kjent seg beruset. Når vi sammenligner med tall fra 1996, observerer vi at osloundommens drikkemønster viser stor stabilitet. Like mange gutter og jenter drikker alkohol, og de drikker seg nesten like ofte beruset, men gutter drikker større kvanta. Det er betydelige forskjeller mellom etnisk norske ungdommer og innvandrerungdom: Bare halvparten så mange av innvandrerungdommene har drukket seg beruset.
- Blant osloundom er det vanligere å eksperimentere med illegale rusmidler enn det er blant unge som bor andre steder i landet. Blant elevene på VK2 har 41 prosent brukt cannabis og 13 prosent har prøvd andre narkotiske stoffer. Når vi sammenligner tall fra 1996 observerer vi at tallene ikke representerer noen klar endring. Gutter er mer tilbøyelige enn jenter til å prøve illegale rusmidler. Det er betydelige forskjeller mellom etnisk norske ungdommer og innvandrerungdom i Oslo. Under halvparten så mange innvandrer oppgir å ha prøvd hasj.

4 Rusmiddelbruk, problematferd og skoletilpasning

Alkoholbruk kan langt på vei betraktes som en rituell handling som markerer at en nærmer seg voksenverdenen (Pape, 1996; Øia, 1998). Pape (1996: 86) sier det slik: «Tenåringsdriking kan betraktes som en symbolsk markering på at man har tredd inn i en ny og mer «avansert» rolle. I moderne, sekulariserte samfunn er det få andre atferdsmarkører eller rituelle handlinger som bidrar til å befeste en slik rolleforfremmelse».

Omsetning og forbruk av tobakk er fremdeles lovlig, selv om den lovlige bruken etter hvert er betydelig innskrenket gjennom en stadig strengere *røykelov*. Det er ikke usannsynlig at dagligrøyking er i ferd med å miste legitimitet i mange miljøer (Krange og Pedersen, 1999).

Når det gjelder cannabisbruk, synes utviklingen å gå motsatt vei. Det er fremdeles forbudt å røyke hasj, men når så mye som 47 prosent av de etnisk norske elevene på VK2 i Oslo rapporterer å ha brukt hasj eller marihuana i løpet av siste år, er det neppe rimelig å konkludere med at bruken har lav legitimitet i ungdomsbefolkningen i hovedstaden.

Et visst forbruk av de mildeste rusmidlene befinner seg altså innenfor det som ser ut til å være relativt utbredt blant osloulungdommen, og kvalifiserer ikke uten videre til bekymring. Unge i tenårene har som nevnt svært sjeldent rukket å utvikle misbruksvaner. Likevel har forskning om unges bruk av rusmidler oftest vært konsentrert om problemer. Grunnen til det er at et høyt forbruk ofte føyer seg inn i en livsførsel som preges av mange slags vanskeligheter. I dette kapitlet skal vi se på hvordan bruk av rusmidler henger sammen med ulike former for problematferd og skoletilpasning.

4.1 Om hvordan vi kommer til å gå fram

I resten av rapporten benyttes fem indikatorer på rusmiddelbruk. Disse spenner fra bruk av alkohol og sigaretter til bruk av ulike narkotiske stoffer. Alkoholforskningen indikerer at det ikke er et klart skille mellom bruk og misbruk av alkohol, eller mellom normalbruk og patologisk bruk (Skog, 1992). Det er altså ikke snakk om et enten/eller fenomen, men noe som eksisterer i ulik grad. Til en viss grad ser det samme ut til å gjelde for bruk av narkotiske stoffer (Skog, 1992).

For å forenkle framstillingen av resultatene, har vi likevel delt ungdommene i to grupper basert på omfanget av deres rusmiddelbruk. Når det gjelder bruk av illegale rusmidler, sammenligner vi de som hadde brukt dette de siste 12 månedene med resten av ungdomsgruppen. Vi har med to mål på bruk av illegale rusmidler. Det første handler om bruk av hasj eller marihuana, mens det andre handler om bruk av andre narkotiske stoffer som kokain, LSD, ecstasy, amfetamin, heroin, eller annet. Det siste kalles her for bruk av harde narkotiske stoffer. De 22 prosentene som hadde *brukt cannabis* minst én gang siste 12 måneder sammenlignes med resten av utvalget. Videre sammenlignes de 6 prosentene som oppga at de hadde brukt *harde narkotiske stoffer* sist år med de andre.

I et samfunn hvor majoriteten av voksenbefolkningen drikker alkohol, vil totalavhold blant ungdom være en lite realistisk målsetting for det forebyggende arbeidet. Tenåringsdriking kan, som vi har sett, dels betraktes som en tilpasning til voksenrollen, og sosialisering inn i en kultur der alkohol er solid forankret. Når det gjelder bruk av alkohol, skiller vi derfor mellom de med en mer regulær og problematisk bruk og andre. Vi ser blant annet på *beruselsesfrekvensen* (hvor ofte de drikker seg beruset). Vi sammenligner de 28 prosentene som svarte at de hadde drukket seg tydelig beruset mer enn ti ganger sist år med resten av ungdomsgruppen.

Når det gjelder bruk av sigaretter, ser vi hva som skiller de 17 prosentene som *røykte daglig* fra resten av ungdomsgruppen.

Hva som regnes som «problematisk» rusmiddelbruk, og som en følge av dette hva som skal forebygges, kommer an på øynene som ser. Videre vil dette i mange tilfeller variere med ungdommens alder. Om vi har benyttet de «riktige» skillelinjene når vi sammenligner ungdom som bruker et visst nivå av de ulike rusmidlene med resten av ungdomsgruppen, kan med andre ord diskuteres. De sammenhengene vi presenterer mellom rusmiddelbruk og ulike forhold det er aktuelt å ta tak i i forebyggende sammenheng, for eksempel opplevd grad av foreldreomsorg i oppveksten, er imidlertid ofte lineære. Det betyr at for eksempel frekvensen på ungdoms cannabisbruk øker gradvis med hvor dårlig omsorgen oppleves å ha vært. Det vil si at en i all hovedsak vil finne de samme resultatene uavhengig av hvor grensen for hvor ofte ungdom bruker de ulike rusmidlene settes. Det samme gjelder for sammenhengen mellom rusmiddelbruk og annen problematferd.

I tillegg til å se på ungdommens beruselsesfrekvens har vi konstruert en indeks som reflekterer ulike problemer ungdom kan oppleve i forbindelse med at de drikker. Denne har vi kalt *alkoholrelaterte problemer*. Dette er relevant i den forstand at mye av bekymringen knyttet til ungdoms

rusmiddelbruk, er at de skal støte på problemer når de drikker, som å utsettes for skader, ulykker og vold (jf. Pape, 1996 og 1997).

Alkoholrelaterte problemer sist år ble målt gjennom å spørre ungdommene om hvor ofte de hadde opplevd følgende i forbindelse med at de hadde drukket: «Havnet i slåsskamp», «Kranglet, oppført deg dårlig eller gjort andre vondt», «Befunnet deg på et sted og ikke husket hvordan du kom dit» og «Skadet deg eller blitt utsatt for en ulykke». Svaralternativene var «Ingen ganger», «1 gang», «2–4 ganger», «5–10 ganger» og «Mer enn 10 ganger». Disse svaralternativene ble gitt verdiene 0 til 4, og slått sammen til en sumindeks som gikk fra 0 til 16. Jo høyere skåre ungdommene hadde på denne indeksen, jo flere alkoholrelaterte problemer hadde de sist år. I de følgende analysene benytter vi denne sumindeksen. Alkoholrelaterte problemer ble kun studert blant de 68 prosentene som oppga at de hadde drukket alkohol sist år. Blant disse hadde 51 prosent opplevd ett slikt problem minst én gang sist år. 12 prosent hadde en skåre på minst fem på den aktuelle sumindeksen. Gjennomsnittsskåren på denne indeksen var på 1,6 (standardavvik = 2,5).

Ungdommene som ofte drikker seg beruset støter også på mange problemer i forbindelse med at de drikker. De som hadde drukket seg tydelig beruset mer enn ti ganger sist år, hadde en gjennomsnittsskåre på 3,0 (standard avvik = 3,0) på indeks for alkoholrelaterte problemer, mens de øvrige hadde en skåre på 0,7 (standard avvik = 1,4) ($p < 0,001$). Videre hadde elevene på de videregående skolene en høyere gjennomsnittsskåre enn elevene på ungdomsskolene (1,9 (standardavvik = 2,5) versus 1,2 (standardavvik = 2,3) ($p < 0,001$)). Også beruselsesfrekvensen økte med alderen. Sammenhengen mellom disse to forholdene kan altså reflektere at begge øker med alderen. Korrelasjonsanalyser indikerer imidlertid at sammenhengen mellom beruselsesfrekvens og alkoholrelaterte problemer reflekterer andre forhold enn aldersmessige endringer.¹

4.2 Sammenhengen mellom bruk av ulike rusmidler

Tidligere studier indikerer at det er stor grad av overlapp mellom bruk av ulike rusmidler (Bakken, 1998; Hougen, 2000; Skretting, 2000; Sletten, 2000; Ødegård, 2001; Øia, 1998 og 2003). Dette viser seg også å være tilfellet i vårt datamateriale.

¹ I disse analysene benyttet vi kontinuerlige variabler på beruselsesfrekvens. Vi brukte også kontinuerlige variabler for rusmiddelbruk i de øvrige korrelasjons- og regresjonsanalysene som presenteres utover i rapporten.

Tabell 4.1: Sammenheng mellom bruk av ulike rusmidler siste år. Prosent.

		Andel med ulike rusmiddelerfaringer				
		N	Vært beruset > ti ganger	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
Har vært beruset > ti ganger?	Ja	271	-	39,9	50,4	14,5
	Nei	722	-	8,4	11,2	2,8
Røyker daglig?	Ja	166	63,9	-	68,7	18,5
	Nei	821	19,8	-	12,3	3,3
Har brukt cannabis?	Ja	215	63,0	53,0	-	23,3
	Nei	774	17,5	6,7	-	1,0
Har brukt harde stoffer?	Ja	58	66,7	53,4	86,4	-
	Nei	931	25,2	14,7	17,9	-

Note: Alle sammenhengene var i følge kji-kvadrattester statistisk signifikante ($p < 0,001$).

Som vi kan se i tabell 4.1 svarte en betydelig større andel av dem som hadde brukt cannabis sist år, enn av de øvrige ungdommene, at de hadde brukt andre narkotiske stoffer (23 versus 1 prosent). Videre var det langt flere blant disse som ofte drakk seg beruset (63 versus 18 prosent) og som røykte daglig (53 versus 7 prosent). Det var tilsvarende sammenhenger for bruk av alkohol, tobakk og tyngre narkotiske stoffer. Bruken av alle disse rusmidlene øker med alderen. Korrelasjonsanalyser indikerer imidlertid at de sammenhengene som presenteres i tabell 4.1 også gjelder når det tas høyde for alderseffekten.

Hvordan forklarer en så overlappen mellom bruk av ulike rusmidler? En mulighet er at bruk av illegale rusmidler og regulær/mer problematisk bruk av legale rusmidler dels kan forklares av de samme bakenforliggende forholdene. Det er for eksempel ikke urimelig å tenke seg at både høyfrekvent beruselse og eksperimentering med illegale rusmidler skyldes vanskelige oppvekstforhold. Om bruk av ulike rusmidler assosieres med de samme familieforholdene og de samme jevnaldermiljøene, kommer vi tilbake til.

En annen forklaring kan være at en gjennom å bruke de mer utbredte rusmidler går over en terskel som også gjør det lettere å eksperimentere med «hardere» og mer lavfrekvente rusmidler. Det er godt dokumentert i den internasjonale faglitteraturen at ungdoms sosialisering til rusmidler følger ulike stadier, hvor illegale rusmidler tas i bruk av ungdom som er godt kjent med legale rusmidler. Videre introduseres bruk av såkalte «harde» illegale rusmidler etter bruk av mer utbredte illegale rusmidler som cannabis (se for eksempel Kandel et al., 1992). Også Pedersen og Bakken (1998) finner at ungdoms rusmiddelbruk kan deles inn i slike faser. På bakgrunn av analyser av datamaterialet fra Ung i Oslo 1996 finner de at alkohol introduseres først,

fulgt av tobakk, hasj, amfetamin, ecstasy og heroin, i denne rekkefølgen. I følge en slik stadietenkning vil en stor andel av de som har brukt harde stoffer også ha drukket alkohol. Langt færre av de som har drukket vil ha brukt harde stoffer. Det er med andre ord langt fra alle ungdommene som bruker alkohol som går videre til bruk av illegale rusmidler.

I tråd med denne stadietenkningen indikerer våre funn at en stor andel av dem som har brukt harde narkotiske stoffer, også har brukt mer utbredte illegale rusmidler som hasj og marihuana. Dette var tilfelle for 86 prosent av de som hadde brukt harde stoffer sist år mot 18 prosent av de øvrige (jf. tabell 4.1). Det var som forventet langt færre som hadde brukt harde stoffer blant de som hadde brukt cannabis, 23 prosent. Vi fant tilsvarende sammenhenger mellom dagligrøyking og høy beruselsesfrekvens.

Bildet var mer utydelig når det gjelder forholdet mellom dagligrøyking og andelen som hadde brukt cannabis sist år. Andelen som røykte daglig var betydelig høyere blant de som hadde brukt cannabis enn i resten av utvalget, 53 versus 7 prosent. Dette er i tråd med den presenterte stadietenkningen. I tillegg skulle man forvente at andelen som hadde brukt cannabis var lavere blant dagligrøykerne enn omvendt. Dette var imidlertid ikke tilfellet i vårt utvalg. Så mange som 69 prosent av de som røykte daglig hadde brukt cannabis sist år. Hvis vi ser på mer regulær bruk av cannabis, for eksempel å ha brukt cannabis mer enn fem ganger sist år, noe som var tilfellet for 11 prosent av utvalget, fortøner bildet seg noe annerledes. Av de som hadde brukt cannabis mer enn fem ganger sist år røykte 58 prosent daglig, mot 12 prosent i resten av utvalget (vises ikke i tabellen). Som forventet svarte en lavere andel av dagligrøykerne at de hadde brukt cannabis mer enn fem ganger sist år (36 prosent). Våre funn er altså i tråd med det en kan forvente ut fra den presenterte stadietenkningen, i hvert fall når en ser på mer regulært cannabisbruk enn å ha prøvd det en enkelt gang.

Uansett forklaringen på overlappen mellom bruken av ulike rusmidler, så er det dels de samme personene vi snakker om utover i rapporten uavhengig av hvilke rusmidler vi ser på.

4.3 Problematferd

Spørreskjemaet til Ung i Norge 2002 inneholder et større batteri der vi søker å kartlegge hva den enkelte har gjort av «ugagn» det siste. Batteriet ble innledet med denne introduksjonen: «Her er beskrevet en del handlinger som har å gjøre med brudd på regler i skole og samfunn. Andre spørsmål gjelder ting som er på grensen til det ulovlige, men som likevel mange gjør.» Vi

spurte: «Har du vært med på/gjort noe av dette det siste året – de siste 12 månedene?» Deltakerne presenteres for en omfattende liste over handlinger som faller innenfor det vi normalt forstår som *problematferd*. Svaralternativene var nok en gang: «0 ganger», «1 gang», «2–5 ganger», «6–10 ganger», «10–50 ganger» og «Mer enn 50 ganger». Det handler om handlinger av ulik alvorlighetsgrad, og for å gjøre framstillingen mer oversiktlig er det vanlig å dele handlingene inn i ulike kategorier, for eksempel slik; regel- og normbrudd, kriminelle handlinger og vold (se Sletten 2003). Vi skal i første omgang konsentrere oss om de mer alvorlige atferdsproblemene – kriminelle handlinger og voldsutøvelse. Fra batteriet valgte vi ut fem handlinger fra hver kategori.

Skalaen for egenrapporterte kriminelle handlinger ble konstruert ved å legge sammen responsen på variablene «Vært i kontakt med politiet på grunn av noe ulovlig du har gjort», «Gjort hærverk eller skade for mer enn tusen kroner», «Brutt deg inn for å stjele noe», «Stjålet noe til en verdi av mer enn tusen kroner» og «Stjålet bil eller motorsykkel». Skalaen ble videre delt i tre kategorier. De som krysset av «0 ganger» på samtlige fem mål utgjør 78 prosent av utvalget, og kalles her «det lydige flertallet». En gruppe på 8,2 prosent, som rapporterte flest slike handlinger, kalles «norm- og lovbrysterne». En mellomkategori på 13,9 prosent utgjør gruppa «de grensetestende». Basert på denne inndelingen presenteres analysene av sammenhengen mellom kriminalitet og de ulike målene for ruserfaring som er forklart over.

Tabell 4.2: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter grad av kriminalitet. Prosent.

	Det lydige flertallet	De grensetestende	Norm- og lovbrysterne	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	21,6	43,0	55,6	62,1***
Dagligrøykere	11,9	30,0	42,5	67,0***
Brukt cannabis	14,3	36,0	66,3	136,2***
Brukt harde narkotiske stoffer	3,1	7,4	28,8	87,8***
N	771	137	81	

Note: *** $p < 0,001$.

Ikke overraskende finner vi at kriminell aktivitet er forbundet med alle målene på rusmiddelbruk (jf. tabell 4.2), inkludert nivået på alkoholrelaterte problemer ($p < 0,001$). Sammenhengene er sterke og klare. Gruppen av ungdom som havnet i kategorien «norm- og lovbrysterne» skårer høyest på alle målene. «De grensetestende» skårer også relativt høyt, men utgjør en slags mellomgruppe også når det gjelder erfaring med rusmidler. Mens «det lydige

flertallet» skårer under gjennomsnittet på alle mål. Vi visste det vel egentlig fra før av; kriminalitet og bruk av rusmidler har en klar sammenheng.

Videre undersøkte vi hvordan rusmiddelbruk og voldsutøvelse henger sammen. Denne gangen ble skalaen konstruert ut fra spørsmål om de unge hadde «Slått eller truet med å slå noen», «Vært i slåsskamp hvor de hadde brukt våpen», «Slått eller sparket noen», «Klort eller lugget noen» og «Truet med å skade noen». Igjen ble skalaen delt i tre. Denne gangen kalte vi 0-erfaringen for «ingen vold», mellomkategorien for «noe vold» og den siste gruppa fikk betegnelsen «mye vold». Resultatene er presentert under.

Tabell 4.3: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter egen voldsutøvelse eller trusler om vold. Prosent.

	Ingen vold	Noe vold	Mye vold	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	23,8	26,3	48,5	25,8***
Dagligrøykere	13,5	17,6	31,3	18,4***
Brukt cannabis	14,4	23,2	47,5	54,7***
Brukt harde narkotiske stoffer	3,5	4,8	22,0	52,2***
N	767	136	80	

Note: *** $p < 0,001$.

Mønsteret fra kriminalitetsmålene gjentok seg, både når det gjelder bruk av ulike rusmidler (jf. tabell 4.3) og nivået på alkoholrelaterte problemer ($p > 0,001$). «Mye vold» gir høye skårer og «ingen vold» gir lave skårer, mens «noe vold» danner en midtkategori også når det gjelder målene for erfaring med rusmidler. Ser vi nøyer på tallene oppdager vi imidlertid at ungdom i de to gruppene «ingen vold» og «noe vold» ligner ganske mye på hverandre. Ofte er forskjellene dem i mellom ikke engang statistisk signifikante. Det er unge som rapporterer om «mye vold» som skiller seg klarest ut. Bakgrunnen for dette kan være at vi ved å dele opp materialet slik vi har gjort her, har skilt ut en gruppe «verstinger» som har problemer på flere områder, hvor både rus, kriminalitet og vold er bestanddeler i en ganske hard livsførsel, mens mer sporadisk voldsutøvelse og trusler om vold i større grad er noe man kan oppleve også dersom man har et mer alminnelig rusmiddelforbruk.

4.4 Skoletilpasning

Karakterer

Undersøkelsen inneholder også informasjon om de unges skoleprestasjoner. Vi ba dem oppgi hvilke karakterer de fikk i fagene norsk skriftlig, engelsk og matematikk – sist gang de fikk karakterer i karakterboka. Svaralternativa-

tivene varierer fra 0 som dårligste karakter til 6 som beste. Nedenfor forsøker vi å tegne et bilde av hvordan skoleprestasjonene henger sammen med de ulike målene på omgang med rusmidler. For å få grep om den enkelte elevens prestasjonsnivå regnet vi ut gjennomsnittskarakterene for disse sentrale skolefagene.

De 25 prosentene med svakest skoleprestasjoner hadde gjennomsnittskarakteren 3 eller dårligere. De 20 prosent beste hadde en gjennomsnittskarakter som var bedre enn 4. Basert på dette konstruerte vi tre grupper: Gode karakterer, ordinære karakterer og svake karakterer. I tabell 4.4 presenteres resultat fra analyser av hvordan karakterer varierer med rusmiddelbruk.

Tabell 4.4: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter karakterer. Prosent.

	Gode karakterer	Ordinære karakterer	Svake karakterer	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	26,4	27,0	29,6	0,7
Dagligrøykere	11,5	15,6	23,7	12,5**
Brukt cannabis	14,6	20,4	31,2	18,4***
Brukt harde narkotiske stoffer	4,2	4,6	11,3	14,1***
N	190	709	83	

Note: ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Gruppen som rapporterer svake karakterer skårer høyest på de fleste målene. Motsatt skårer gruppen av unge som forteller om gode karakterer lavest på alle målene. Hovedtendensen er nok en gang akkurat slik man ville forvente ut fra en hypotese om at rusproblemer og hyppig bruk av rusmidler henger sammen med et bredt spekter av problemer i skoleinstitusjonen. Ser vi nøyer etter viser det seg imidlertid at bildet er mer sammensatt. Forskjellene er meget små når det gjelder nivået på alkoholrelaterte problemer ($p < 0,05$) og fraværende for beruselsesfrekvens. Uansett hvordan man presterer i skolefagene er sannsynligheten for å ha vært tydelig beruset mer enn ti ganger sist år omtrent den samme. Om man drikker seg full eller ikke ser ut til å handle om andre ting enn hvilke karakterer man får i karakterboka.

Når det gjelder de illegale rusmidlene er situasjonene enn annen. Bruk av cannabis og tyngre narkotiske stoffer er klart forbundet med skoleresultatene. De som gjør det dårlig på skole har en signifikant høyere tilbøyelighet til å ha brukt narkotiske stoffer siste år. De middels flinke skiller seg ikke fra de flinkeste når det gjelder andre narkotiske stoffer, men har sammenlignet med de aller flinkeste en noe høyere tilbøyelighet til å bruke hasj.

Bakgrunnen for det mønsteret vi finner, kan være at alkohol både er et legalt og et legitimt rusmiddel som de aller fleste begynner å bruke i løpet av

tenårene. Det er ikke noe særegent med folk som begynner å drikke i løpet av tenårene, og da er det kanskje heller ikke så rart at det er ganske tilfeldig (i alle fall med hensyn til skoleprestasjoner) hvem som opplever å drikke seg beruset. Å bruke illegale rusmidler er mindre utbredt. Bruk innebærer at man begår lovbrudd, og de som prøver er en sterkere selektert gruppe. Dermed er det kanskje heller ikke så rart at rekrutteringen er større blant ungdom som ikke akkurat får jackpot i karakterboka. I denne sammenhengen er det særlig interessant å merke seg at dagligrøyking følger samme mønster som illegale rusmidler. Dette er trolig nok et eksempel på at røyking (i alle fall dagligrøyking) har mistet mye legitimitet i ungdomsbefolkningen, at røyking mer og mer minner om narkotika når det gjelder sammenhengen til marginaliseringsprosesser i ungdomsårene.

Brudd på skolens regelverk

Som del av det generelle spørsmålsbatteriet om problematferd målte fem variabler brudd og reaksjoner på brudd på regler som finnes i skolen: «Skulket skolen», «Blitt sendt ut av klasserommet», «Bannet til en lærer», «Hatt en voldsom krangel med en lærer» og «Blitt innkalt til rektor for noe galt du hadde gjort». Variablene dannet grunnlag for en skala vi har kalt «skoleopposisjon». Sammenlignet med de andre målene for atferdsproblemer, er dette relativt vanlige erfaringer. Å skåre 0 på samtlige fem mål er rett og slett ikke særlig vanlig. Bare hver femte elev (19 prosent) gjorde det. Vi kalte denne gruppen for «de helt lydige». Videre ville vi skille ut en gruppe av «urokråker». Etter å ha slått sammen de fem målene, lot vi de 9 prosentene som skåret høyest få denne betegnelsen. Den store mellomkategorien utgjorde da 72 prosent, og fikk merkelappen «det litt ulydige flertallet». I tabellen nedenfor vises en framstilling av hvordan de tre gruppene skårer på variablene for ruserfaring.

Tabell 4.5: Ungdoms bruk av ulike rusmidler sist år etter graden av skoleopposisjon. Prosent.

	De helt lydige	Det litt ulydige flertallet	Urokråkene	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	5,3	31,1	51,2	74,0***
Dagligrøykere	2,6	17,8	46,9	78,4***
Brukt cannabis	2,6	22,2	67,1	137,4***
Brukt harde narkotiske stoffer	0,5	4,8	28,4	52,2***
N	190	709	83	

Note: *** $p < 0,001$.

Mønsteret som framtrer er enkelt. Som gruppe er de helt lydige også veldig forsiktige med å bruke rusmidler. De skårer betydelig lavere enn flertallet på samtlige mål. Bare 2,6 prosent av dem røyker, bare noen få har drukket seg tydelig beruset mer enn ti ganger siste år, svært få (2,6 prosent også) av dem har brukt hasj, og det er faktisk bare en person som oppgir å ha brukt andre narkotiske stoffer enn hasj. «Urokråkene» befinner seg i andre enden av skalaen. Blant dem er det helt vanlig å røyke daglig, og et lite flertall har vært beruset mer enn ti ganger siste år. To av tre har røkt hasj og hver fjerde har prøvd andre narkotiske stoffer. «Det litt ulydige flertallet» representerer her det vi kan kalle alminnelig osloundom. De skårer ikke overraskende tett på gjennomsnittet på alle målene. Tilsvarende sammenhenger finnes for grad av alkoholrelaterte problemer ($p < 0,001$).

Ved å dele inn ungdommen slik vi gjør, får vi inntrykk av en veldig differensiert ungdomsbefolkning. En tredeling av skalaer som egentlig er kontinuerlige kan komme til å dekke over mye av den variasjonen som finnes rundt unges bruk av rusmidler. I denne sammenhengen er imidlertid problemet lite. Det inntrykket av linearitet som tabellen over etterlater viser seg å stemme. Fordelen med kategoriseringen er at den setter oss i stand til å identifisere en gruppe høyforbrukere som har problemer i mange sammenhenger. Dypere analyser viser at erfaringer med kriminalitet og vold, skoleopposisjon og svake skoleresultater henger nøye sammen. Og det er trolig en viktig erkjennelse når det gjelder unges bruk av rusmidler. Bruken er med unntak for harde narkotiske stoffer ganske utbredt, men det er bare for et lite mindretall at den er forbundet med et bredere spekter av alvorlig problemer.

4.5 Hovedfunn

- Det er høy grad av overlapp mellom bruk av ulike rusmidler. De som hadde brukt de «hardeste» og mest lavfrekvente rusmidlene, hadde oftere benyttet mer utbredte rusmidler enn omvendt.
- De ungdommene som bruker mest rusmidler ser også ut til å være mest involvert i annen problematferd. Dette gjaldt både for voldsutøvelse og trusler om vold og for andre kriminelle handlinger.
- Rusmiddelbruk ble dessuten funnet å henge sammen med skoletilpasning. De som hadde størst erfaring med rusmidler rapporterte om et langt høyere nivå av skoleopposisjon enn annen ungdom. Det var også en sammenheng mellom skoleprestasjoner og både røyking og bruk av narkotiske stoffer: De som hadde størst erfaring med slike rusmidler presterte dårligst på skolen.

5 Ungdoms tilgang til rusmidler

En fremgangsmåte for å forebygge rusmiddelbruk og -misbruk er å redusere tilgjengeligheten til rusmidler (Skog, 1992). Med tilgjengelighet i bred forstand menes både legal, økonomisk og fysisk tilgjengelighet og kulturell tilgjengelighet (ibid.). Det siste, som handler om hvor integrert bruk av ulike rusmidler er i normalbefolkningen, kommer vi tilbake til i de to påfølgende kapitlene. Her belyser vi hvordan osloundom under 18 år som drikker alkohol skaffer seg dette. Kunnskap om ungdoms alkoholkilder sier noe om hvorvidt det er behov for å skjerpe overholdelsen av aldersgrensen for kjøp av alkohol på ulike salgs- og skjenkesteder. Videre sier det noe om muligheten for å redusere tilgangen til alkohol gjennom andre kilder. Deretter beskriver vi tilgangen til ulike narkotiske stoffer. Dette belyser i hvilken grad myndighetene lykkes i å begrense tilgjengeligheten til narkotika.

5.1 Om hvordan vi kommer til å gå fram

I dette, og de to påfølgende kapitlene, presenteres analyser av sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og forhold det kan være aktuelt å ta tak i i forebyggende sammenheng. Funnenes implikasjoner for forebyggende arbeid diskuteres i kapittel 8.

I de statistiske analysene betraktes de forholdene det kan være aktuelt å ta tak i i forebyggende sammenheng som uavhengige variabler. Indikatorer på ungdoms rusmiddelbruk betraktes som avhengige. Dette innebærer ikke at det er et årsaksforhold mellom variablene. På den ene siden kan det argumenteres for at et dårlig forhold mellom foreldre og barn fører til rusproblemer i ungdomsalderen. På den andre siden vil det å ha en ungdom med rusproblemer i huset trolig føre til mange konflikter, og dermed et dårligere forhold mellom foreldre og barn.

De presenterte sammenhengene mellom rusmiddelbruk og forhold det kan være aktuelt å ta tak i i det forebyggende arbeidet, baserer seg på analyser av alle osloundommene som deltok i Ung i Norge 2002. For å se om sammenhengene også gjelder ulike undergrupper av ungdomsbefolkningen, foretas det i tillegg separate analyser blant elever på ungdomsskoler, elever

på videregående skoler², jenter, gutter og ungdom med norsk bakgrunn. Videre foretar vi separate analyser blant ungdom med innvandrerbakgrunn når utbredelsen av fenomenene vi studerer er stor nok til at dette er hensiktsmessig. Resultatene fra analysene i undergruppene rapporteres kun i de tilfellene hvor mønstrene avviker betydelig fra de vi finner i totalutvalget.

5.2 Hvordan ungdom under 18 år skaffer seg alkohol

Til tross for aldersgrensen på 18 år for kjøp av øl og vin, og 20 år for kjøp av brennevin, begynner flertallet å drikke midt i tenårene. For å gjøre noe med ungdoms tilgang til alkohol trenger vi kunnskap om hvordan de under 18 år skaffer seg alkohol. Dette er i liten grad tidligere undersøkt i Norge. Unntaket er de kommunale ungdomsundersøkelsene gjennomført innen UNGdata-konseptet (for eksempel Hougen, 2000; Sletten, 2000 og 2003; Strandbu, 1997; Ødegård, 2001; Øia, 1998).

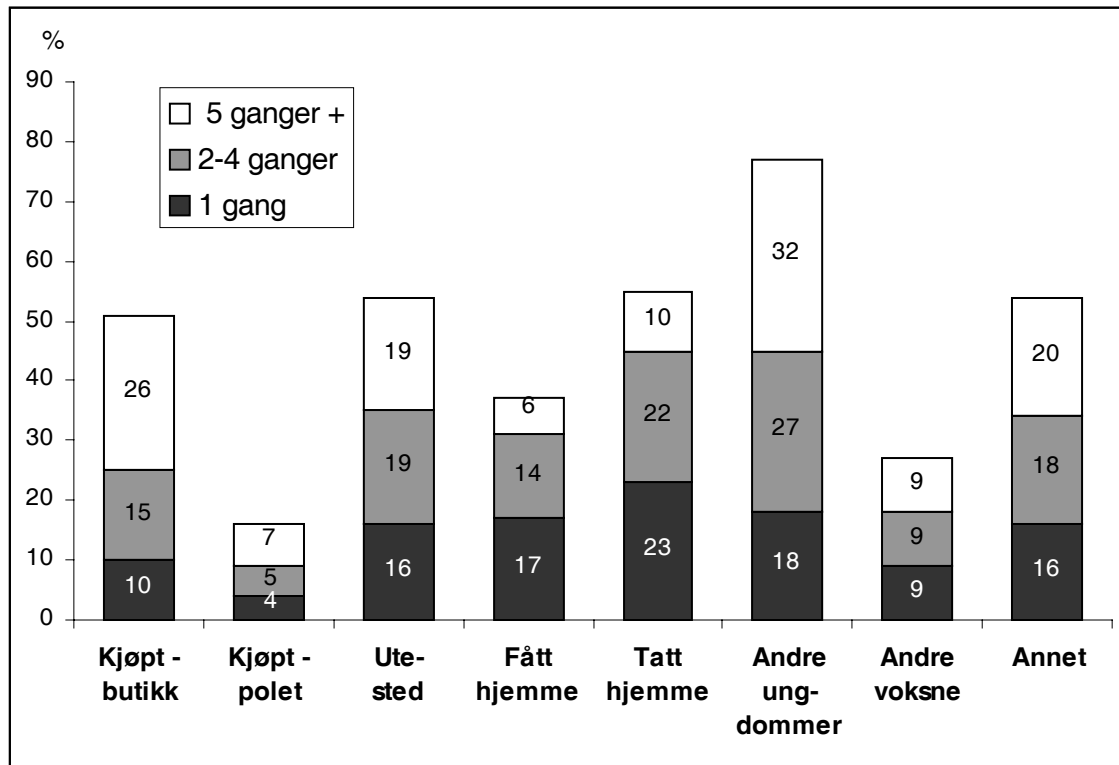
For å kunne si noe om hvordan ungdom under 18 år skaffer seg alkohol, ble de som svarte at de hadde drukket alkohol sist år, spurt: «Hvordan har du fått tak i alkohol de siste 12 måneder?» Følgende svaralternativer var oppgitt: «Kjøpt (øl) selv i butikken», «Kjøpt selv på polet», «Drukket på utested (diskotek, bar, pub eller liknende)», «Fått av mor eller far», «Tatt hjemme (uten lov)», «Fått eller kjøpt av andre ungdommer», «Kjøpt av andre voksne» og «Fått tak i alkohol på andre måter». Ungdommene ble bedt om å krysse av for hvor ofte de hadde skaffet seg alkohol på disse måtene på følgende skala: «Ingen ganger», «1 gang», «2–4 ganger» og «5 eller flere ganger».

Til tross for gjeldende aldersgrenser, svarte 51 prosent av dem under 18 år som hadde drukket alkohol sist år at de hadde kjøpt øl i butikken. Som vi kan se av figur 5.1 svarte halvparten av disse at de hadde gjort dette fem ganger eller oftere. Til sammen 54 prosent hadde drukket på et utested. Av disse hadde omtrent en tredjedel gjort dette fem ganger eller flere. Det ser ut til å være betydelig vanskeligere å handle på polet for ungdom som ikke har fylt 18 år. Kun 16 prosent svarte at de hadde gjort det. At ungdom under 18 år sjeldnere handler alkohol på polet enn på andre salgs- og skjenkesteder, rapporteres også i en UNGdata-undersøkelse fra Stavanger (Sletten, 2003). At så mange av dem under 18 år som drikker alkohol svarte at de hadde

² Det foretas ikke separate analyser blant elever på henholdsvis ungdomsskoler og videregående skoler når vi ser på sammenhengen mellom tilgang til alkohol og alkoholvaner. I de tilfellene det er grunn til å forvente at de presenterte sammenhengene reflekterer aldersmessige endringer, blir det imidlertid kontrollert for dette i analysene.

kjøpt sin egen alkohol i butikker og på utesteder, tyder på at det er mye å gå på når det gjelder håndheving av eksisterende aldersgrenser.

Figur 5.1: Fremgangsmåter for å skaffe seg alkohol blant ungdom under 18 år som hadde drukket alkohol sist år (n = 472). Prosent.



I tråd med funnene fra flere UNGdata-undersøkelser (Hougen, 2000; Sletten, 2000 og 2003; Ødegård, 2001; Øia, 1998), var den vanligste måten for osloundom under 18 år å skaffe seg alkohol på gjennom å få eller kjøpe fra andre ungdommer. Hele 77 prosent hadde gjort det minst en gang sist år, og flertallet hadde gjort det flere ganger. Våre data sier ikke noe om hvorvidt de fikk eller betalte for alkoholen. UNGdata-undersøkelsene indikerer imidlertid at det er omtrent like vanlig å få og å kjøpe alkohol av andre ungdommer (Hougen, 2000; Sletten, 2000; Strandbu, 1997; Ødegård, 2001).

Ser vi bort fra foreldrene, var det betydelig færre som hadde skaffet seg alkohol gjennom voksne enn gjennom andre ungdommer. Til sammen 27 prosent svarte at de hadde kjøpt alkohol av voksne som ikke var deres foreldre sist år. En tredjedel av dem hadde gjort dette mer enn fem ganger. Hva innebærer slike handler? Er det snakk om å få noen over 18/20 år til å kjøpe alkohol for seg på salgs- eller skjenkesteder? Eller er det snakk om kjøp av hjemmebrent og smuglersprit? Siden andelen som hadde drukket hjemmebrent eller smuglersprit sist år var noe større blant dem som hadde kjøpt alkohol av voksne som ikke var deres foreldre (66 prosent) enn blant

annen ungdom (39 prosent) ($p < 0,001$), ser slike handler dels ut til å omfatte kjøp av illegal sprit.

Siden det også var vanlig å skaffe seg alkohol hjemme, kan det i tillegg til å rette en forebyggende innsats mot voksne som ikke er deres foreldre også være aktuelt å rette en slik innsats mot foreldrene. Litt over halvparten (55 prosent) av de som hadde drukket alkohol sist år oppga at de hadde tatt alkohol hjemme uten å be om lov. Noen færre, 37 prosent, svarte at de hadde fått alkohol hjemme. Både blant de som får og tar alkohol hjemme, ser dette ut til å skje relativt sjeldent sammenlignet med andre måtene å skaffe seg alkohol på.

Når det gjelder å få alkohol hjemme, er det stor forskjell på å få et glass rødvin til søndagsmiddagen og å få med seg en vinflaske på fest. Vårt data-materiale gir ikke grunnlag til å si i hvilke sammenhenger ungdommene fikk alkohol hjemme. Data fra Ung i Oslo 1996 er mer nyansert på dette punktet. Bakken (1998) fant at det er vanligere å få alkohol ved spesielle anledninger (f.eks. nyttårsaften, 17. mai) (49 prosent) enn til søndagsmiddagen (14 prosent) eller til å ha med på fest (12 prosent). Tilsvarende mønster ble funnet i en eldre undersøkelse blant ungdom i osloområdet (Pedersen, 1990) og i flere UNGdata-undersøkelser (Hougen, 2000; Sletten, 2000 og 2003; Øia, 1998). Det ser altså ut til å være vanligst for ungdom å få alkohol av foreldrene ved spesielle anledninger. Betydelig færre ser ut til å få alkohol til å ha med på fest. Når de først gjør det, så indikerer tidligere studier at det er vanligere å få med seg øl eller vin på fest enn brennevin (Pedersen, 1990).

Et argument for å gi ungdom alkohol hjemme er at da har man kontroll med hva de drikker. Vi finner imidlertid ikke støtte for at de ungdommene som får alkohol hjemme sjeldnere drikker illegal sprit enn andre ungdommer. De som fikk alkohol hjemme svarte like ofte (48 prosent) som andre (44 prosent) at de drakk hjemmebrent og/eller smuglersprit. Det ser altså ikke ut til at den alkoholen ungdom får hjemme erstatter de andre måtene å skaffe seg alkohol på, men heller kommer i tillegg.

Demografiske forskjeller

Tabell 5.1 gir en oversikt over hvordan måten å skaffe seg alkohol på henger sammen med ungdommens *alder*. Når denne tabellen leses er det viktig å huske at analysene kun er foretatt blant ungdom som svarte at de hadde drukket alkohol sist år. Tabell 5.2 viser hvor stor andel av alle ungdommene som oppga at de hadde kjøpt alkohol på de ulike stedene sist år. De tallene som presenteres i denne tabellen kan betraktes som bakgrunnsinformasjon for lesing av tabell 5.1.

Tabell 5.1: Fremgangsmåter for å skaffe seg alkohol blant ungdom som hadde drukket alkohol sist år etter alder. Prosent.

	13/14 år ^a	15 år	16 år	17 år	χ^2
Kjøpt selv i butikk	32	37	61	67	43,78***
Kjøpt selv på polet	4	7	23	26	31,99***
Drukket på utested	33	39	60	74	57,63***
Fått av mor eller far	26	33	45	44	12,53**
Tatt hjemme	65	61	57	44	13,53**
Fått/kjøpt av andre ungdommer	71	77	84	79	5,56
Kjøpt av andre voksne	25	27	36	21	7,41
N	116	94	95	160	

Note: * p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

^a Siden det var få 13- og 14-åringene som oppga at de hadde drukket alkohol sist år ble svarene i disse to aldersgruppene slått sammen.

Tabell 5.2: Andelen som hadde skaffet seg alkohol på ulike måter sist år blant alle oslounngdommene som deltok i Ung i Norge 2002 etter alder. Prosent.

	13 år	14 år	15 år	16 år	17 år	χ^2
Kjøpt selv i butikk	7	18	21	44	53	119,52***
Kjøpt selv på polet	2	1	4	17	20	64,50***
Drukket på utested	9	17	23	44	60	140,32***
Fått av mor eller far	9	12	19	33	35	52,60***
Tatt hjemme	17	34	35	41	35	19,52**
Fått/kjøpt av andre ungdommer	21	37	44	62	64	79,59***
Kjøpt av andre voksne	7	13	14	27	17	22,03***
N	138	164	176	138	203	

Note: * p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Blant dem som drakk alkohol svarte ungdom i alle aldersgruppene oftest at de fikk tak i alkohol gjennom andre ungdommer (71–84 prosent) (jf. tabell 5.1). Med unntak av dette, ser det ut til å gå et skille mellom dem som er 15 år og yngre og dem som er 16 år og eldre når det gjelder fremgangsmåten for å skaffe seg alkohol. Den nest vanligste fremgangsmåten blant de yngste deltakerne var å ta alkohol hjemme uten lov (61–65 prosent), mens de nest vanligste fremgangsmåtene blant de eldste var å kjøpe selv i butikken (61–67 prosent) og å drikke på utesteder (60–74 prosent).

Andelen som handler alkohol på salgs- og skjenkesteder øker naturligvis med alderen, noe som også rapporteres fra andre studier (Sletten, 2003; Øia, 1998). Hvis vi ser nærmere på kjøp av alkohol i butikk og drikking på utesteder, så svarte over 60 prosent av 16- og 17-åringene som

drikker at de hadde handlet alkohol på disse stedene sist år (jf. tabell 5.1). Det er også verdt å merke seg at så mange som en av tre av de yngste deltakerne (13–15 år) som drikker, oppga at de hadde drukket på et utested og kjøpt alkohol i butikken. Her er det viktig å minne om at vi har sett på andelen som hadde kjøpt alkohol på slike steder blant de som hadde drukket alkohol sist år. Hvis vi derimot ser på andelen av *alle* ungdommene som deltok i undersøkelsen, fremstår utbredelsen som betydelig lavere. Dette er særlig tilfellet for de aller yngste. Mens 32 og 33 prosent av de 13- og 14-åringene som drakk alkohol svarte at de hadde handlet alkohol i henholdsvis butikken og på utesteder (jf. tabell 5.1), var dette tilfellet for under 20 prosent av alle 13- og 14-åringene (jf. tabell 5.2).

Andelen som hadde handlet på polet var betydelig lavere enn andelen som hadde handlet på andre salgs- og skjenkesteder. Dette gjaldt for begge aldersgruppene. Blant de som drakk alkohol hadde omtrent en av fire 16- og 17-åringer og mindre enn en av ti 13–15-åringer, handlet der sist år (jf. tabell 5.1).

I tråd med tidligere studier (Bakken, 1998; Pedersen, 1990; Ødegård, 2001; Øia, 1998) fant vi at foreldrenes aksept av ungdoms alkoholbruk, gjennom å gi dem alkohol, øker med alderen. Mens 26–33 prosent blant de yngste ungdommene som drikker hadde fått alkohol av mor eller far sist år, gjaldt dette 44–45 prosent av de eldste (jf. tabell 5.1). På den andre siden fant vi at andelen som hadde tatt alkohol hjemme uten lov var lavere blant eldre enn blant yngre ungdommer. Av de yngste hadde 61–65 prosent tatt alkohol hjemme. Dette gjaldt 44–57 prosent av de eldste. Dette er også i tråd med tidligere studier (Sletten, 2003; Ødegård, 2001; Øia, 1998).

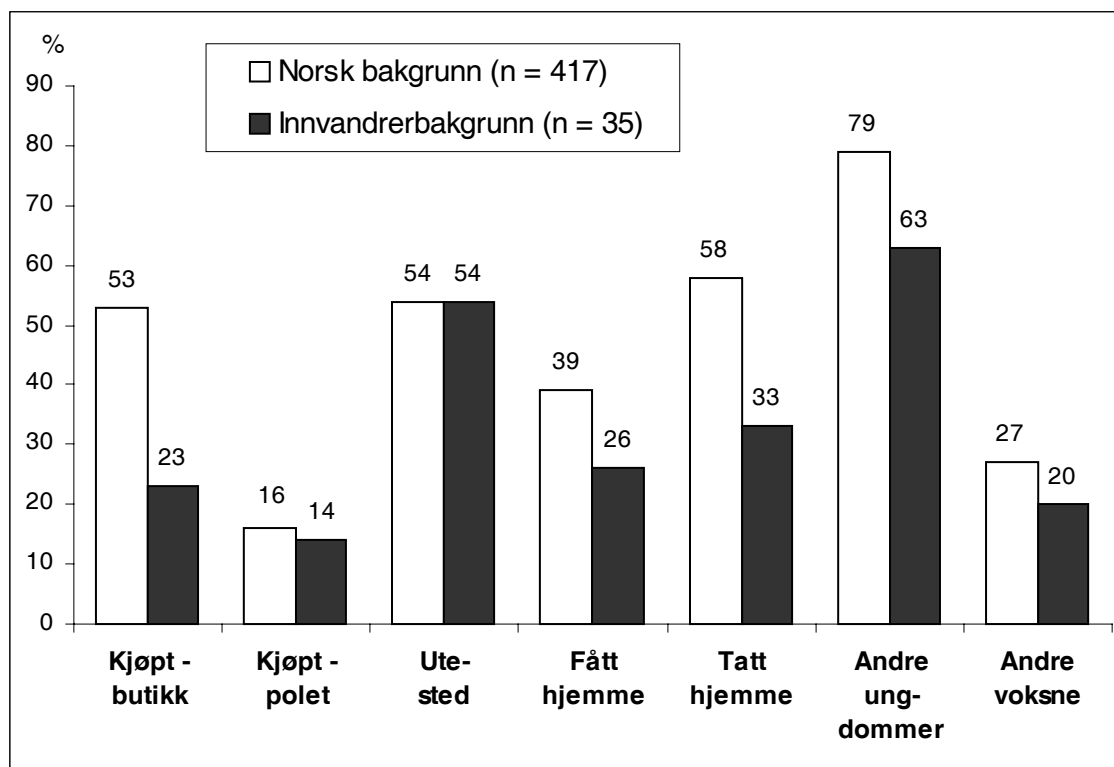
Blant de ungdommene som drikker alkohol fant vi ingen tydelige aldersforskjeller i andelen som skaffer seg alkohol gjennom andre ungdommer eller voksne som ikke er deres foreldre (jf. tabell 5.1). Dette er i tråd med funnene i en tidligere UNGdata-undersøkelse (Ødegård, 2001). Andre finner imidlertid at begge disse forholdene øker med alderen (Sletten, 2003).

Det ser ut til å være få *kjønnsforskjeller* når det gjelder ungdoms måter å skaffe seg alkohol på. De forskjellene vi fant tyder på at gutter (59 prosent) noe oftere enn jenter (43 prosent) selv kjøper alkohol (øl) i butikken ($p < 0,001$). En forklaring på denne kjønnsforskjellen kan være ulike drikkevaner. I følge SIRUS sine ungdomsundersøkelser fra Oslo, drikker guttene oftere øl enn jentene (Skretting, 2000). Jentene på sin side drikker oftere vin og rusbrus. SIRUS fant ingen kjønnsforskjeller i andelen som drakk brennevin. Rusbrusen var ikke introdusert i butikkene på det tidspunktet datainn-samlingen i Ung i Norge ble foretatt. Siden oslojenter ser ut til å drikke rusbrus oftere enn oslogutter (Skretting, 2003), kan det forventes at kjønns-

forskjellen i andelen som handler alkohol i butikken har blitt mindre etter at vår datainnsamling fant sted.

Hjemmet ser dessuten i noe større grad ut til å være «leverandør» av alkohol til tenåringsjenter enn til tenåringsgutter, men kun når det gjelder å ta alkohol uten lov. Mens 60 prosent av jentene som drikker alkohol svarte at de hadde gjort dette, gjaldt dette 50 prosent av guttene ($p < 0,05$). Liknende kjønnsforskjeller ble funnet i en av UNGdata-undersøkelsene (Ødegård, 2001). Vi fant ingen kjønnsforskjeller i andelen som hadde fått alkohol hjemme. Dette er i tråd med tidligere studier fra Oslo (Bakken, 1998; Pedersen, 1990).

Figur 5.2: Fremgangsmåter for å skaffe seg alkohol blant ungdom under 18 år som hadde drukket alkohol sist år etter etnisk bakgrunn. Prosent.



Som vi kan se av figur 5.2 kjøpte ungdom med norsk bakgrunn (53 prosent) oftere selv alkohol i butikken enn ungdom med innvandrerbakgrunn (23 prosent) ($p < 0,01$). Hvor ofte de under 18 år som drakk selv handlet på polet og drakk på utesteder varierte ikke med etnisk bakgrunn.

Det ser ut til å være noe vanligere for ungdom med norsk bakgrunn enn med innvandrerbakgrunn å skaffe seg alkohol fra hjemmet, enten de tar alkohol uten lov eller de får den av foreldrene. Til sammen 58 prosent av dem med norsk bakgrunn og 33 prosent av dem med innvandrerbakgrunn hadde tatt alkohol hjemme uten lov ($p < 0,01$). Vi fant samme tendensen når

det gjelder å få alkohol hjemme, men denne forskjellen var ikke statistisk signifikant. Videre var det noe vanligere for ungdom med norsk bakgrunn (79 prosent) enn med innvandrerbakgrunn (63 prosent) å skaffe alkohol gjennom andre ungdommer ($p < 0,05$). At ungdom med norsk bakgrunn oftere benytter disse kanalene for å skaffe seg alkohol, henger trolig sammen med at de drikker hyppigere enn innvandrerungdom som drikker.

Det er først og fremst når det gjelder å kjøpe sin egen alkohol, at oslo-ungdom ser ut til å skille seg ut fra ungdom fra *resten av landet*. Oslo-ungdom kjøpte oftere selv alkohol i butikken. Dette ble oppgitt av 51 prosent av ungdommene fra Oslo og 21 prosent av ungdommene fra resten av landet ($p < 0,001$). Videre kjøpte osloundommer (16 prosent) oftere enn andre ungdommer (6 prosent) alkohol på polet ($p < 0,001$). En mulig forklaring på at oslounddom under 18 år oftere kjøper alkohol selv, er at de har flere butikker og pol å velge mellom hvis de ikke skulle få kjøpt på ett sted.³

Fremgangsmåter for å skaffe seg alkohol og alkoholvaner

Er det noen sammenheng mellom erfaring med ulike måter å skaffe seg alkohol på og alkoholvaner? For å få et bilde av ungdoms alkoholvaner ser vi på hvor ofte de drakk så mye at de følte seg tydelig beruset siste år. Videre ser vi på nivået på alkoholrelaterte problemer, som krangling og slåssing i fylla, å skade seg og å havne på steder uten at man husker hvordan man kom seg dit. Vi ser kun på de alkoholkildene hvor det er mest aktuelt å sette inn forebyggende tiltak. Først ser vi på håndheving av aldersgrenser på salgs- og skjenkesteder. Deretter på tilgangen til alkohol i hjemmet og kjøp av alkohol fra andre voksne enn foreldrene.

Siden analysene kun ble foretatt blant ungdom som svarte at de hadde drukket alkohol sist år, sier resultatene ikke noe om sammenhengen mellom tilgang til alkohol og alkoholdebut. De sier kun noe om alkoholvanene til de som allerede drikker. Funnene må tolkes med varsomhet. De ungdommene som i utgangspunktet drikker mest alkohol gjør trolig størst innsats for å skaffe seg alkohol, og vil dermed benytte seg av flest kilder. Det er altså ikke nødvendigvis slik at tilgangen til alkohol fra hver enkelt kilde fører til mer problematiske alkoholvaner.

³ Det var også noen statistisk signifikante forskjeller som indikerer at ungdom fra Oslo oftere enn ungdom fra resten av landet drikker på utesteder (54 prosent versus 47 prosent, $p < 0,01$) og tar alkohol hjemme (56 prosent versus 47 prosent, $p < 0,001$). På den andre siden oppga oslounddom noe sjeldnere enn ungdom fra resten av landet å få eller kjøpe av andre ungdommer (78 prosent versus 82 prosent, $p < 0,05$). Disse forskjellene er imidlertid så små at de ikke er av praktisk betydning.

Tabell 5.3: Andelen som hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger sist år etter antall ganger kjøpt alkohol selv i butikken, på polet og drukket på et utested. Disse analysene ble kun foretatt blant ungdom under 18 år som hadde drukket alkohol sist år. Prosent.

	Ingen	1–4	5 eller flere	χ^2
Kjøpt alkohol selv i butikken				
Tydelig beruset minst ti ganger	16,7	40,5	82,3	144,05***
N	228	116	124	
Kjøpt alkohol selv på polet				
Tydelig beruset minst ti ganger	32,2	70,7	91,2	63,13***
N	391	41	34	
Druknet på et utested				
Tydelig beruset minst ti ganger	17,1	47,5	81,3	116,18***
N	217	162	91	

*** $p < 0,001$.

Andelen som ofte hadde vært beruset økte i følge tabell 5.3 i takt med antall ganger de unge hadde kjøpt alkohol i butikken og drukket på et utested. I underkant av 20 prosent av dem som ikke hadde kjøpt alkohol på slike steder sist år hadde vært beruset mer enn ti ganger. Det samme gjaldt mer enn 80 prosent av dem som oftest hadde kjøpt alkohol på disse stedene. De som hadde kjøpt alkohol i butikken eller drukket på et utested mellom en og fire ganger plasserte seg i en mellomposisjon.

Når det gjelder sammenhengen mellom erfaring med å *kjøre alkohol på polet* og alkoholvaner, gikk det tydeligste skillet mellom dem som hadde handlet på polet og dem som ikke hadde gjort det. Hvor ofte dette skjedde så ut til å være av mindre betydning. Mens over 70 prosent av de som hadde handlet alkohol på polet sist år hadde drukket seg tydelig beruset mer enn ti ganger, gjaldt dette 32 prosent av de som ikke hadde gjort det. Vi fant tilsvarende sammenhenger mellom de tre måtene å skaffe seg alkohol på og nivået på alkoholrelaterte problemer ($p < 0,001$).

Eldre ungdommer kjøper oftere enn yngre ungdommer alkohol på salgs- og skjenkesteder. De eldste ungdommene drikker seg også oftest beruset og havner oftest i problematiske situasjoner når de drikker. Siden alle disse forholdene øker med alderen, kan de rapporterte sammenhengene kun reflektere aldersmessige endringer. For å kontrollere for slike alders-effekter foretok vi noen korrelasjonsanalyser. Resultatet viser at sammenhengen mellom alkoholvaner og erfaringer med å kjøpe alkohol på ulike skjenke- og salgssteder gjelder uavhengig av ungdommenes alder.

Tabell 5.4: Andelen som hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger sist år etter antall ganger kjøpt alkohol av voksne som ikke er ens foreldre. Disse analysene ble kun foretatt blant ungdom under 18 år som hadde drukket alkohol sist år. Prosent.

	Ingen	1–4	5 eller flere	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	36,8	39,5	67,4	14,90**
N	342	81	43	

** $p < 0,01$.

Hvis vi ser på erfaringer med å handle alkohol av andre voksne enn egne foreldre, var det først og fremst de som gjør dette ofte, som skilte seg ut fra resten av ungdomsgruppen. To av tre blant de som oftest handlet alkohol av andre voksne enn foreldrene, hadde vært tydelig beruset mer enn ti ganger sist år. Til sammenligning gjaldt dette under 40 prosent av dem som ikke hadde handlet av andre voksne eller gjort dette sjeldnere enn fem ganger. Igjen var det tilsvarende sammenhenger mellom erfaringer med å kjøpe alkohol av andre voksne enn foreldrene og nivået på alkoholrelaterte problemer ($p < 0,001$).

Tabell 5.5: Andelen som hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger sist år etter antall ganger fått og tatt alkohol hjemme. Disse analysene ble kun foretatt blant ungdom under 18 år som hadde drukket alkohol sist år. Prosent.

	Ingen	1–4	5 eller flere	χ^2
Fått alkohol av mor eller far				
Tydelig beruset minst ti ganger	33,4	47,3	63,3	15,35 ***
N	293	148	30	
Tatt alkohol hjemme				
Tydelig beruset minst ti ganger	33,6	39,4	65,3	16,67 ***
N	210	213	49	

*** $p < 0,001$.

Når det gjelder å *ta alkohol hjemme uten lov*, så er det de som gjør dette ofte som skiller seg fra de øvrige ungdommene med hensyn til alkoholvaner. Mens 65 prosent av de som hadde tatt alkohol hjemme fem ganger eller flere sist år ofte hadde vært tydelig beruset, gjaldt dette under 40 prosent av dem som sjeldnere tok alkohol hjemme. Det var et tilsvarende skille i nivået på alkoholrelaterte problemer ($p < 0,001$).

Andelen som ofte hadde vært beruset økte i takt med hvor ofte ungdommene hadde *fått alkohol av mor eller far*. Mens to av tre blant de som hadde fått alkohol hjemme minst fem ganger sist år ofte hadde vært beruset, gjaldt dette en av tre blant de som ikke hadde fått alkohol hjemme. Vi fant tilsvarende sammenhenger for grad av alkoholrelaterte problemer. De som

oftest fikk alkohol hjemme hadde en skåre på 2,6 på indeks for alkoholrelaterte problemer, mens de som ikke fikk alkohol hjemme hadde en skåre på 1,3 ($p < 0,01$).

For å kontrollere om sammenhengen mellom problematiske alkoholvaner og å få alkohol hjemme kun reflektere at begge forholdene øker med alderen, benyttet vi korrelasjonsanalyser. Sammenhengen mellom å få alkohol hjemme og hvor mange problemer ungdommene støtte på når de drakk, var også statistisk signifikant når det ble tatt høyde for effekten av alder ($p < 0,01$). Dette gjaldt imidlertid kun for guttene. De guttene som får alkohol hjemme ser altså oftere enn andre gutter ut til å støte på problemer i forbindelse med at de drikker – uavhengig av hvor gamle de er. De jentene som får alkohol hjemme ser imidlertid ikke ut til å oppleve flere problemer i forbindelse med at de drikker enn andre jenter når det tas høyde for aldersmessige endringer.

Sammenhengen mellom å få alkohol hjemme og hvor ofte ungdom drikker seg beruset ser i følge våre funn først og fremst ut til å reflektere at eldre ungdommer oftere enn yngre både får alkohol hjemme og drikker seg beruset.

Fra Ung i Oslo 1996 ble det rapportert at ungdom som ofte fikk alkohol hjemme, oftere enn annen ungdom drakk seg beruset og hadde mer alkoholrelaterte problemer, blant annet slåssing (Bakken, 1998). I denne studien holdt begge sammenhengene når det ble kontrollert for effekten av alder. Videre indikerer en eldre undersøkelse fra osloområdet (Pedersen, 1990) og flere UNGdata-undersøkelser (Hougen, 2000; Sletten, 2000 og 2003; Ødegård, 2001) at de ungdommene som får alkohol hjemme drikker mer.

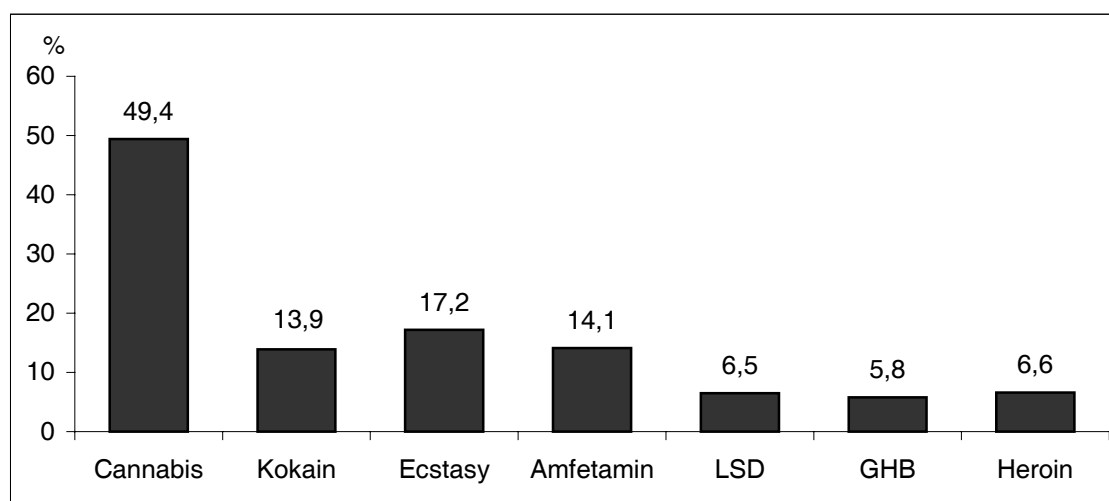
Funnene som tyder på at gutter som får alkohol hjemme, oftere enn andre, støter på problemer i forbindelse med at de drikker, er altså i tråd med funnene fra tidligere studier. At vi ikke finner noen sammenheng mellom å få alkohol hjemme og ungdommenes beruselsesfrekvens når det tas høyde for aldersmessige endringer, avviker fra det som rapporteres fra tidligere studier. En forklaring kan være at det har blitt benyttet ulike spørsmål for å måle om ungdom får alkohol hjemme. I flere av de andre studiene har en undersøkt i hvilke sammenhenger ungdom får alkohol hjemme. Vi spurte kun de som drikker om de hadde fått alkohol av mor eller far de siste 12 månedene. Tidligere studier indikerer at sammenhengen de unge får alkohol i har betydning for hvor ofte de drikker seg beruset. De som får alkohol til å ha med på fest rapporteres å oftere være beruset enn de som kun får smake på alkohol hjemme ved spesielle anledninger (Sletten, 2003).

5.3 Tilgang til narkotika

Andelen av oslounngdommene som har blitt tilbudt ulike narkotiske stoffer belyses i SIRUS sine årlige ungdomsundersøkelser (for eksempel Skretting, 2000 og 2003). SIRUS' siste ungdomsundersøkelser har imidlertid hatt en svarprosent på omkring 50 prosent (jf. Skretting, 2003). Siden Ung i Norge 2002 har en betydelig høyere svarprosent, kan det være nyttig å supplere bildet som kommer frem gjennom deres data med våre. Videre kan vi supplere SIRUS sine studier med informasjon om tilbudet blant de aller yngste (13- og 14-åringer). SIRUS' ungdomsundersøkelser dekker kun de som er 15 år og eldre.

Oslounngdoms tilgang til narkotika ble målt ved å spørre om de noen gang hadde blitt tilbudt hasj eller marihuana, kokain, ecstasy («E»), amfetamin («speed»), LSD, GHB og heroin.

Figur 5.3: Andelen som noen gang hadde blitt tilbudt ulike narkotiske stoffer (n = 984).



Nesten halvparten av ungdommene svarte at de noen gang hadde fått tilbud om hasj eller marihuana. I følge SIRUS har andelen oslounngdom som har blitt tilbudt cannabis vært rundt 55 prosent de siste fem årene (Skretting, 2003). Altså en noe større andel enn det vi fant. Forskjellen kan sannsynligvis forklares ved at deres utvalg er noe eldre enn vårt, 15–20 versus 13–19 år.

Det var langt nær så vanlig å bli tilbudt andre narkotiske stoffer. Til sammen 17 prosent var tilbudt ecstasy og 14 prosent kokain og amfetamin. Under 7 prosent svarte at de hadde fått tilbud om LSD, GHB eller heroin. SIRUS sine tall på andelen som har blitt tilbudt slike stoffer er også gjennomgående høyere enn de vi finner. Når det gjelder andelen som hadde blitt tilbudt ecstasy, rapporterer de en utbredelse på 17–22 prosent (ibid.).

Andelen som var tilbudt amfetamin lå rundt 20–25 prosent. Skretting (2003) sier ikke noe om tilbud av andre narkotiske stoffer. Tall på dette er hentet fra en eldre publikasjon (Skretting, 2000). Den viser at andelen som var tilbudt LSD og heroin lå på henholdsvis 8–9 prosent og 7–8 prosent på slutten av 90-tallet. Videre rapporterer Skretting at 12–13 prosent av ungdommene var tilbudt kokain. Når det gjelder andelen som hadde fått tilbud kokain, fant vi altså en noe høyere utbredelse enn SIRUS. Siden det i følge SIRUS har vært en økning i andelen som har blitt tilbudt kokain de siste årene (ibid.), kan denne forskjellen kanskje forklares ved at vår studie ble foretatt noen år senere.

Demografiske forskjeller

Tabell 5.6 viser hvordan andelen som var tilbudt ulike narkotiske stoffer varierer med ungdommens alder.

Tabell 5.6: Andelen som noen gang hadde blitt tilbudt ulike narkotiske stoffer etter klasstrinn. Prosent.

	8 kl.	9 kl.	10 kl.	GK	VK1	VK2	χ^2
Hasj eller marihuana	14,8	31,8	45,3	56,4	70,0	74,2	170,98 ***
Kokain	8,6	6,5	8,4	11,6	18,8	31,7	52,14 ***
Ecstasy ("E")	6,8	7,7	14,3	16,1	26,8	30,0	52,32 ***
Amfetamin ("speed")	6,8	5,1	13,1	14,6	18,4	28,6	41,75 ***
LSD	4,3	2,6	8,3	5,1	8,4	10,3	10,64
GHB	2,5	2,6	6,0	5,8	5,9	14,3	21,84 **
Heroin	6,8	4,5	8,3	6,6	5,9	8,4	2,75
N	161	155	167	136	238	117	

*** $p < 0,001$. ** $p < 0,01$.

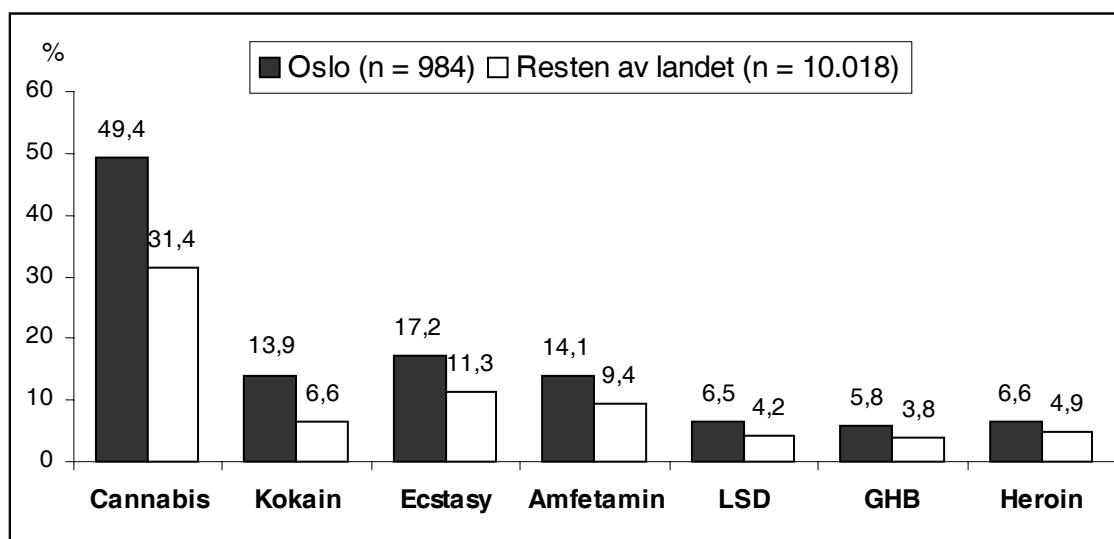
Det var en gradvis økning i andelen som noen gang hadde blitt tilbudt hasj eller marihuana fra og med 8. klasse (15 prosent) til og med VK2 (74 prosent). Det var også flere eldre enn yngre ungdommer som var tilbudt kokain, ecstasy og amfetamin. Andelen som hadde blitt tilbudt disse stoffene økte fra rundt 7–9 prosent til rundt 30 prosent fra 8. klasse til VK2. Videre økte andelen som noen gang var tilbudt GHB med alderen, fra under 3 prosent blant de yngste til 14 prosent blant de eldste.

Andelen som var tilbudt narkotiske stoffer varierer lite med *kjønn*. Unntaket er at nesten tre ganger så mange gutter (10,0 prosent) som jenter (3,6 prosent) var tilbudt heroin ($p < 0,001$). Videre var noen flere gutter enn jenter tilbudt LSD (8,4 prosent versus 4,9 prosent, $p < 0,05$) og cannabis (54 prosent versus 46 prosent, $p < 0,01$). Blant oslounngdommene som deltok i

Ung i Norge 1992 var det omtrent like mange gutter (43 prosent) og jenter (40 prosent) som var tilbudt hasj (Wichstrøm, 1994). Sammenligninger med dataene fra 1992 indikerer altså at andelen som tilbys hasj har økt noe de siste ti årene, og at denne økningen har vært noe større blant gutter (43–54 prosent) enn blant jenter (40–45 prosent). Det ser altså ut til at det har blitt en liten kjønnsforskjell i andelen som tilbys hasj i løpet av de siste årene. Et forbehold som må tas i forbindelse med sammenligningen av osloulngdom som deltok i Ung i Norge i 1992 og 2002, er at utvalgene på disse to tidspunktene var sammensatt av forskjellige skoler. Det som fremstår som endringer kan med andre ord reflektere at sammensetningen i de to utvalgene er forskjellig.

Flere ungdommer med norsk *bakgrunn* (54 prosent) enn med innvandrerbakgrunn (32 prosent) var tilbudt hasj eller marihuana ($p < 0,001$). Det var ingen statistisk signifikante forskjeller i tilbudet av andre narkotiske stoffer mellom de med norsk og de med innvandrerbakgrunn.

Figur 5.4: Andelen som noen gang hadde blitt tilbudt ulike narkotiske stoffer etter bosted.



Note: Forskjellen mellom Oslo og resten av landet var i følge kji-kvadrattester statistisk signifikante ($p < 0,05$) for alle typene narkotika.

De tallene som presenteres i figur 5.4 indikerer at ungdom fra Oslo oftere enn ungdom fra *resten av landet* tilbys narkotika. Mens omtrent halvparten av osloulngdommen noen gang hadde blitt tilbudt hasj, gjaldt dette en av tre ungdommer fra resten av landet. Ungdom fra Oslo var også oftere tilbudt kokain, ecstasy og amfetamin enn annen ungdom, 14–17 prosent versus 7–11 prosent. Videre var det flere som var tilbudt LSD, GHB og heroin blant osloulngdom (5,8–6,6 prosent) enn blant ungdom fra resten av landet (3,8–

4,9). Rangeringen av de ulike stoffene etter hvor ofte de tilbys, er imidlertid lik i Oslo og i resten av landet. Også i dataene fra Ung i Norge 1992 ble det funnet at andelen som hadde blitt tilbudt hasj var betydelig større i Oslo enn i resten av landet (Wichstrøm, 1994). Våre tall støttes videre av tall fra SIRUS sine årlige ungdomsundersøkelser som viser at andelen som tilbys ulike narkotiske stoffer er større i Oslo enn i landet som helhet (Skretting, 2003).

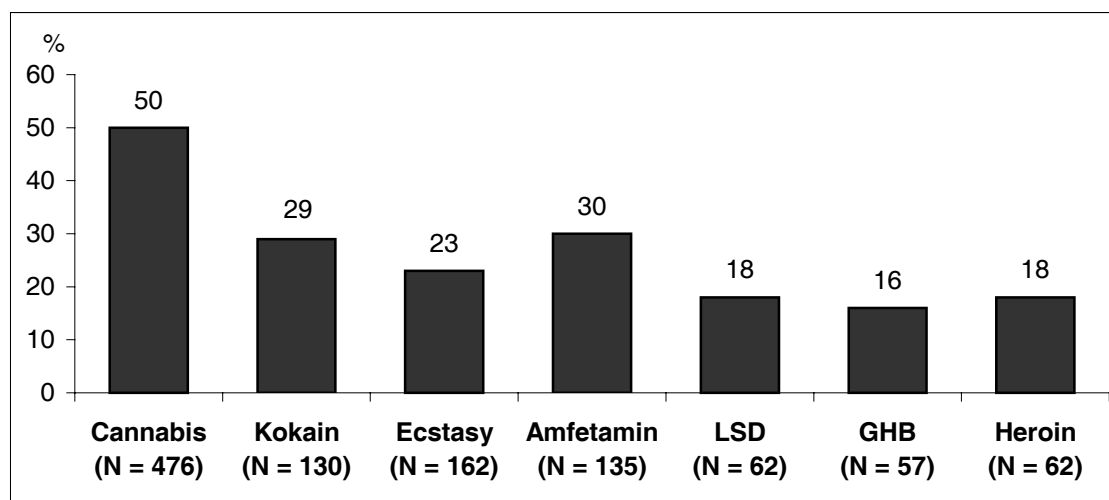
Over tid ser andelen unge som tilbys ulike narkotiske stoffer ut til å gå i bølger. I følge Skretting (2000) var det en økning i andelen oslounngdommer som var tilbudt hasj fra 1968 og frem til midten av 70-tallet. Denne økningen ble etterfulgt av en svak nedgang frem til begynnelsen av 90-tallet. Deretter økte andelen igjen, og på slutten av 90-tallet var den på samme nivå som på 70-tallet. Som vi har sett indikerer også data fra Ung i Norgeundersøkelsene at andelen oslounngdommer som var tilbudt cannabis økte fra begynnelsen av 90-tallet og frem til i dag.

Skretting (2000) så også på endringer i andelen oslounngdommer som var tilbudt andre narkotiske stoffer over tid. Andelen som hadde fått tilbud om amfetamin, LSD og heroin var i følge henne minst like høyt på 70-tallet som på slutten av 90-tallet. Andelen som var tilbudt kokain steg fra første halvdel av 90-tallet til slutten av 90-tallet. For ecstasy var det en økning i andelen som var tilbudt dette fra 1994 og frem til 1997 hvor nivået stabiliserte seg. Andelen som tilbys narkotika over tid går altså i bølger, og andelen som var tilbudt slike rusmidler var relativt høyt på det tidspunktet vår datainnsamling fant sted. Om toppen var nådd eller ikke vil fremtidige undersøkelser kunne belyse.

Tilbud om- og bruk av narkotika

Her spør vi hvor stor andel av de som noen gang har blitt tilbudt ulike narkotiske stoffer som har prøvd disse. Dette har også blitt belyst i SIRUS's landsdekkende ungdomsundersøkelser (presentert i Moshuus et al., 2002). Våre funn ses derfor i sammenheng med deres. Når man ser på andelen som har prøvd ulike stoffer blant de som har hatt tilbudet, må man ha i minne at det med unntak av hasj er en relativt liten gruppe som har fått slike tilbud. Videre er det langt fra tilfeldig hvem som tilbys narkotika. Slike tilbud forutsetter oftest at en ferdes i miljø hvor det er tilgang til illegale rusmidler.

Figur 5.5: Andelen som noen gang hadde brukt ulike narkotiske stoffer blant de som var tilbudt disse. Prosent.



Hvis alle aldersgruppene ses under ett oppgga halvparten av dem som var tilbudt hasj eller marihuana at de hadde prøvd dette (jf. figur 5.5). Andelen som hadde brukt cannabis blant de som hadde hatt tilbudet, var imidlertid høyere blant elever på videregående skoler (56 prosent) enn på ungdomsskoler (36 prosent) ($p < 0,001$). Videre var andelen som takket ja til å prøve cannabis høyere blant dem med norsk bakgrunn (51 prosent) enn blant de med innvandrerbakgrunn (36 prosent) ($p < 0,05$).

I underkant av 30 prosent av de som hadde blitt tilbudt kokain eller amfetamin hadde prøvd disse rusmidlene. Noen færre blant de som var tilbudt ecstasy hadde prøvd dette (23 prosent). En forklaring på dette kan være at ecstasy er tilgjengelig for flere ungdommer, og dermed også flere som ikke er interessert i å prøve det. En slik antagelse støttes av at noen flere var tilbudt ecstasy enn kokain og amfetamin. Andelen som noen gang hadde prøvd disse rusmidlene var imidlertid lik.

Mellom 16 og 18 prosent av de som oppga å ha blitt tilbudt LSD, GHB og heroin svarte at de hadde prøvd dette.

Andelen som har prøvd ulike narkotiske stoffer, blant dem som har hatt tilbudet, øker i følge våre funn altså i takt med hvor utbredt rusmidlene er. Dette er i tråd med funnene fra de landsdekkende ungdomsundersøkelsene som gjennomføres i regi av SIRUS (Moshuus et al., 2002). Deres datasett tyder videre på at villigheten til å prøve illegale rusmidler har endret seg de siste årene. Med unntak for heroin, ser det ut til at det er mindre motstand mot å prøve stoff nå enn før.

5.4 Hovedfunn

- Ungdom under 18 år som drikker alkohol benytter en rekke ulike kilder for å skaffe seg dette. Det vanligste var å skaffe seg alkohol gjennom andre ungdommer.
- Omtrent halvparten av dem under 18 år som hadde drukket alkohol, oppga at de selv hadde kjøpt alkohol i butikker og drukket på utesteder siste år. Andelen som hadde gjort dette økte med alderen. Det var imidlertid også relativt mange blant de yngste som svarte at de hadde handlet alkohol på slike steder. En større andel av ungdommene fra Oslo enn fra resten av landet hadde handlet på ulike salgssteder.
- En av tre av de ungdommene som drikker, hadde skaffet seg alkohol gjennom voksne som ikke er deres foreldre.
- Litt over halvparten av dem som drikker, hadde tatt alkohol hjemme. Fire av ti hadde fått alkohol hjemme. Mens andelen som får alkohol hjemme øker med alderen, synker andelen som tar alkohol hjemme.
- Ungdom med norsk bakgrunn benytter oftere flere av disse kildene enn ungdom med innvandrerbakgrunn.
- De ungdommene som hadde mest erfaring med å handle alkohol på salgs- og skjenkesteder, ta alkohol hjemme og kjøpe alkohol av andre voksne enn foreldrene, drakk seg oftest beruset. Videre opplevde de flest problemer i forbindelse med at de drakk, som krangling og slåssing i fylla, å skade seg eller å havne på steder uten at man husker hvordan man kom seg dit. I tillegg opplevde de guttene som fikk alkohol av foreldrene oftere enn andre gutter problemer i forbindelse med at de drakk.
- Nesten halvparten av osloundommene oppga at de hadde hatt tilbud om å skaffe seg cannabis. Under 18 prosent var tilbudt ecstasy, kokain og amfetamin og under 7 prosent LSD, GHB eller heroin. Andelen som var tilbudt de fleste narkotiske stoffene økte med alderen. Videre var andelen som hadde hatt slike tilbud høyere i Oslo enn i resten av landet.
- Halvparten av dem som hadde blitt tilbudt cannabis, hadde prøvd dette. Mellom 20 og 30 prosent av de som var tilbudt ecstasy, kokain og amfetamin og under 20 prosent av de som var tilbudt LSD, GHB og heroin hadde prøvd dette.

6 Familieforhold og bruk av rusmidler

Familieforhold vektlegges ofte i forklaringer av ungdoms bruk og misbruk av rusmidler (Hawkins et al., 1992; Helland og Øia, 2000; Pedersen, 1990). Slike forklaringer handler blant annet om at foreldre påvirker barna sine gjennom eget rusmiddelforbruk, betydningen av å gi barna alkohol når de kommer i tenårene, vanskelige oppvekstforhold og liten kontroll med hva barna driver med i fritiden.

Her ser vi på tre aspekter ved ungdoms familieforhold det kan være aktuelt å ta tak i i forebyggende sammenheng. Først belyser vi hvordan ungdoms bruk av sigaretter og alkohol varierer med foreldrenes bruk av disse rusmidlene. Deretter ser vi på sammenhengen mellom ungdoms erfaringer med rusmidler og hvordan de beskriver forholdet til foreldrene sine. Til slutt studerer vi sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og foreldrenes kjennskap til hva de driver med i fritiden. En forutsetning for at foreldre skal kunne gripe inn hvis barna utvikler uheldige rusvaner, er ganske enkelt at de har kjennskap til dette. Vi spør derfor først hvor stor kjennskap foreldre har til sine barns alkohol- og tobakksvaner.

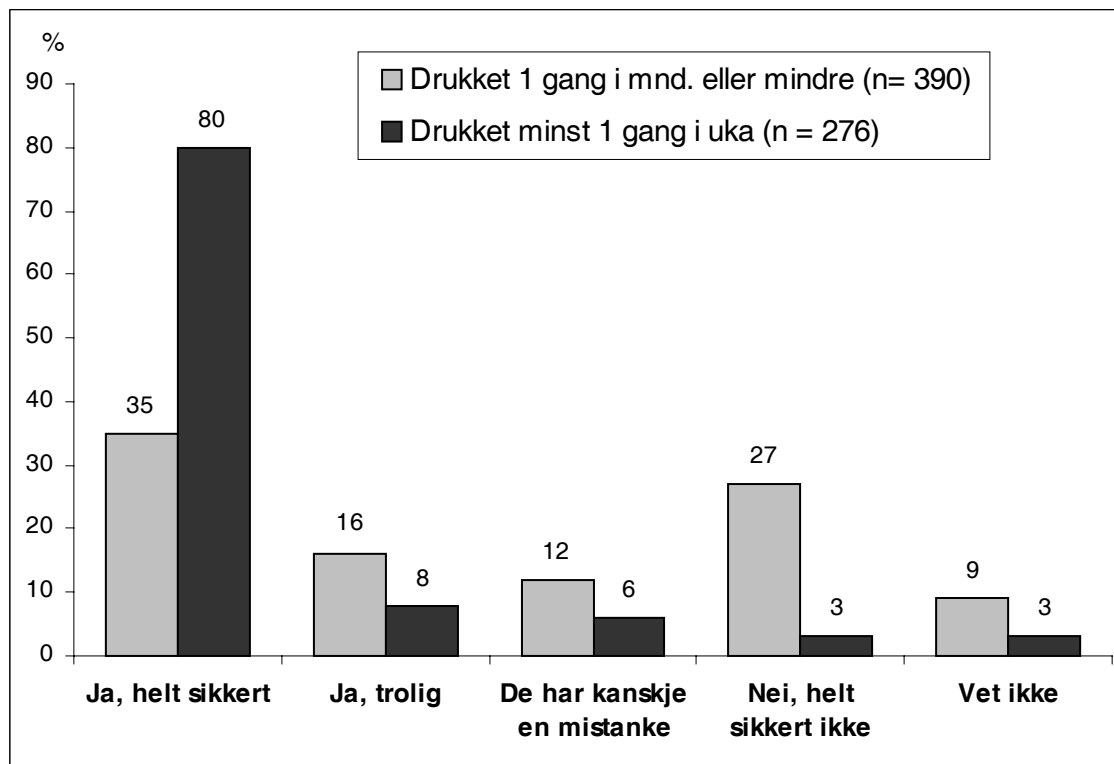
6.1 Foreldres kjennskap til barnas drikking og røyking

Foreldres kjennskap til egne barns alkoholforbruk ble målt ved å spørre de ungdommene som hadde drukket sist år om de trodde foreldrene visste om det. Spørsmålet var formulert på følgende måte: «Tror du foreldrene dine vet at du drikker alkohol?». Svaralternativene var: «Ja, helt sikkert», «Ja, trolig», «De har kanskje en mistanke», «Nei, helt sikkert ikke» og «Vet ikke». Figur 6.1 (neste side) viser svarfordelingen blant de ungdommene som drakk henholdsvis «ofte» og «sjelden». Den først gruppen består av ungdom som svarte at de drakk ukentlig, mens den andre består av dem som rapporterte å drikke omtrent en gang i måneden eller sjeldnere.

Som forventet mente flest blant dem som drakk ofte at foreldrene hadde kjennskap til deres alkoholbruk. Hele 80 prosent av dem som drakk ukentlig var helt sikre på at foreldrene kjente til det. Hvis vi også tar med dem som svarte at foreldrene trolig kjente til at de drakk, var det 88 prosent som mente at foreldrene hadde slik kjennskap. Til sammenligning mente 51 prosent av de som drakk sjelden at foreldrene helt sikkert eller trolig kjente

til dette. I denne gruppen var det relativt vanlig å være helt sikker på at foreldrene ikke visste at de drakk. Dette ble oppgitt av 27 prosent.

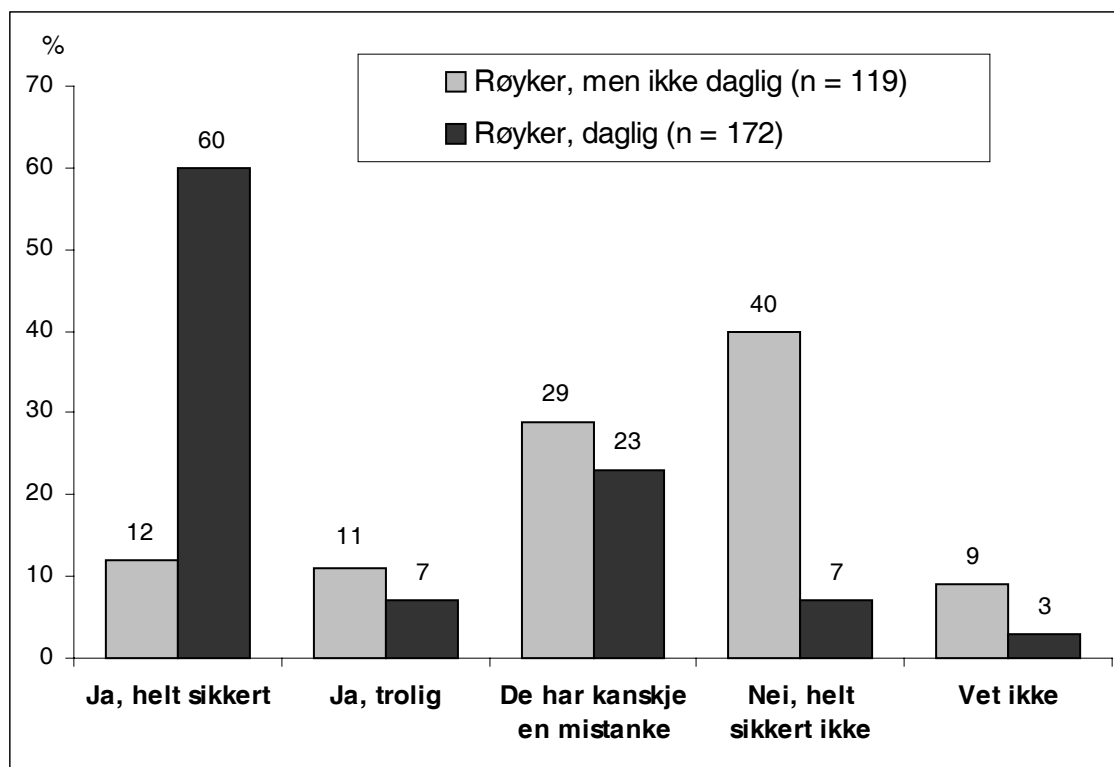
Figur 6.1: Om ungdom som drikker alkohol mener at foreldrene kjenner til dette etter hvor ofte de drikker. Prosent.



Elever på videregående skoler svarte oftere enn elever på ungdomsskoler at foreldrene kjente til at de drakk. Dette var både tilfellet blant de som drakk ukentlig ($p < 0,001$) og for de som drakk sjeldnere ($p < 0,001$). Videre var andelen som mente at foreldrene hadde kjennskap til at de drakk alkohol større blant elever med norsk bakgrunn enn blant elever med innvandrerbakgrunn ($p < 0,01$). At foreldrenes antatte kjennskap til egne barns alkoholvaner var størst blant de eldste elevene og blant elever med norsk bakgrunn, henger trolig sammen med at alkohol er mest utbredt i disse gruppene, og dermed lettere å akseptere for foreldrene.

Foreldrenes *kjennskap til om barna deres røyker*, ble målt ved å stille ungdommene følgende spørsmål: «Hvis du røyker, tror du at foreldrene dine vet om det?» Svaralternativene var de samme som de som ble benyttet til å måle kjennskap til alkoholbruk.

Figur 6.2: Om ungdom som røyker mener at foreldrene kjenner til dette etter hvor ofte de røyker. Prosent.



Som forventet var det langt vanligere for dagligrøykere enn for rekreasjonsrøykere (de som røyker av og til) å mene at foreldrene kjenner til at de røyker. Til sammen 60 prosent av den første gruppen svarte at foreldrene helt sikkert kjente til at de røykte. Hvis vi også tar med de som trodde at foreldrene visste at de røykte, oppga to av tre av de som røykte daglig at foreldrene kjente til dette. Andelen rekreasjonsrøykere som var helt sikre på eller mente at foreldrene trolig kjente til at de røykte, var på 23 prosent. Det vanligste svaret i denne gruppen var at foreldrene helt sikkert ikke kjente til at de røykte. Dette ble oppgitt av 40 prosent.

Flertallet av de osloundommene som drikker og røyker jevnlig mener i følge våre funn altså at foreldrene kjenner til dette.

6.2 Foreldre som rollemodeller

Forbruk av alkohol og dels sigaretter inngår i den voksenkulturen som ungdommene skal inn i. Fauske og Øia (2003) spekulerer på om ungdoms økte alkoholbruk kan forklares av at også voksne drikker mer nå enn før. Vi har ikke data til å belyse om ungdoms rusmiddelbruk øker i takt med voksenbefolkningens rusmiddelbruk, men vi kan sannsynliggjøre om, og i hvilken grad, foreldre fungerer som rollemodeller for sine barn når det gjelder bruk

av ulike rusmidler. Er det slik at barna til dem som selv drikker og røyker regelmessig også gjør det?

Foreldrenes alkoholvaner

Tidligere studier finner at ungdom i familier hvor foreldrene drikker mye alkohol også har en tendens til å gjøre dette selv (Hougen, 2000; Sletten, 2003, Strandbu, 1997; Øia, 1998). Her ser vi både på sammenhengen mellom ungdoms alkoholvaner og (1) hvorvidt de har sett foreldrene sine beruset og (2) om henholdsvis mor og far drikker alkohol.

Sammenhengen mellom hvor ofte ungdommene hadde sett foreldrene sine beruset og deres egne alkoholvaner, ble studert med bakgrunn i ungdommenes svar på spørsmålet: «Har du noen gang sett at dine foreldre har vært beruset?» Svaralternativene var: «Aldri», «Noen få ganger», «Noen ganger i året», «Noen ganger i måneden» og «Noen ganger i uka». Mens 35 prosent hadde sett foreldrene sine beruset noen få ganger, hadde 17 prosent sett dem beruset noen ganger i året eller oftere.

Tabell 6.1: Andelen som hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger sist år etter hvor ofte de hadde sett foreldrene sine beruset. Prosent.

	Sett foreldrene beruset			χ^2
	Aldri	Noen få ganger	Noen ganger i året eller oftere	
Selv vært tydelig beruset minst ti ganger	16,0	34,5	47,2	71,27 ***
N	474	351	163	

Note: *** $p < 0,001$.

I følge våre funn er det en tydelig sammenheng mellom hvor ofte ungdom drikker seg beruset og foreldrenes beruselsesfrekvens. Andelen som ofte hadde vært beruset var omtrent tre ganger så høy blant de som hadde sett foreldrene sine beruset noen ganger i året eller oftere enn blant de som aldri hadde sett foreldrene sine beruset. De som hadde sett foreldrene sine beruset noen få ganger plasserte seg i en mellomposisjon. I tillegg fant vi at de som oftest så foreldrene sine beruset støtte på flest problematiske forhold når de drakk ($p < 0,001$).

I følge tilleggsanalyser gjelder sammenhengen mellom foreldres og deres barns beruselsesfrekvens kun blant de med norsk bakgrunn ($p < 0,001$). Blant ungdom med innvandrerbakgrunn var andelen som hadde drukket seg beruset mer enn ti ganger ekstremt lav blant både dem som hadde sett foreldrene sine beruset og dem som aldri hadde gjort det (1–3 prosent). Det var for få ungdommer med innvandrerbakgrunn som hadde

drukket alkohol sist år til å se hvordan nivået på alkoholrelaterte problemer hang sammen med foreldrenes beruselsesfrekvens.

Vi finner altså en klar sammenheng mellom hvor ofte foreldrene drikker seg synlig beruset og ungdoms alkoholvaner, i hvert fall blant ungdom med norsk bakgrunn. Et annet spørsmål er om ungdoms alkoholvaner også påvirkes av mer moderat *alkoholforbruk* hos foreldrene. For å få noen indikasjoner i den retningen tok vi utgangspunkt i spørsmålene «Drikker moren din alkohol?» og «Drikker faren din alkohol?». Svaralternativene var «Nei», «En sjelden gang», «Vanligvis omtrent en gang i uka», «Vanligvis flere ganger i uka» og «Daglig». Fedrene ser ut til å drikke noe oftere enn mødrene. Mens 47 prosent svarte at far drakk ukentlig eller oftere, oppga 36 prosent at mor gjorde det. I følge ungdommene drakk 33 prosent av fedrene og 40 prosent av mødrene en sjelden gang.

Hvor mange problemer ungdom støter bort i når de drikker er i følge vår studie ikke forbundet med hvor ofte foreldrene deres drikker alkohol. Vi fant derimot sammenhenger mellom hvor ofte ungdommene drakk seg beruset og hvor ofte både mor ($p < 0,001$) og far ($p < 0,001$) drakk alkohol. Disse sammenhengene var imidlertid kun gjeldende når hele utvalget ble sett under ett. Når vi skilte mellom ungdom med ulik etnisk bakgrunn, fant vi ikke lenger noen slik sammenheng. Verken blant dem med innvandrerbakgrunn eller blant dem med norsk bakgrunn. Blant ungdommene med innvandrerbakgrunn var det ekstremt få som hadde vært beruset mer enn ti ganger både blant dem som hadde foreldre som drakk og blant dem som hadde avholdende foreldre. Det var heller ikke noen statistisk signifikante sammenhenger mellom hvor ofte foreldrene drakk alkohol og ungdommenes beruselsesfrekvens blant de med norsk bakgrunn.⁴ Sammenhengen mellom ungdommenes beruselsesfrekvens og om foreldrene drakk alkohol i totalutvalget skyldes altså at de som oppga at de hadde avholdende foreldre svært ofte hadde innvandrerbakgrunn.⁵ Når denne ungdomsgruppen ble slått sammen med ungdom med norsk bakgrunn, som oftere drakk seg beruset og oftere hadde foreldre som drakk alkohol, oppstod det en slik sammenheng.

Vi fant altså at ungdom som oftest *hadde sett foreldrene sine beruset*, også selv hadde høyest beruselsesfrekvens og støtte på flest problemer i forbindelse med at de drakk, men kun blant ungdom med norsk bakgrunn.

⁴ Det var svake tendenser i retning av at noen flere hadde vært beruset mer enn ti ganger blant dem med mødre som drakk (34-37 prosent) enn blant dem med avholdende mødre (28 prosent). En tilsvarende tendens ble funnet for fedres alkoholforbruk (32-37 versus 29 prosent).

⁵ Mens 77 prosent av ungdommene med innvandrerbakgrunn svarte at mor ikke drakk alkohol, svarte 65 prosent at fedrene ikke drakk. Blant ungdom med norsk bakgrunn oppga 8 prosent at mødrene og 7 prosent at fedrene var avholdende.

Det var ingen slik sammenheng mellom ungdommenes alkoholvaner og *om mor og far drakk alkohol* når ungdom med ulik etnisk bakgrunn ble studert hver for seg. Disse funnene tyder på at uheldige alkoholvaner blant ungdom med norsk bakgrunn dels kan forklares av hvor ofte de ser foreldrene sine tydelig beruset, men ikke av om foreldrene drikker alkohol eller ikke.

Å få alkohol hjemme sett i forhold til foreldrenes alkoholvaner

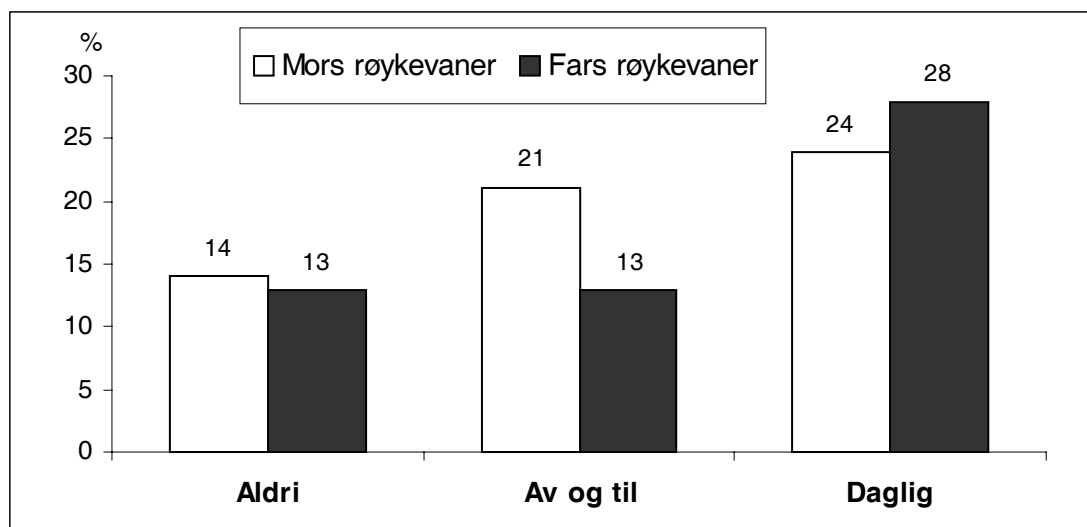
De funnene som ble presentert i forrige kapittel tyder på at det er en sammenhengen mellom hvor ofte gutter får alkohol av mor eller far og hvor mange problemer de støter på når de drikker. Hvis de foreldrene som selv har mest problematiske alkoholvaner oftest gir barna sine alkohol, kan denne sammenhengen reflektere at disse guttene tar etter foreldrenes alkoholvaner. Som et mål på det siste lagde vi en sumindeks basert på hvor ofte ungdommene hadde sett foreldrene sine beruset og hvor ofte henholdsvis mor og far drakk alkohol. Korrelasjonsanalyser viser som antatt at de guttene som hadde de foreldrene med mest problematiske alkoholvaner oftere enn andre gutter fikk alkohol hjemme ($p < 0,001$). Vi benyttet regresjonsanalyser for å undersøke om sammenhengen mellom å få alkohol av foreldrene og nivået av alkoholrelaterte problemer holdt når vi kontrollerte for betydningen av foreldrenes alkoholvaner. Det gjorde den. Noe som indikerer at det å få alkohol hjemme har noe å si for guttenes alkoholvaner utover at de tar etter foreldrenes alkoholvaner.

Foreldrenes røykevaner

Foreldrenes røykevaner ble målt gjennom spørsmål om hvorvidt henholdsvis mor og far røyker. Svaralternativene var «Nei, aldri», «Ja, av og til» og «Ja, daglig». I følge ungdommene røykte 24 prosent av mødrene og 28 prosent av fedrene daglig. Videre røykte 11 prosent av mødrene og 13 prosent av fedrene av og til.

I følge våre funn er det en tydelig sammenheng mellom foreldres og de unges røykevaner. Som vi kan se av figur 6.3 var andelen dagligrøykende ungdommer betydelig høyere blant de som oppga at mor røykte daglig (24 prosent) enn blant de som svarte at mor ikke røykte (14 prosent). De som oppga at mor røykte av og til befant seg i en mellomposisjon. Når det gjelder betydningen av fedrenes røykevaner, var det et skille i andelen dagligrøykende ungdommer mellom de som på den ene siden hadde fedre som røykte daglig og de som på den andre siden hadde fedre som aldri røykte eller som var rekreasjonsrøykere. Det var over dobbelt så mange som røykte daglig i den første som i den andre gruppen.

Figur 6.3: Andelen dagligrøykende ungdommer etter mors og fars røykevaner. Prosent.



Note: Mors røykevaner: Aldri (n = 626), av og til (n = 102) og daglig (n = 232). Fars røykevaner: Aldri (n = 565), av og til (n = 127) og daglig (n = 269).

I følge kji-kvadrattester hang andelen dagligrøykende ungdommer sammen med røykevanene til både mor ($p < 0,01$) og far ($p < 0,001$).

Vi finner altså en sammenheng mellom de unges og begge foreldrenes røykevaner, selv om sammenhengene ser ut til å være noe forskjellige. For fedrenes del ser kun dagligrøyking ut til å være betydningsfullt. For mødrenes del ser også rekreasjonsrøyking ut til å ha noe å si. Det er ikke urimelig å tenke seg at man påvirkes mest av røykevanene til foreldre av samme kjønn. Dette ser ut til å være tilfellet blant guttene, hvor sammenhengen med fedres røyking i følge korrelasjonsanalyser var betydelig sterkere enn sammenhengen med mødres røyking, $r = 0,257$ ($p < 0,001$) versus $0,063$ (ikke statistisk signifikant). Jentene derimot ser ikke ut til å påvirkes mer av røykevanene til mødrene ($r = 0,131$, $p < 0,01$) enn til fedrene ($0,123$, $p < 0,01$).

Til slutt så vi på ulike kombinasjoner av mors og fars røykevaner. Hvis vi ser på ytterpunktene, så oppga 12 prosent av ungdommene at begge foreldrene røykte daglig og 47 prosent at ingen av dem røykte. Andelen dagligrøykere var spesielt høy blant de ungdommene som oppga at begge foreldrene røykte daglig (33 prosent). Der hvor ingen av foreldrene røykte var andelen dagligrøykere på 12 prosent. Det var med andre ord nesten tre ganger så vanlig å røyke daglig for ungdom med to dagligrøykende foreldre enn for ungdom hvor ingen av foreldrene røykte ($p < 0,001$).

Våre funn indikerer altså at foreldrene ikke bare fremstår som rollemodeller for sine barn når det gjelder alkoholvaner, men også røykevaner. Mens jentene ser ut til å påvirkes av begge foreldrenes røykevaner, ser guttene først og fremst ut til å påvirkes av fedrenes røykevaner.

Det er ikke uproblematisk at det var de unge selv som rapporterte sine foreldres drikkevaner og tobakksbruk. En undersøkelse som så spesielt på sammenhengen mellom ungdoms rapportering av foreldrenes alkoholforbruk og foreldres egenrapporterte alkoholforbruk, indikerer at ungdom har relativt god kjenneskap til sine foreldres alkoholvaner (Aas et al., 1996). Den samme studien tyder imidlertid på at sammenhengen mellom ungdoms og foreldres alkoholbruk fremstår som sterkere når begge forhold rapporteres av de unge, enn når foreldrene selv rapporterer sin rusatferd. Det er rimelig å tenke seg at det samme gjelder for tobakksbruk. I tolkningen av våre funn er det derfor viktig å ha i minne at sammenhengene mellom ungdommenes og deres foreldres rusmiddelbruk, kan fremstå som noe høyere enn de reelt sett er. Men det er usannsynlig at de presenterte sammenhengene kun skyldes slike metodiske begrensninger.

6.3 Foreldre–barn relasjoner

Et annet aspekt som har vist seg å være forbundet med ungdoms antisosiale atferd, inkludert rusmiddelbruk, er kommunikasjons- og samværsformer i hjemmet (for eksempel Hawkins et al., 1992; Stattin, 2001; Øia, 2003). Her ser vi på sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og hvor omsorgsfulle de mener foreldrene har vært i oppveksten, hvor stor støtte de opplever at de får fra foreldrene nå i dag og hvor ofte de krangler med foreldrene.

Når det gjelder sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og disse indikatorene på foreldre–barn relasjoner, må vi minne om at det ikke nødvendigvis er snakk om årsaks–virkningsforhold. Det er fristende å tolke funnene i retning av at ungdoms rusmiddelbruk er et resultat av en vanskelig oppvekst med lite omsorg, lite støtte og mange konflikter. En må imidlertid også ta høyde for at forholdene hjemme påvirkes av barnas rusmiddelbruk. Hvis barna bruker rusmidler som foreldrene ikke aksepterer, eller bruker aksepterte rusmidler på en uakseptabel måte, vil dette trolig føre til konflikter mellom foreldre og barn, noe som i sin tur vil farge barnas opplevelse av sine foreldre.

Omsorg

Hvor omsorgsfulle ungdommene mener foreldrene deres har vært i oppveksten ble målt ved hjelp av fire utsagn. Tre av disse er fra Parent Bonding Instrument (PBI) (Parker et al., 1979). Disse er «De har ikke snakket noe særlig med meg», «De har ikke forstått mine problemer og bekymringer» og «De har ikke hjulpet meg så mye som jeg har trengt». I tillegg ble det lagt til et

ekstra utsagn som handler om hvor mye tid foreldrene har tilbrakt sammen med barna sine i oppveksten. Ordlyden på dette er: «De har brukt for lite tid sammen med meg». På bakgrunn av en introduksjon om at disse utsagnene beskriver ulike måter ungdom kan ha opplevd foreldrene sine på i oppveksten, ble de bedt om å krysse av for hva som stemte for dem. Svaralternativene var «Stemmer svært godt», «Stemmer ganske godt», «Stemmer ganske dårlig» og «Stemmer svært dårlig». Selv om dette spørsmålsbatteriet søker å fange opp grad av omsorg i oppveksten, er det vanskelig å tenke seg at vurderingen av forholdene slik de var da er upåvirket av hvordan de har det hjemme nå. Ungdom som krangler intenst med foreldrene sine, vil trolig oftere vurdere foreldrene sine negativt når de tar et tilbakeblikk på oppveksten. Dette målet reflekterer altså mest sannsynlig også forholdene slik de er i dag.

Med utgangspunkt i ungdommenes vurderinger av de fire påstandene ble det laget en sumindeks som sier noe om grad av opplevd foreldreomsorg. På bakgrunn av skårene på denne indeksen ble ungdommene delt i tre grupper. Den gruppen som svarte at foreldrene var mest omsorgsfulle utgjorde 18 prosent. Mens de med minst omsorgsfulle foreldre utgjorde 14 prosent. Den siste gruppen, de som verken skilte seg ut med spesielt høy eller spesielt lav grad av foreldreomsorg, utgjorde 68 prosent av utvalget.⁶

Tabell 6.2: Bruk av rusmidler sist år etter hvor omsorgsfulle de mener foreldrene var i oppveksten. Prosent.

	Lav grad av omsorg	Fler-tallet	Høy grad av omsorg	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	29,1	29,8	20,2	6,50*
Dagligrøykere	26,7	16,5	13,5	10,23**
Brukt cannabis	34,9	22,9	9,6	28,38***
Brukt harde narkotiske stoffer	13,5	5,5	2,8	16,00***
N	126	673	177	

Note: p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

De som opplevde foreldrene som lite omsorgsfulle i oppveksten brukte betydelig oftere illegale rusmidler enn de andre ungdommene. Mer enn tre ganger så mange blant dem som vurderte foreldrene som minst omsorgsfulle som blant de som vurderte dem som mest omsorgsfulle, hadde brukt hasj eller marihuana sist år. Videre hadde betydelig flere i den første enn i den

⁶ Sumindeksen som målte grad av omsorg gikk fra 0 til 3. De 18 prosent som opplevde størst grad av omsorg hadde en skåre på 3. De 14 prosent som opplevde lavest grad av omsorg hadde en skåre på 1,5 eller lavere.

andre gruppen brukt narkotiske stoffer som ecstasy, amfetamin, kokain, osv. sist år, 14 versus 3 prosent.

Andelen dagligrøykere var dobbelt så høy blant dem som rapporterte om minst omsorg som blant de som rapporterte om mest omsorg. Mens 29 prosent av de som rapporterte om lav omsorgsgrad ofte hadde vært beruset sist år, gjaldt dette 20 prosent av de som opplevde foreldrene som mest omsorgsfulle. Videre rapporterte de som vurderte foreldrene som minst omsorgsfulle om flest problemer i forbindelse med at de drakk alkohol ($p < 0,05$). Sammenhengen mellom opplevd grad av omsorg og henholdsvis beruselsesfrekvens og dagligrøyking, gjaldt kun for de yngste ungdommene og for ungdom med norsk bakgrunn. Videre gjaldt sammenhengen mellom opplevd grad av omsorg og dagligrøyking kun for jentene. Sammenhengen med opplevd omsorg i oppveksten var altså mindre tydelig for bruk av legale enn for illegale rusmidler. Dette gjaldt særlig for alkoholbruk.

Støtte fra foreldrene

Hvor støttende ungdommene mente foreldrene var ble målt ved hjelp av de fire utsagnene: «Mine foreldre snakker ofte om hvor flink jeg er», «Mine foreldre forteller meg ofte hvor dum og håpløs jeg er», «Mine foreldre er skuffet over meg» og «Når jeg forteller foreldrene mine om noe, føler jeg virkelig at de tar meg på alvor». Med utgangspunkt i et spørsmål om hvor godt disse utsagnene stemte for dem, ble de bedt om å krysse av på en femdelst skala som gikk fra «Stemmer helt» til «Stemmer ikke i det hele tatt». Svarene på disse spørsmålene ble slått sammen til en sumindeks som gikk fra 1 til 5. På bakgrunn av skåren på denne indeksen ble ungdommene delt i tre grupper; de som opplevde høy grad av støtte fra foreldrene (20 prosent), «flertallet» (66 prosent) og de som opplevde lav grad av foreldrestøtte (14 prosent).⁷

Tabell 6.3: Bruk av rusmidler sist år etter støtte fra foreldrene. Prosent.

	Lav grad av støtte	Fler-tallet	Høy grad av støtte	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	32,8	27,8	23,7	3,37
Dagligrøykere	31,4	15,6	12,7	23,40***
Brukt cannabis	37,5	20,6	15,2	25,28***
Brukt harde narkotiske stoffer	15,4	5,2	2,0	28,09***
N	136	659	197	

Note: *** $p < 0,001$.

⁷ De 20 prosentene som rapporterte om høy grad av foreldrestøtte hadde en skåre på 4,5 eller høyere på denne indeksen. De 14 prosentene som rapporterte om lav grad av støtte hadde en skåre på 3,0 eller lavere.

Tabell 6.3 indikerer at det er en tydelig sammenheng mellom hvor støttende ungdom opplever at foreldrene er og bruk av illegale rusmidler. Tre ganger så mange av de som opplevde foreldrene som minst støttende som av de som opplevde dem som mest støttende, hadde brukt cannabis sist år. Det var også langt flere i den første enn i den andre gruppen som hadde brukt harde narkotiske stoffer, 15 versus 2 prosent.

De som opplevde foreldrene som minst støttende røykte også oftere daglig enn de øvrige ungdommene, 31 versus 13 prosent. Denne sammenheng var imidlertid kun gjeldende blant elevene på ungdomsskolene.

Det var ingen tydelig sammenheng mellom opplevd foreldrestøtte og hvor ofte ungdommene drakk seg beruset i totalutvalget. Hvis vi kun ser ungdomsskoleelevene og ungdom med norsk bakgrunn, var det imidlertid en slik sammenheng. De som rapporterte om minst støtte opplevde dessuten oftere problemer i forbindelse med at de drakk enn andre ungdommer ($p < 0,001$). Dette gjaldt for alle.

Krangling

For å få et inntrykk av hvor ofte ungdommene kranglet med foreldrene sine ble de bedt om å ta stilling til hvor godt følgende utsagn stemte for dem: «Jeg krangler ofte med foreldrene mine». Vurderingen skulle gis på en fempunkts skala som gikk fra «Stemmer ikke i det hele tatt» til «Stemmer helt». De som kranglet mest med foreldrene sine, det vil si de som svarte «stemmer helt» og «stemmer ganske godt», utgjorde 17 prosent av utvalget. De 25 prosentene som kranglet minst med foreldrene svarte «stemmer ikke i det hele tatt». De som verken kranglet ofte eller sjelden utgjorde 58 prosent av ungdomsgruppen.

Tabell 6.4: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter hvor ofte de krangler med foreldrene sine. Prosent.

	Sjelden	Flertallet	Ofte	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	17,7	29,0	38,3	21,67***
Dagligrøykere	10,5	16,8	29,4	24,53***
Brukt cannabis	13,9	19,9	42,0	48,41***
Brukt harde narkotiske stoffer	4,5	5,2	10,6	7,69*
N	243	578	160	

Note: * $p < 0,05$. *** $p < 0,001$.

De som oftest kranglet med foreldrene sine hadde mest erfaring med bruk av både legale og illegale rusmidler. Når det gjelder erfaringer med alkohol, så hadde dobbelt så mange av de som ofte kranglet med foreldrene sine som av

de som sjelden kranglet med dem, en høy beruselsesfrekvens. De ungdommene som oftest kranglet med foreldrene sine opplevde dessuten flest problemer i forbindelse med at de drakk ($p < 0,05$).

Omtrent tre ganger så mange av de som ofte kranglet med foreldrene sine som av de som sjelden gjorde det, røykte daglig og hadde brukt hasj eller marihuana sist år. Også andelen som hadde brukt andre narkotiske stoffer var størst blant de som ofte kranglet med foreldrene.

Vi fant altså tydelige sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og alle indikatorene på foreldre–barn relasjoner. De som vurderte foreldrene sine som minst omsorgsfulle i oppveksten, de som mente at foreldrene støttet dem lite nå i dag og de som ofte kranglet med dem, hadde mest problematiske rusvaner. Selv om det var en sammenheng mellom oppvekstforhold og bruk av alle formene for rusmidler, var denne sammenhengen tydeligere for bruk av illegale rusmidler, og dels dagligrøyking, enn for hyppig beruselse (her definert ved å drikke seg full ti ganger i året eller oftere). Noe som tyder på at det å drikke seg full noen ganger i året langt på vei er å betrakte som et «normalfenomen», og ikke noe som henger sammen med vanskelige oppvekstforhold. På den andre siden var det tydelige sammenhenger mellom hvor ofte ungdommene kranglet med foreldrene og hvor ofte de drakk seg beruset. Dette henger trolig sammen med at hyppig beruselse ikke aksepteres av foreldrene, men er gjenstand for konflikter mellom foreldre og barn.

6.4 Foreldrenes kjennskap til hva deres barn driver med i fritiden

Foreldres kjennskap til hva barna driver med i fritiden har i en rekke studier vist seg å henge sammen med involvering i antisosial atferd, inkludert bruk av både alkohol og illegale rusmidler (for eksempel Martens, 1997; Stattin, 2001; Øia, 2003). Jo høyere involvering i slik atferd, jo mindre kjennskap ser foreldrene ut til å ha til hva deres barn driver med i fritiden. Slik foreldrekjennskap omtales ofte som uformell sosial kontroll (se for eksempel Øia, 2003). Her ser vi på sammenhengen mellom osloundoms rusvaner og hvordan de vurderer foreldrenes kjennskap til hva de holder på med i fritiden.

Foreldrenes kjennskap til hva de holder på med i fritiden ble målt ved hjelp av to påstander hentet fra et mål på tilsyn («monitoring») utviklet av Alsaker og kolleger (Alsaker et al., 1991). Ordlyden på disse to påstandene er «Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida» og «Foreldrene mine vet ganske godt hvem jeg er sammen med i fritida». På

bakgrunn av et spørsmål om hvor godt disse utsagnene stemte for dem, skulle de krysse av på en femdelt skala som gikk fra «Stemmer helt» til «Stemmer ikke i det hele tatt». Svarene på disse to spørsmålene ble slått sammen til en sumindeks som gikk fra 1 til 5. På bakgrunn av skåren på denne indeksen ble utvalget delt i tre grupper:⁸ En bestående av de 24 prosentene som mente at foreldrene hadde høyest grad av kjennskap til hva de drev med i fritiden. Det andre ytterpunktet bestod av de 9 prosentene som opplevde at foreldrene hadde minst slik kjennskap. Flertallet (67 prosent) utgjør den ungdomsgruppen som svarte at foreldrene verken hadde spesielt mye eller spesielt lite kjennskap til hva de gjorde i fritiden.

Tabell 6.5: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter hvor mye kunnskap de mener foreldrene har om hva de holder på med i fritiden. Prosent.

	Lite kjennskap	Fler- tallet	Mye kjennskap	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	45,1	29,0	17,7	25,98***
Dagligrøykere	40,0	16,5	11,0	39,39***
Brukt cannabis	53,3	21,5	11,0	68,64***
Brukt harde narkotiske stoffer	20,0	5,7	1,3	40,79***
N	90	660	235	

Note: *** $p < 0,001$.

I tråd med funnene fra tidligere studier (for eksempel Stattin, 2001) fant vi sterke sammenhenger mellom foreldrene kjennskap til hva de unge drev med i fritiden og bruk av både legale og illegale rusmidler. Andelen som ofte hadde vært beruset var nesten tre ganger så høy blant de som mente at foreldrene hadde lite kjennskap til hva de pleide å gjøre som blant de som mente at foreldrene hadde god kjennskap til dette. Videre rapporterte de som mente foreldrene hadde liten kjennskap til hva de drev med om flest problemer i forbindelse med at de drakk ($p < 0,001$).

I gruppen som mente at foreldrene hadde liten kjennskap til deres fritid, rapporterte 40 prosent at de røyker daglig og 53 prosent at de hadde brukt cannabis sist år. Dette gjaldt 11 prosent av de som mente at foreldrene hadde god kjennskap til hva de drev med. Den tydeligst forskjellen mellom de som mente at foreldrene hadde henholdsvis lite og mye kjennskap til hva de drev med i fritiden, gjaldt for bruk av harde narkotiske stoffer. Mens 20 prosent i den første gruppen rapporterte om slik bruk sist år, gjaldt dette kun 1 prosent

⁸ De 24 prosentene som mente at foreldrene hadde mest kjennskap til hva de drev med i fritiden hadde en skåre på 5, mens de 9 prosentene som mente foreldrene hadde minst slik kjennskap hadde en skåre på 2,5 eller lavere.

i den andre gruppen. Hva slike mål på foreldrekjennskap egentlig er et uttrykk for er en pågående diskusjon. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 8.

6.5 Hovedfunn

- Flertallet av dem som drikker og røyker jevnlig mener i følge vår studie at foreldrene kjenner til dette. Andelen som svarte at foreldrene hadde kjennskap til at de drakk var størst blant de eldste ungdommene og blant ungdom med norsk bakgrunn.
- De ungdommene som oftest hadde sett foreldrene sine beruset drakk seg oftere beruset enn andre ungdommer. Dette gjaldt imidlertid kun for ungdom med norsk bakgrunn. De som oftest hadde sett foreldrene sine beruset støtte dessuten på flest problemer i forbindelse med at de drakk, som krangling og slåssing, å skade seg og å havne på steder uten at de husker hvordan de kom seg dit.
- Andelen dagligrøykende ungdommer var høyere i de familiene hvor foreldre røykte enn i andre familier, og denne andelen var særlig høy i de tilfelle hvor begge foreldrene røykte daglig. Mens jentenes sigarettbruk hang sammen med begge foreldrenes røykevaner, hang guttenes sigarettbruk kun sammen med fedrenes røykevaner.
- Ungdommenes forhold til foreldrene ble også funnet å henge sammen med deres rusmiddelbruk. De som opplevd foreldrene som lite omsorgsfulle, fikk lite støtte hjemme og kranglet ofte med foreldrene, hadde oftere enn andre ungdommer brukt både cannabis og andre narkotiske stoffer, og rapporterte om et høyere nivå av alkoholrelaterte problemer.
- Det ble også funnet at dårlige relasjoner mellom foreldre og barn hang sammen med beruselsesfrekvens og dagligrøykning. De som kranglet ofte med foreldrene røykte oftere daglig og drakk seg oftere beruset. Videre rapporterte de ungdomsskoleelevene som mente at foreldrene var lite omsorgsfulle og støttende at de oftere røykte og drakk seg beruset. Sammenhengen mellom bruk av legale rusmidler og opplevd omsorg og støtte gjaldt i de fleste tilfellene kun for ungdom med norsk bakgrunn.
- Foreldrenes kjennskap til hva deres barn drev med i fritiden (ofte omtalt som uformell sosial kontroll) ble funnet å være tett forbundet med ungdommenes bruk av både legale og illegale rusmidler, og hvor mange problemer de støtte bort i når de drakk. Jo mer problematiske rusvaner, jo mindre slik kunnskap hadde foreldrene.

7 Jevnaldermiljø og bruk av rusmidler

Ungdoms bruk av rusmidler kan ikke ses uavhengig av rusmiddelbruken i omgivelsene. Når det gjelder alkohol, sier Pedersen (1998: 71) at: «Du lærer å bruke alkohol av andre, du drikker i sosiale situasjoner og lærer så videre det du selv har lært. Dine egne handlinger er tett forbundet med andre menneskers handlinger.» Heller ikke bruk av tobakk og illegale rusmidler kan ses uavhengig av omgivelsenes bruk av disse rusmidlene. I dette kapitlet ser vi på sammenhengen mellom ungdoms bruk av rusmidler og (1) deres nærmeste venners rusmiddelbruk, (2) deres fritidsorientering mer generelt og (3) deres forhold til ungdomskulturer som har blitt knyttet til en forhøyet forekomst av rusmiddelbruk mer spesielt.

7.1 Venners rusmiddelbruk

Pape (1996) påpeker at ungdom drikker av de samme grunnene som voksne, for å feire sosiale begivenheter, å ha det hyggelig og morsomt sammen med venner og å bli i godt humør. Når ungdom spørres om hvorfor jevnaldrende drikker, trekkes venners og kameraters alkoholbruk frem som den viktigste motivasjonsfaktoren (Ødegård, 2001). Videre legger de stor vekt på at det er lettere å komme i kontakt med andre unge, og at det er morsomt og hyggelig å drikke. Tidligere studier viser at det er en tydelig sammenheng mellom ungdoms og deres venners rusmiddelbruk (for eksempel Hougen, 2000; Skretting, 2000; Sletten, 2000; Strandbu, 1997; Øia, 1998). Venner som bruker rusmidler viser seg dessuten i flere studier å være blant de sterkeste prediktorene for egen rusmiddelbruk (Hawkins et al., 1992; Helland og Øia, 2000).

For å få et bilde av rusmiddelbruken til vennene til de ungdommene som deltok i Ung i Norge 2002 ba vi deltakerne om følgende: «Tenk på to av dine beste venner. Vi kan kalle disse venn 1 og venn 2. Kryss av dersom de: Røyker fast, drikker alkohol vanligvis så ofte som 1 gang i uka og har prøvd hasj.» Sammenhengen mellom svarene på disse spørsmålene og deres egen rusmiddelbruk presenteres i tabell 7.1.

Tabell 7.1: Ungdoms rusvaner sett i forhold til deres to **beste** venners rusvaner. Prosent.

Om de selv...	Om de to beste vennene drikker alkohol ukentlig			X ²
	Ingen av dem	Én av dem	Begge	
...drikker ukentlig	2,4	23,9	70,8	424,81***
N	466	205	298	
	Om de to beste vennene røyker fast			
	Ingen av dem	Én av dem	Begge	
...røyker daglig	1,8	21,5	64,1	336,98***
N	552	260	156	
	Om de to beste vennene har prøvd hasj			
	Ingen av dem	Én av dem	Begge	
...har prøvd hasj	5,0	34,3	79,0	374,38***
N	536	233	162	

Note: *** p < 0,001.

Det er sterke sammenhenger mellom ungdommenes og deres nærmeste venners rusmiddelbruk. Og hvis begge de nærmeste vennene brukte et gitt rusmiddel, var det større sannsynlighet for at ungdommene selv brukte dette rusmiddelet enn hvis bare en av vennene gjorde det. Hvis begge vennene ble antatt å drikke ukentlig, svarte 71 prosent at de også gjorde det. Når ingen av vennene drakk ukentlig, så var det kun 2 prosent som svarte at de selv gjorde det. Også UNGdata-undersøkelsene viser en klar sammenheng mellom ungdoms og deres venners alkoholbruk (Hougen, 2000; Sletten, 2000; Strandbu, 1997; Øia, 1998).

Røyking og cannabisbruk er i følge våre funn også tett forbundet med venners bruk av disse rusmidlene. Hele 64 prosent av de som oppga å ha to venner som røyker daglig, røykte selv daglig. Til sammenligning røykte kun 2 prosent fast hvis ingen av de to beste vennene gjorde det. Mens 79 prosent av de som hadde to beste venner som hadde prøvd cannabis hadde gjort det selv, var dette kun tilfellet for 5 prosent av de ungdommene som oppga at ingen av de nærmeste vennene hadde prøvd cannabis. At egen cannabisbruk er tett forbundet med venners eller nære bekjentes cannabisbruk bekreftes også fra andre studier (Skretting, 2000).

Ungdoms rusmiddelbruk øker med alderen. Siden dette gjelder både egen og venners rusmiddelbruk, kan de sammenhengene som presenteres i tabell 7.1 reflektere slike aldersmessige endringer. For å teste om dette er tilfellet, foretok vi korrelasjonsanalyser hvor vi kontrollerte for effekten av alder. Disse indikerer at sammenhengene mellom egen og venners rusmiddelbruk reflekterer andre forhold enn aldersmessige endringer.

At ungdoms rusmiddelbruk er tett forbundet med deres venners rusmiddelbruk har to hovedforklaringer. Den første er at de påvirkes av vennene sine. Siden ungdom i følge tidligere studier har en tendens til å tro at jevnaldrende drikker mer enn det de faktisk gjør, er det dels snakk om et fiktivt drikkepress (Pape, 1996). En annen forklaring på at venner ofte er like erfarne eller uerfarne når det gjelder bruk av rusmidler, er selektivt vennevalg. De ungdommene som selv bruker mest rusmidler, eller har tilbøyeligheter i den retning, velger trolig venner i samme situasjon.

Hva betyr mest for ungdoms rusmiddelbruk? Foreldres eller venners rusvaner? Dette er spørsmål som det er vanskelig å teste empirisk. For å få noen indikasjoner i den retningen benyttet vi korrelasjonsanalyser. I følge disse var sammenhengen mellom hvor ofte ungdom drikker seg beruset og deres venners rusvaner sterkere enn mellom ungdoms beruselsesfrekvens og foreldrenes rusvaner, $r = 0,544$ ($p < 0,001$) versus $r = 0,359$ ($p < 0,001$). Tilsvarende ble funnet for nivået på alkoholrelaterte problemer. Sammenhengen med deres røykevaner var også sterkere for vennenes røykevaner enn for foreldrenes røykevaner, $r = 0,585$ ($p < 0,001$) versus $r = 0,181$ ($p < 0,001$). Våre funn indikerer altså at ungdoms rusmiddelbruk er tettere forbundet med venners enn foreldres rusmiddelbruk.

7.2 Fritidsorientering og rusmiddelbruk

Forskningen om fritidsbruk har ofte skilt mellom aktiviteter med sterkt innslag av voksnes nærvær og aktiviteter hvor de unge har kontrollen selv (se for eksempel Bakken, 1998). Videre kan man skille mellom aktiviteter som foregår hjemme og ute. Nedenfor har vi skilt mellom tre ulike profiler for hvordan unge bruker fritiden sin (jf. Storvoll og Wichstrøm, 2002). Deltakerne i undersøkelsen ble bedt om å angi hvor mange ganger de i løpet av de siste sju dagene hadde deltatt i forskjellige fritidsaktiviteter. Basert på seks av aktivitetene laget vi tre ulike fritidsorienteringer. Vi lot responsen på aktivitetene «Hjulpet til hjemme» og «Vært hjemme alene, eller sammen med mor, far eller søsken hele kvelden», danne skalaen for graden av hjemmeorientering, aktivitetene «Gått på kafé eller snackbar» og «Stått og hengt på et gatehjørne, utenfor en kiosk, på bensinstasjon eller lignende» utgjorde skalaen for graden av uteorientering og «Trent i idrettslag» og «Vært på møte eller øving i en gruppe, et lag eller en forening» dannet basis for graden av orientering mot organisert fritid. Nok en gang ble skalaene delt i tre grupper. Målet var å identifisere grupper på de ekstreme endene av skalaene, slik at det skulle bli mulig å sammenligne grupper som var veldig

aktive og helt innaktive på de forskjellige arenaene. Skalaen for grad av orientering mot organisert fritid ble laget slik at de som ikke hadde deltatt i slike aktiviteter i det hele tatt siste uke utgjorde en gruppe (48 prosent), de som hadde deltatt mellom en og seks ganger på organiserte fritidssystemer utgjorde en mellomkategori (47 prosent) og de som hadde deltatt sju ganger eller flere utgjorde en siste gruppe (5 prosent). Tilsvarende ble også skalaene for grad av hjemmeorientering og grad av uteorientering delt i tre med null som en kategori (hhv. 9 prosent og 14 prosent), en til seks som en mellomkategori (hhv. 67 prosent og 64 prosent) og sju eller flere som en tredje kategori (hhv. 24 prosent og 22 prosent).

Tabell 7.2: Ungdoms bruk av ulike rusmidler sist år etter hjemmeorientering. Prosent.

	Svært mye hjemme	Fler-tallet	Lite hjemme	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	14,6	32,1	32,2	27,1***
Dagligrøykere	9,5	18,4	29,1	18,9**
Brukt cannabis	15,0	22,6	34,9	15,3***
Brukt harde narkotiske stoffer	3,4	5,6	12,8	10,3***
N	234	649	87	

Note: ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Når det gjelder graden av hjemmeorientering, ser vi at den gruppa som bruker svært mye tid hjemme sjeldnere drikker seg beruset, at færre av dem røyker daglig og at de har en lavere tilbøyelighet til å bruke illegale rusmidler. Videre rapporterer de sjeldnere om problemer i forbindelse med at de drikker alkohol ($p < 0,05$). Gruppa som er lite hjemme skårer jevnt over høyest på alle målene. Mens mellomkategorien, de som har vært hjemme mellom en og seks ganger, skårer middels. Mønsteret er enkelt og greit sånn at unge som har en hjemmeorientert fritidsprofil jevnt over har få erfaringer med rusmidler. Igjen er det alkohol som bryter med mønsteret. I gruppen som består av de med mest hjemmeorienterte ungdommene, er det like vanlig å ha opplevd problemer i forbindelse med bruk av alkohol som det er i gruppen av unge som er hjemme noen kvelder i uka. Her er det de som rapporterte å være lite hjemme som skåret forskjellig fra de to andre gruppene. Når det gjelder sannsynligheten for å ha vært beruset mer en ti ganger siste år, er det de hjemmeorienterte som skiller seg ut ved at det er færre blant dem som har drukket seg fulle så ofte.

Forbruket av rusmidler stiger med alder. Samtidig er det sannsynlig at unges fritidsorientering endrer seg med alderen. Derfor er det en mulighet

for at de sammenhengene vi her har observert først og fremst handler om alderseffekter. At færre hjemmeorienterte unge har brukt cannabis siste år kan for eksempel komme av at gruppen som er mye hjemme har en lavere gjennomsnittsalder enn de andre. Korrelasjonsanalyser indikerer imidlertid at dette ikke er tilfellet. Uansett alder er det altså slik at grad av hjemmeorientering i sterk grad henger sammen med rusmiddelbruk.

Det kan virke som smør på flesk å presentere en tilsvarende analyse for graden av uteorientering. Som vi har sett over handler dette målet om aktiviteter på arenaer der voksne omsorgspersoner har liten kontroll over hva de unge foretar seg. Uteorientering er altså noe annet enn hjemmeorienteringens logiske motsetning. Her er det en bestemt form for uavhengig ungdomsliv som kommer i fokus, nemlig det spontane og uorganiserte samværet mellom jevnaldrende som foregår ute i gatene og på snackbarene.

Tabell 7.3: Ungdoms bruk av ulike rusmidler sist år etter uteorientering. Prosent.

	Svært mye ute	Flertallet	Lite ute	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	46,6	26,8	4,3	74,0***
Dagligrøykere	44,1	11,1	3,6	137,4**
Brukt cannabis	41,5	18,7	5,8	71,0***
Brukt harde narkotiske stoffer	11,3	4,7	2,2	15,9***
N	207	618	138	

Note: ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Mønsteret som observeres er ganske entydig. Gruppen av unge som er mest uteorientert – som har rapportert å ha deltatt i slike aktiviteter sju ganger eller mer i løpet av siste uke – skårer høyere på alle målene for erfaringer med bruk av rusmidler. Videre rapporterer de om flere problemer i forbindelse med at de drikker (p < 0,001). Konklusjonen er ganske enkelt at det å være mye ute sammen med andre unge der voksne er fraværende, øker sannsynligheten for alle slags erfaringer med rusmidler. Motsatt, i den andre enden av skalaen på samtlige mål, befinner de seg som ikke en eneste gang har hengt ute med kamerater siste uke. Blant dem er det nesten ingen som røyker, svært få har drukket seg beruset mer enn 10 ganger, de skårer meget lavt på skalaen for alkoholrelaterte problemer og heller ikke illegale stoffer ser ut til å ha noen vesentlig utbredelse i denne gruppa. Også sammenhengene mellom rusmiddelbruk og grad av uteorientering er gjeldende når det tas høyde for aldersmessige endringer. Som vi har beskrevet over er bruken av rusmidler et sosialt fenomen, noe unge gjør sammen. Kanskje skjuler det seg ensomhet og sosial isolasjon bak slike tall, men å holde seg

unna utearenaene hvor voksne er fraværende, ser i alle fall ut til å beskytte mot bruk av rusmidler.

Hvordan stiller det seg med deltakelse i organiserte fritidssysler? Slike forgår sjelden hjemme, og er i den forstand også uteorientert. Ungdommen er som regel selv i flertall, men til forskjell fra de spontane gateaktivitetene er aktiviteter som trening i idrettslag i regelen styrt av voksne. I tabellen under presenteres analysen.

Tabell 7.4: Ungdoms bruk av ulike rusmidler sist år etter organisasjonsdeltakelse. Prosent.

	Aldri	Av og til	Daglig	χ^2
Tydelig beruset minst ti ganger	32,8	23,8	22,0	10,2**
Dagligrøykere	23,2	11,6	14,0	21,9***
Brukt cannabis	29,3	15,6	12,0	28,1***
Brukt harde narkotiske stoffer	7,0	4,7	4,0	2,5
N	461	455	50	

Note: ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Her er det kategorien «aldri» – det vil si at man ikke en eneste gang siste uke har deltatt på organisert trening, øving eller møte – som skiller seg fra de to andre. Ikke å delta i noen form for organisert fritid ser ut til å være forbundet med et økt forbruk av rusmidler. Dette gjaldt også når det ble tatt høyde for at både organisasjonsdeltakelse og rusmiddelbruk endrer seg med alderen. Det er videre ingen ting som tyder på at de mest aktive unge – som mer enn sju ganger siste uke deltok i slike organiserte fritidsaktiviteter – skille seg fra de mer moderat aktive. Gruppene «av og til» og «daglig» skårer nær identisk på alle mål, og forskjellene mellom dem er for små til at vi kan legge vekt på dem. Det var ingen sammenheng mellom organisasjonsdeltakelse og nivået på alkoholrelaterte problemer.

Vi undersøkte sammenhengen med unges rusmiddelbruk langs to dimensjoner for fritidsorientering, hjemme- vs. uteorientert og ungdoms-styrte vs. voksenstyrte fritidsaktiviteter. Det er vanskelig å avgjøre hvilken av disse dimensjonene som betyr mest for den enkelte unges omgang med rusmidler, men tallene kan tyde på at det mest avgjørende er om de unge orienterer seg mot voksenstyrte eller egenstyrte fritidsaktiviteter. Å holde seg hjemme hver eneste kveld beskytter selvsagt mot uheldige erfaringer med rusmidler, men kanskje de sosiale omkostningene er vel store. Ungdom som deltar i organiserte og voksenstyrte fritidsaktiviteter skårer like lavt på de målene for rusmiddelbruk som er lagt til grunn for analysene her.

7.3 Ungdomskulturelle impulser og rusmiddelbruk

Så langt har vi vært opptatt av rusmiddelbruken i den generelle ungdomsbefolkningen, og hva som kjennetegner de ungdommene som har mest erfaring med rusmidler. Som redegjort for i begynnelsen av rapporten knyttes rusmiddelbruk ofte til ulike subkulturer i ungdomsbefolkningen. Eksempler på studier som ser på dette er Vestel et al. (1997) og Moshuus et al. (2002) som, hovedsakelig på bakgrunn av kvalitative data, beskriver ulike ungdomskulturer som kan knyttes til forhøyet forekomst av rusmidler. Her ser vi på sammenhengen mellom «vanlige» osloundommers forhold til disse ungdomskulturene og deres erfaringer med rusmidler. Ungdommenes forhold til de ungdomskulturene som beskrives av Vestel og Moshuus og medarbeidere (Moshuus et al., 2002; Vestel et al., 1997) belyses på flere måter. Vi ser på preferanser for ulike musikkgenre og hvordan de vurderer ulike ungdomsgrupper. Videre benyttes spørsmål om deltakelse i ulike aktiviteter som kan knyttes til de aktuelle ungdomskulturene. Fokuset er med andre ord ikke på ungdommer som kan betraktes som medlemmer av de ulike subkulturene, men fascinasjon for disse kulturene i den generelle ungdomsbefolkningen.

Selv om enkelte av de ungdomskulturene som beskrives av Vestel og Moshuus og medarbeidere, og kanskje særlig housekulturen, kan sies å være over høyden når det gjelder oppslutning, så er det relevant å si noe om hvordan osloundoms fascinasjon for disse kulturene hang sammen med deres rusmiddelbruk i 2002. Dette gir et bilde på hvordan vanlig ungdomsrusmiddelbruk henger sammen med tiltrekning til ulike ungdomskulturer som assosieres med rusmiddelbruk. I tillegg til å foreta slike analyser vil det imidlertid også være viktig å gjennomføre kvalitative studier som kan si noe om hvilke ungdomskulturer som i dag ser ut til å assosieres med rusmiddelbruk.

For å forklare sammenhengen mellom impulser fra ulike ungdomskulturer og ungdomsrusmiddelbruk, har Vestel og kolleger (Moshuus et al., 2002, Vestel et al., 1997) utviklet en modell for hvordan de tenker seg at ungdomskulturene ser ut. I følge denne modellen kan ulike ungdomskulturer skilles fra hverandre på basis av det de kaller «stilpakker». Modellen plasserer ungdom i forhold til de stilpakkene som en gitt ungdomskultur består av, og den angir tre posisjoner de unge kan bevege seg mellom innen kulturen, nemlig «eliten», «tilhengerne» og «mainstreamgruppene». Eliten skaper vanligvis innholdet i stilpakkene, mens tilhengerne ofte utøver innholdet. Mainstreamgruppene kjennetegnes ved at de beveger seg gjennom

det store ungdomskulturelle landskapet og plukker elementer fra de mer avgrensede kulturene, litt herfra og litt derfra. Hvis stilpakken til en gitt ungdomskultur innebærer bruk av rusmidler, kan modellen gi et inntak til hvordan enkelte kommer i kontakt med- og tar i bruk rusmidler, og hvordan disse sprer seg til større lag av ungdomsbefolkningen.

House og techno

Housekulturen utgjør i følge Vestel den delen av det ungdomskulturelle landskapet som i særlig grad assosieres med bruk av tyngre, illegale rusmidler (Moshuus, et al., 2002; Vestel et al., 1997). Den såkalte house- og technomusikken, som oppstod blant svarte diskjockeyer i USA, kom til Europa på slutten av 80-tallet. Rusmiddelet MDMA, oftest omtalt som ecstasy, ble introdusert i kjølvannet av disse miljøene. Stoffet spilte ofte en sentral rolle på de såkalte «ravepartyene», som utgjorde housekulturens rituelle sentrum.

Spørsmålene som brukes til å si noe om preferanser for house- og technomusikk, inngikk i et større spørsmålsbatteri hvor vi spurte: «Hva slags musikk liker du?». Ungdommene fikk oppgitt en liste med ulike musikkgenrer, inkludert «house & techno» og «progressive house (hard house, deep house)», hvor de skulle krysse av for ett av følgende svaralternativer: «Liker godt», «Liker litt», «Likegyldig», «Liker ikke» og «Kjenner ikke til». Vi sammenligner de ungdommene som svarte at de likte disse musikkretningene godt med de øvrige ungdommene. 35 prosent svarte at de likte house og techno godt. Færre svarte at de likte progressive house godt. Dette var tilfellet for 12 prosent.

Tabell 7.5: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter hvor godt de liker house- og technomusikk. Prosent.

Liker godt...		N	Ofte beruset	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
...house & techno	Ja	337	28,0	17,5	24,3	10,6***
	Nei	630	28,0	17,1	20,4	3,7
...progressive house (hard house, deep house)	Ja	106	40,6**	25,0*	42,1***	17,8***
	Nei	843	26,6	16,3	19,3	4,7

Note: Signifikant forskjellig fra de som ikke liker house og techno godt. *p < 0,05. ** p < 0,01. *** p < 0,001.

Som vi kan se av tabell 7.5 skilte de som likte house og techno godt seg kun ut fra resten av ungdomsgruppen med høyere bruk av harde narkotiske stoffer. Henholdsvis 10,6 og 3,7 prosent av disse ungdomsgruppene hadde

brukt dette sist år. Lignende sammenhenger rapporteres fra tidligere studier (Pedersen og Bakken, 1998). Selv om de ungdommene som likte house og techno godt ikke hadde en høyere beruselsesfrekvens enn de andre ungdommene, så rapporterte de oftere om problemer når de drakk ($p < 0,01$). Det siste gjaldt imidlertid kun for jenter.

Hvis vi kun ser på ungdomsskoleelevene, så drakk de som likte house og techno godt seg også oftere beruset (15,0 versus 7,0 prosent, $p < 0,01$), røykte oftere daglig (12,6 versus 6,0 prosent, $p < 0,05$) og brukte oftere cannabis (16,8 versus 6,7 prosent, $p < 0,001$).

Analysene som presenteres i tabell 7.5 tyder på at ungdoms rusvaner henger tydeligere sammen med preferanser for progressive house enn for annen house- og technomusikk. De som likte progressive house godt skilte seg ut fra de øvrige ungdommene ved at flere i denne gruppen røykte daglig, ofte drakk seg beruset og støtte på problemer i forbindelse med at de drakk ($p < 0,05$). Tilleggsanalyser viser imidlertid at det kun var blant jentene at de som likte slik musikk godt, skilte seg ut ved å røyke oftere og oftere støtte på problemer i forbindelse med at de drakk.

Det tydeligste skillet mellom de som likte progressive house og andre ungdomsgrupper fant vi imidlertid for bruk av illegale rusmidler. Disse ungdommene hadde dobbelt så ofte brukt cannabis, og over tre ganger så ofte brukt andre narkotiske stoffer sist år.

I de presenterte analysene skilte vi ikke mellom bruk av ulike harde narkotiske stoffer. Det er først og fremst bruk av ecstasy som har blitt knyttet til housekulturen, i hvert fall i medias fremstilling av denne kulturen. Vi foretok noen tilleggsanalyser hvor vi så på sammenhengen mellom ungdommenes preferanser for house- og technomusikk og om de noen gang hadde brukt ecstasy, amfetamin og kokain.⁹ Vi fant at de ungdommene som likte både house og techno og progressive house godt, hadde brukt amfetamin og kokain like ofte som ecstasy, og at de hadde brukt alle disse rusmidlene oftere enn andre ungdommer. Det er med andre ord ikke noe i våre data som tyder på at ungdom som liker slik musikk godt oftere bruker ecstasy enn amfetamin og kokain. De ser imidlertid ut til å bruke alle disse rusmidlene oftere enn andre ungdommer.

Ung i Norge 2002 gir også muligheten til å se på sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og hvordan de vurderer ungdom som går på

⁹ Siden det var få personer (37-40) som svarte at de hadde prøvd disse rusmidlene, må disse funnene tolkes med forsiktighet. Det var for få personer (9-11) som svarte at de noen gang hadde brukt LSD, GHB eller heroin, til at vi fant det hensiktsmessig å se nærmere på sammenhengen med slik bruk.

raveparty. Preferanser for slik ungdom ble målt gjennom et spørsmålsbatteri hvor vi ba ungdommene ta stilling til 24 forskjellige ungdomsgrupper, inkludert «ungdom som går på house/rave-party». Introduksjonen på dette spørsmålsbatteriet var: «Her er det ramset opp en rekke ulike grupper ungdom. Tenk deg at du har en skala fra 1 til 10. Hvis du liker gruppa, eller det gruppa driver med, gir du den mellom seks og ti poeng. Du gir den flere poeng desto mer du liker den. Hvis du derimot ikke liker gruppa, eller det gruppa driver med, gir du den mellom fem og ett poeng. Du gir gruppa mindre poeng desto mindre du liker den. Du kan godt gi det samme antall poeng til flere ulike grupper. Hvis du ikke kjenner til, eller har hørt om gruppa, hopper du over.» Vi sammenligner rusvanene til de 21 prosentene som likte ungdom som går på raveparty aller best, definert ved de som ga denne gruppen 8 poeng eller mer, med rusvanene til resten av utvalget. Vi fant at disse særlig skilte seg ut fra andre ungdommer gjennom hyppigere bruk av harde narkotiske stoffer (13 versus 4 prosent, $p < 0,001$), men også gjennom noe hyppigere bruk av de andre rusmidlene. Det ser i følge våre funn heller ikke ut til at de som liker ungdom som går på raveparty godt, oftere bruker ecstasy enn amfetamin og kokain. De bruker imidlertid alle disse rusmidlene oftere enn andre ungdommer. Andre studier rapporterer at ungdom som selv deltar på houseparty oftere enn andre ungdommer bruker ecstasy (Pedersen og Bakken, 1998).

Det tydeligste skillet mellom de som er mest fascinert av housekulturen og andre ungdommer er, i følge våre data, en høyere utbredelse av illegale rusmidler, og da særlig harde narkotiske stoffer. Dette er i tråd med det bildet som fremkommer i Vestels beskrivelser av housekulturen (Moshuus et al., 2002; Vestel, et al., 1997). I media har denne ungdomskulturen ofte blitt knyttet til ecstasybruk. Vi fant imidlertid ikke at ecstasy var mer utbredt blant tilhengerne enn amfetamin og kokain. Selv om det tydeligste skillet mellom de som var fascinert av denne ungdomskulturen og andre ungdommer var for bruk av harde narkotiske stoffer, brukte denne ungdomsgruppen imidlertid også oftere cannabis. Videre skilte særlig de jentene som var fascinert av denne kulturen seg ut ved at de oftere røykte, drakk seg beruset og støtte på problemer i forbindelse med at de drakk.

Hip hop

Hip hop oppstod i New Yorks flerkulturelle gettostrøk på slutten av 70-tallet, og representerte opprinnelig en ungdomskultur som ønsket å ta opp og motvirke sosiale problemer (Moshuus et al., 2002; Vestel, et al., 1997). I hip hop'ens tidlige historie var det sterke føringer mot bruk av rusmidler. Det

ble likevel snart klart at hasj og marihuana var relativt vanlig blant hip hop'ere i USA, noe som i følge Moshuus og kolleger ikke unngikk å påvirke de norske miljøene.

«Hip hop/rapping» er i følge vår undersøkelse godt likt blant oslo-ungdom. Hele 41 prosent svarte at de likte slik musikk godt. Når vi så på et samlet utvalg av oslounngdommene, fant vi ingen tydelige sammenheng mellom preferanser for hip hop og rusmiddelbruk.

Våre funn indikerer imidlertid at etnisk bakgrunn har betydning for hvordan preferanser for hip hop og rapping henger sammen med rusmiddelbruk. Når vi kun så på ungdom med norsk bakgrunn, fant vi at de som likte slik musikk godt oftere brukte både cannabis og andre illegale rusmidler enn andre ungdommer. Andelen som hadde brukt cannabis var på henholdsvis 29 og 21 prosent ($p < 0,05$), mens andelen som hadde brukt andre narkotiske stoffer var på henholdsvis 9,1 og 4,3 prosent, $p < 0,01$). Videre støtte de som likte slik musikk godt noe oftere bort i problemer når de drakk ($p < 0,05$). Når vi kun så på ungdom med innvandrerbakgrunn, gikk tendensene i motsatt retning. De som likte hip hop og rapping best, brukte minst rusmidler. Ingen av de med innvandrerbakgrunn som likte denne musikken godt hadde brukt harde narkotiske stoffer sist år. Dette var tilfellet for 7,2 prosent av de øvrige med innvandrerbakgrunn ($p < 0,05$). Om de ungdommene som fascineres mest av hip hop-kulturen bruker mer eller mindre rusmidler enn andre ungdommer, ser altså ut til å henge sammen med deres etniske bakgrunn. For å forstå hvorfor det er slik trengs ytterligere studier, og gjerne studier som benytter seg av kvalitative data.

Funnene var videre noe forskjellige avhengig av ungdommenes alder og kjønn. Når vi sammenlignet ungdomsskoleelever som likte denne musikkgenren godt med andre ungdomsskoleelever, fant vi at disse oftere hadde brukt cannabis sist år (14,0 versus 7,8 prosent, $p < 0,05$). Når vi kun så på jentene, fant vi en sammenheng mellom preferanser for hip hop og bruk av såkalte harde narkotiske stoffer. Mens 7,8 prosent av de jentene som likte denne musikken godt hadde brukt slike stoffer, gjaldt dette 3,2 prosent av de andre jentene ($p < 0,05$). Videre støtte disse jentene oftest på ulike problemer i forbindelse med at de drakk ($p < 0,05$). De jentene som liker slik musikk godt ser altså ut til å skille seg ut med noe mer problematiske rusvaner enn andre jenter.

Heavy metal

Opphavet til heavy metal skriver seg fra bandet Black Sabbath som debuterte rundt 1970 (Vestel et al., 1997). Musikkgenren hadde et kommersielt

gjennombrudd på 80-tallet. I kjølvannet av dette oppstod det nye genre som «death metal» og «black metal». En sentral ingrediens i heavy metal tradisjonen er fascinasjon for menneskets mørke side og skrekkens estetikk. I følge Vestel og kolleger har heavyrocken generelt ikke utmerket seg som spesielt opptatt av illegale rusmidler utover hva som er vanlig i rocke-tradisjonen generelt. Parallelt med seinere tids økende opptatthet av det nordiske, og forestillingene om vikingenes høye alkoholkonsum, antas det imidlertid at alkohol (øl) er blitt mer populært.

Som en del av det spørsmålsbatteriet som målte musikkpreferanser, spurte vi ungdommene hvor godt de liker «heavy metal». Det var 8 prosent som svarte at de likte denne musikkformen godt.

Tabell 7.6: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter hvor godt de liker heavy metal-musikk. Prosent.

		N	Ofte beruset	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
Liker heavy metal godt	Ja	75	29,3	21,3	30,7*	9,3
	Nei	877	28,1	16,7	20,8	5,8

Note: Signifikant forskjellig fra de som ikke liker heavy metal godt. * $p < 0,05$.

Ut fra antagelsen om at ungdom som liker heavy metal godt drikker mye alkohol, og særlig øl, kunne man forvente at tilhengerne av slik musikk oftere drakk seg beruset enn andre ungdommer. Vi fant ingen slik forskjell. Det var heller ingen forskjell med hensyn til nivået på alkoholrelaterte problemer. Våre funn indikerer derimot at preferanser for heavy metal musikk henger sammen med noe økt forekomst av cannabis. Mens 31 prosent av de som likte slik musikk godt hadde brukt cannabis sist år, gjaldt dette 21 prosent av de øvrige ungdommene.

Skateboard

Skateboard har sin opprinnelse i 60-tallets California (Vestel et al., 1997). Skateboard var forbudt i Norge frem til 1989, men det eksisterte skatemiljø her på hele 80-tallet. Motstanden mot sterke stoffer er i følge Vestel og kolleger nokså eksplisitt innen dette miljøet, mens cannabis betraktes som relativt vanlig og tolerert.

Spørreskjemaet inneholdt spørsmål om hvor mye tid ungdommene brukte på ulike aktiviteter, inkludert å stå på skateboard. Ordlyden på dette spørsmålet var «Hvor ofte pleier du å gjøre følgende ting? Tenk på den tida på året da det er sesong for de forskjellige aktivitetene.» Det var fem svaralternativer som gikk fra «Aldri, eller nesten aldri» til «Flere ganger i uka».

Vi sammenligner de 8 prosentene som svarte at de hadde brukt skateboard minst en gang i måneden med de andre ungdommene.

Tabell 7.7: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter om de står på skateboard en gang i måneden eller oftere (i sesongen). Prosent.

		N	Ofte beruset	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
Står på skateboard månedlig	Ja	78	24,4	15,4	29,5	16,7***
	Nei	897	28,0	17,2	21,2	5,2

Note: Signifikant forskjellig fra de som ikke står på skateboard månedlig. *** $p < 0,001$.

De som bruker skateboard jevnlig ser oftere ut til å bruke illegale rusmidler enn andre ungdommer. Det var mer enn tre ganger så mange som hadde brukt såkalte harde narkotiske stoffer sist år blant de som hadde stått på skateboard en gang i måneden eller oftere enn blant de øvrige.

Hvis vi kun ser på ungdomsskoleelevene, ser det også ut til å være en sammenheng mellom hvor ofte de står på skateboard og om de har brukt cannabis (24 versus 9 prosent, $p < 0,001$), hvor ofte de drikker seg beruset (22 versus 8 prosent, $p < 0,01$) og hvor mange problemer de opplever i forbindelse med at de drikker ($p < 0,05$).

I tillegg til å se på sammenhengen mellom ungdommenes rusmiddelbruk og om de stod på skateboard, ga datamaterialet muligheten til å se på sammenhengen med preferanser for «skatere». Til sammen 22 prosent rangerte skatere høyt. Når hele utvalget ble studert samlet, var det ingen statistisk signifikante forskjeller i rusvaner mellom denne gruppen og de øvrige ungdommene. Hvis vi kun ser på elever på videregående skoler, drakk imidlertid de som rangerte skatere høyt seg oftere beruset enn andre ungdommer (62 versus 43 prosent, $p < 0,01$). Også blant jentene fant vi at de som likte denne ungdomsgruppen godt oftest drakk seg beruset (34 versus 23 prosent, $p < 0,05$).

Vestel og kolleger (Vestel et al., 1997) presenterer skatermiljøet som motstandere av andre illegale rusmidler enn cannabis. I kontrast til dette fant vi en sammenheng mellom å stå jevnlig på skateboard og bruk av harde narkotiske stoffer. Blant ungdomsskoleelevene var det også en sammenheng med cannabisbruk. Videre drakk jenter fascinert av denne kulturen seg oftere beruset enn andre jenter.

Snowboard

Snowboard har i likhet med skateboard sin opprinnelse i 60-tallets California (Moshuus et al., 2002; Vestel et al., 1997). Det var først på

midten av 80-tallet at snowboard ble populære internasjonalt. Positive holdninger til hasj og marihuana har blitt fremholdt som en del av arven fra opphavsmiljøene i USA. Som en motvekt til dette har snowboardforbundet gjennomført en kampanje mot cannabisbruk rettet mot både medlemmer og assosierte.

Hvor ofte ungdommene kjørte snowboard ble målt gjennom samme batteri som målte hvor ofte de stod på skateboard. De som stod på snowboard en gang i måneden eller oftere utgjorde 31 prosent av utvalget.

Tabell 7.8: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter om de kjører snowboard en gang i måneden eller oftere (i sesongen). Prosent.

		N	Ofte beruset	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
Kjører snowboard månedlig	Ja	299	32,3*	14,4	20,4	5,7
	Nei	675	25,6	18,1	22,5	6,4

Note: Signifikant forskjellig fra de som ikke kjører snowboard månedlig. * $p < 0,05$.

I hele utvalget sett under ett var det ingen sammenheng mellom å stå jevnlig på snowboard og bruk av rusmidler. Vi fant et unntak fra dette mønsteret. De som stod jevnlig på snowboard hadde noe oftere enn andre ungdommer vært berust mer enn ti ganger sist år. Disse forskjellene var imidlertid små, 32 versus 26 prosent. Det var ingen forskjell i nivået på alkoholrelaterte problemer mellom disse to gruppene.

Hvis vi kun ser på ungdom med norsk bakgrunn, fortøner bildet seg noe annerledes. Funnene blant disse indikerer at ungdom som står jevnlig på skateboard ikke bruker mer rusmidler enn andre ungdommer, men heller mindre. Blant de som stod jevnlig på snowboard var det færre enn blant de øvrige som både røykte daglig (14 versus 22 prosent, $p < 0,01$) og brukte cannabis (20 versus 27 prosent, $p < 0,05$). Det var ingen sammenheng mellom å stå på snowboard og beruselsesfrekvens. Det var for få ungdommer med innvandrerbakgrunn som kjørte snowboard til å gå nærmere inn på deres forhold til rusmidler. I vårt materiale finner vi altså ingen støtte for at ungdom som fascineres av snowboardkulturen har et liberalt forhold til rusmidler.

Miljøbevegelsen

Cannabisbruk ser stadig ut til å assosieres til en opposisjonell, radikal og alternativ profil innen enkelte ungdomsgrupper (Vestel et al., 1997). Et eksempel på en slik ungdomsgruppe kan være miljøbevegelsen. I følge Vestel et al. (1997) er det flere forhold som tyder på at enkelte sjikt innen

miljøbevegelsens ungdomsorganisasjoner har liberale holdninger til cannabisbruk. De presenterer blant annet tall fra en tidligere landsdekkende ungdomsundersøkelse som indikerer at medlemmer i miljøvernorganisasjoner oftere bruker cannabis enn andre ungdommer, og at de gjør det mer frekvent enn andre ungdommer.

Deltakerne i Ung i Norge ble spurt om medlemskap i ulike organisasjoner, inkludert miljøvernorganisasjoner. Det var for få osloundommer som oppga at de var medlemmer i slike organisasjoner til å sammenligne dem med de øvrige ungdommene i statistiske analyser. I disse analysene bruker vi derfor data fra hele landet. Til sammen 1,3 prosent av ungdommene oppga at de var medlemmer i en miljøvernorganisasjon. Tidligere medlemmer ble tatt ut av analysene.

Tabell 7.9: Ungdoms bruk av rusmidler sist år etter medlemskap i miljøvernorganisasjoner. Tall fra hele landet. Prosent.

		N	Ofte beruset	Røyker daglig	Brukt cannabis	Brukt harde stoffer
Medlem i miljøvernorganisasjon	Ja	138	32,1*	14,5	20,6***	7,9*
	Nei	10783	23,3	17,5	11,1	4,0

Note: Signifikant forskjellig fra de som ikke er medlem i en miljøvernorganisasjon. *p < 0,05. *** p < 0,001.

I tråd med tidligere studier (Vestel et al., 1997) fant vi at ungdom som var medlemmer i miljøvernorganisasjoner noe oftere brukte cannabis enn andre ungdommer. Mens 21 prosent av de som var medlemmer i slike organisasjoner hadde brukt cannabis sist år, gjaldt dette 11 prosent av de øvrige. Vi fant imidlertid ett unntak fra dette mønsteret: Guttene som var medlemmer av miljøvernorganisasjoner brukte ikke mer cannabis enn andre gutter. Det ser med andre ord ut til at det først og fremst er jentene i slike organisasjoner som oftere bruker cannabis enn andre jenter.

Videre fant vi at medlemmene i miljøvernorganisasjoner ikke bare hadde brukt mer cannabis enn andre ungdommer, men at de også noe oftere hadde brukt andre illegale rusmidler og drukket seg beruset. Det var ingen sammenheng mellom medlemskap i slike organisasjoner og hvor mange problemer ungdommene støtte på når de drakk.

Andelen som er medlemmer i miljøvernorganisasjoner er større blant eldre enn blant yngre ungdom. Sammenhengen mellom medlemskap i slike organisasjoner og bruk av både cannabis og andre illegale rusmidler holdt seg relativt uendret etter at vi kontrollerte for effekten av alder i korrelasjonsanalyser. Det var imidlertid ikke lenger noen sammenheng mellom

medlemskap og beruselsesfrekvens. Sammenhengen mellom medlemskap i miljøvernorganisasjoner og beruselsesfrekvens ser altså først og fremst ut til å reflekterer at eldre ungdommer både drikker seg oftere beruset og oftere er medlemmer i slike organisasjoner.

Spørsmålsbatteriet hvor ungdommene ble bedt om å vurdere ulike ungdomsgrupper, inneholdt også et spørsmål om «miljøvernaktivister (Natur og ungdom, Greenpeace e.l.)». Til sammen 25 prosent av osloundommene ga miljøvernaktivister en høy skåre. Det var med ett unntak ingen statistisk signifikante sammenhenger mellom ungdommenes rusmiddelbruk og deres preferanser for denne ungdomsgruppen i totalutvalget: De som rangerte denne ungdomsgruppen høyt, rapporterte om mindre problemer i forbindelse med at de drakk enn annen ungdom ($p < 0,05$). Blant guttene fant vi dessuten at de som rangerte miljøvernaktivister høyt sjeldnere enn andre gutter drakk seg beruset (19 versus 35 prosent, $p < 0,01$). Gutter som fascineres av miljøvernaktivister ser med andre ord ut til å drikke sjeldnere enn andre gutter.

I følge våre funn er det først og fremst jenter som er medlemmer i miljøvernorganisasjoner som oftere bruker cannabis enn andre jenter. Også utbredelsen av andre narkotiske stoffer ser ut til å være noe høyere blant medlemmer i slike organisasjoner enn blant annen ungdom. Det må imidlertid presiseres at dette langt fra gjelder flertallet av medlemmene. De fleste hadde verken brukt cannabis eller andre illegale rusmidler sist år.

Avsluttende kommentar om ungdomskulturelle impulser

Når datamaterialet fra Ung i Norge 2002 ga muligheter til det, undersøkte vi hvordan rusmiddelbruk blant alminnelig oslounddom hang sammen med fascinasjon for de ungdomskulturene som Vestel, Moshuus og medforfattere (Moshuus et al., 2002; Vestel et al., 1997) knytter til rusmiddelbruk. Vi fant en forhøyet forekomst av utvalgte rusmidler blant ungdom som var fascinert av housekulturen og skateboardkulturen, blant de som likte hip hop og heavy metal godt og blant medlemmer i miljøvernorganisasjoner. Ofte var det de jentene som var fascinert av disse kulturene som skilte seg ut med de mest problematiske rusvanene. Vi har sett på mainstream-ungdoms fascinasjon for de aktuelle ungdomskulturene, representert ved deltakelse i ulike aktiviteter, hvor godt de liker de aktuelle ungdomsgruppene og musikkpreferanser heller enn om de faktisk kan defineres som «medlemmer» i disse gruppene. Det er mulig en ville fått sterkere sammenhenger om en hadde gjort det siste.

Et problem forbundet med å se på musikkpreferanser som en indikator på fascinasjon for ulike ungdomskulturer, er at det ofte er de samme ungdommene som liker de ulike musikkgenrene godt. At man liker enkelte musikkgenre godt kan med andre ord være et uttrykk for andre forhold enn fascinasjon for konkrete ungdomskulturer. Det kan for eksempel være et generelt kjennetegn ved sosial ungdom som er mye ute sammen med venner og deltar på mange fester hvor det spilles mye forskjellig musikk.

Med forbehold om slike metodologiske problemer, så indikerer våre funn at fascinasjon for ulike ungdomskulturer som knyttes til bruk av rusmidler kan ha noe å si for alminnelig ungdoms rusmiddelbruk. Det trengs imidlertid flere studier for å trekke klare konklusjoner på dette området.

7.4 Hovedfunn

- Ungdoms bruk av rusmidler henger i følge våre funn tett sammen med deres nærmeste venners rusmiddelbruk.
- Vi fant tydelige sammenhenger mellom ungdommenes rusmiddelvaner og deres fritidsorientering. De ungdommene som brukte mest rusmidler var minst hjemme, deltok aldri i organiserte fritidsaktiviteter og rapporterte ofte at de var ute. Sammenhengene var særlig tydelig når det gjaldt grad av uteorientering.
- Ungdom som var fascinert av housekulturen brukte oftere harde narkotiske stoffer enn andre ungdommer. Selv om det i media ofte er ecstasy som har blitt knyttet til denne kulturen, var bruk av amfetamin og kokain like utbredt. De ungdommene som var tiltrukket av denne kulturen brukte ikke bare mer harde stoffer, men også mer cannabis. Videre var de oftere dagligrøykere og drakk seg oftere beruset. Den økte forekomsten av legale rusmidler gjaldt imidlertid i de fleste tilfellene kun for jentene.
- I følge våre funn avhenger sammenhengen mellom rusmiddelbruk og preferanser for hip hop og rapping av ungdommenes etniske bakgrunn. Ungdom med innvandrerbakgrunn som liker slik musikk godt ser ut til å bruke mindre harde stoffer enn annen innvandrerungdom. Ungdom med norsk bakgrunn som fascineres av denne kulturen ser imidlertid oftere ut til å bruke både cannabis og harde stoffer og støte bort i problemer når de drikker. Videre indikeres det at det er de jentene som fascineres av denne kulturen som oftest skiller seg ut med problematiske rusvaner.
- De ungdommene som likte heavy metal godt brukte noe oftere cannabis enn de øvrige ungdommene.

- Ungdom som fascineres av skatermiljøet bruker i følge våre funn oftere harde narkotiske stoffer enn annen ungdom. De yngste tilhengerne brukte også mer cannabis. Jenter fascinert av denne kulturen drakk seg dessuten oftere beruset enn andre jenter.
- Ungdoms fascinasjon for miljøvernaktivister ser ikke ut til å henge sammen med rusmiddelbruk. Medlemmene i miljøvernorganisasjoner brukte imidlertid noe oftere cannabis og andre narkotiske stoffer enn de andre ungdommene. Den forhøyede forekomsten av cannabis gjaldt imidlertid kun for jentene.
- Vi fant ingen tendenser til økt rusmiddelbruk blant de som kjører snowboard jevnlig.

8 Oppsummering med implikasjoner for forebyggende arbeid

Analysene som er presentert i denne rapporten beskriver i hovedsak ulike sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og forskjellige forhold som kan ha relevans for forebyggende arbeid. Sammenhengene som har framkommet gir noen implikasjoner for hvor den forebyggende innsatsen bør settes inn. Tre områder peker seg ut. Det første gjelder tilgangen til rusmidler i denne aldersgruppen. Et annet handler om relasjoner innad i familiene. Et tredje felt dreier seg om hvilke arenaer de unge befinner seg på i fritiden.

Materialet vi har lagt til grunn for denne studien fanger opp rusmiddelbruk i den alminnelige ungdomsbefolkningen. Selv om svarprosenten i vår studie var svært høy (94 prosent), kommer de ungdommene som bruker aller mest rusmidler sjelden med i slike normalbefolkningsutvalg. Kunnskap om dem får man bedre gjennom andre fremgangsmåter enn skolebaserte ungdomsundersøkelser som Ung i Norge. Våre data gir derfor først og fremst grunnlag til å si noen om primærforebyggende tiltak, hvor målgruppen nettopp er hele befolkningen eller store uselekterte grupper (jf. Helland og Øia, 2000; Ommundsen, 1987). Som vi har nevnt kan det skilles mellom ulike strategier innenfor primærforebyggende arbeid (Ommundsen, 1987). Siden vi ser på ungdom, handler denne rapporten om forebygging i en bestemt kritisk periode av livet, nemlig årene hvor de fleste høster sine første erfaringer med rusmiddelbruk. Dataene gir dessuten grunnlag for å diskutere om en primærforebyggende satsning bør rettes mot grupper som erfaringsmessig viser seg å være særlig utsatt med hensyn til å utvikle problemer. Er det for eksempel grunn til å rette en særlig innsats mot ungdom som ferdes i bestemte ungdomsmiljøer?

Årsaksforholdene rundt ungdoms bruk og misbruk av rusmidler har vist seg å være mange og sammensatte (se for eksempel Hawkins et al., 1992; Helland og Øia, 2000; Pape, 1997). Forhold som ofte trekkes fram i forklaringen av ungdoms rusmiddelbruk spenner fra individuelle karakteristika som genetisk disposisjon, lav impuls kontroll og risikosøkning, til kontekstuelle forhold som påvirkning fra venner og andre jevnaldrende, foreldres rusvaner, vanskelige familieforhold, sosiale problemer som fattigdom og arbeidsledighet og tilgang til rusmidler. Som en følge av det sammensatte årsaksbildet anbefales det at den forebyggende innsatsen settes inn på flere

områder samtidig (Helland og Øia, 2000, Hawkins et al., 1992). I denne rapporten ser vi på potensialet for å forebygge problematiske rusvaner gjennom tiltak rettet mot familien og jevnaldersmiljøet, og å gjøre noe med tilgangen til rusmidler. Selv om våre analyser gir grunnlag for å peke ut noen områder hvor den forebyggende innsatsen bør settes inn, sier de ikke noe om, og i hvilken grad, ulike typer av tiltak vil virke.

Vi har sett på potensialet for foreldreintervensjon gjennom å studere et bredt spekter av *familieforhold*. Analysene viser blant annet at ungdoms rusmiddelbruk reflekterer foreldrenes rusvaner. De foreldrene som selv røykte hadde oftere enn andre foreldre barn som røykte daglig. Videre fant vi at de ungdommene som oftest hadde sett foreldrene beruset, oftest drakk seg beruset selv og opplevde flest problemer i forbindelse med eget alkoholkonsum – som å havne på steder uten å huske hvordan de kom seg dit, krangling, slåssing og å skade seg. Det siste gjaldt imidlertid kun for ungdom med norsk bakgrunn. At det er en tett sammenheng mellom ungdoms og deres foreldres alkoholvaner, er i tråd med funnene fra tidligere studier (Hougen, 2000; Sletten, 2003; Strandbu, 1997; Øia, 1998). Med utgangspunkt i en litteraturstudie, påpeker Pape (1996) at det langt på vei er en læringsprosess innen familien som ligger til grunn for sammenhengen mellom foreldrenes og de unges alkoholkonsum. I forebyggende sammenheng blir det derfor viktig å bevisstgjøre foreldre om den betydningen de har som rollemodeller gjennom egen omgang med rusmidler.

Å gi tenåringer alkohol er et annet signal om at alkoholbruk aksepteres av foreldrene. Pedersen (1990: 1834) peker på at det er en helt vanlig oppfatning blant foreldre at «forstandig bruk av alkohol i hjemmet er det beste grunnlag for forstandig bruk ute». Argumentene er som han sier, gjerne slik: «lærer man seg å omgås alkohol i trygge rammer sammen med foreldrene, står man sterkere rustet når man – og det gjør alle uansett – møter alkohol ute blant jevnaldrende». Pedersen konkluderer sin artikkel, som han har kaldt «Foreldre som «alkohollangere»?», med at ungdom som får alkohol av foreldrene også drikker mest ute blant jevnaldrende. Lignende konklusjoner trekkes fra andre studier (Bakken, 1998; Hougen, 2000; Sletten 2000 og 2003; Ødegård, 2001). Men funnene er noe mer nyanserte enn som så. Bakken (1998) finner for eksempel at ungdom som av og til får alkohol hjemme, og kun ved spesielle anledninger, ikke drikker mer enn ungdom som aldri får alkohol hjemme. De som skiller seg ut med høyest alkoholkonsum er, i følge Bakkens studie, de som relativt ofte får alkohol hjemme, selv om dette kun skjer ved spesielle anledninger. I senere arbeider finner Pedersen at det også er langsiktige konsekvenser av å gi ungdom

alkohol hjemme (Pedersen, 1998). De som får alkohol hjemme i tenårene ser i følge ham ut til å ha et høyere alkoholkonsum og oftere alkoholproblemer i tidlig voksen alder enn de som ikke fikk alkohol hjemme da de var i tenårene. Pedersen konkluderer med at det å gi ungdom alkohol tidlig for å lære dem «å drikke med måte» sannsynligvis er en feilslått strategi.

Vi har også sett på sammenhengen mellom å få alkohol av mor eller far og ungdoms alkoholvaner. Vi fant at de guttene som fikk alkohol av foreldrene oftere enn andre gutter opplevde problemer i forbindelse med at de drakk. Vi fant ingen tydelige sammenhenger mellom å få alkohol hjemme og alkoholvaner blant jentene. I forebyggende sammenheng blir det viktig å informere foreldrene om at det å gi barna alkohol når de kommer i tenårene kan ha utilsiktede konsekvenser, i hvert fall for gutter.

Det er imidlertid ikke bare foreldrenes bruk- og aksept av rusmidler som ser ut til å være av betydning for ungdoms rusvaner, men også klimaet i hjemmet mer generelt. I tråd med tidligere studier (for eksempel Stattin, 2001) fant vi tydelige sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og foreldrenes kjennskap til hva de driver med i fritiden (ofte omtalt som uformell sosial kontroll). Foreldrene til de ungdommene som brukte mest rusmidler, både legale og illegale, hadde minst kjennskap til hva deres barn holdt på med i fritiden. Som den svenske forskeren Håkan Stattin (2001) påpeker, anbefaler mange forskere på bakgrunn av slike empiriske studier foreldre å skaffe seg kunnskap om hva barna driver med i fritiden. Foreldrene anbefales å holde kontroll med barna, og skaffe seg innsyn i hva de holder på med, hvor de er og hvem de omgås. Gjennom flere arbeider argumenterer Stattin og Kerr (Kerr og Stattin, 2000; Stattin, 2001; Stattin og Kerr, 2000) for å revurdere dette synet på kontroll og tilsyn («monitoring»). De setter i stedet fokus på kommunikasjon, varme og tiltro. På grunnlag av empiriske studier, finner de at den kunnskapen foreldrene har om hva barna driver med i fritiden kommer fra det de unge selv forteller dem, og ikke om foreldrene overvåker dem. Det avgjørende for om de unge er åpne overfor foreldrene viser seg å være den varmen og tiltroen foreldrene viser dem. Sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelforbruk og foreldrenes kjennskap til hva de holder på med i fritiden, ser altså ut til å reflektere hvor åpne de unge er mot sine foreldre basert på den varmen de møter hjemme, heller enn at foreldrene aktivt går inn for å skaffe seg slik kunnskap gjennom kontroll og tilsyn. I forebyggende sammenheng blir det derfor en viktig strategi å bygge opp tillitsfulle relasjoner mellom foreldre og barn, heller enn å oppfordre foreldrene til å overvåke barna sine.

At gode relasjoner mellom foreldre og barn virker forebyggende i forhold til problematisk rusmiddelbruk, indikeres også av våre funn. De ungdommene som vurderte foreldrene sine som lite omsorgsfulle i oppveksten, som lite støttende nå i dag og som svarte at de ofte krangler med foreldrene sine, hadde noe oftere enn andre ungdommer vært beruset, røykte oftere daglig og hadde oftere brukt både cannabis og andre narkotiske stoffer sist år. Videre rapporterte de om flest problemer i forbindelse med at de drakk. Sammenhengen mellom bruk av legale rusmidler og opplevd omsorg og støtte fra foreldrene, gjaldt i de fleste tilfelle kun for ungdom med norsk bakgrunn. Ungdom med innvandrerbakgrunn drakk seg svært sjelden beruset uansett hvordan de vurderte omsorgen og støtten fra foreldrene.

Gode relasjoner mellom foreldre og barn fremtrer altså som viktig for å forebygge problematiske rusvaner. Å skape slike relasjoner ser på bakgrunn av tidligere studier ikke bare ut til å bidra til å forebygge rusproblemer, men også andre former for antisosial atferd i ungdomstiden (Loeber og Stouthamer-Loeber, 1986; Pape og Storvoll, 1999; Storvoll og Wichstrøm, 2002; Øia, 2003). Videre vil dette trolig virke forebyggende i forhold til mer introverte problemer som depressivt stemningsleie (Lewinsohn et al., 1997) og selvmordsforsøk (Brent, 1995; Wichstrøm, 2000).

I tråd med tidligere studier (se for eksempel Hawkins et al., 1992; Helland og Øia, 2000) fant vi at ungdoms bruk av rusmidler ikke bare er tett forbundet med foreldrenes rusmiddelbruk, men også venners rusmiddelbruk. Det er mange mulige forklaringer på denne sammenhengen, og dermed flere potensielle fremgangsmåter for forebyggende intervensjon i *jevnaldersmiljøet*. Vi har sett nærmere på sammenhengen mellom ungdoms rusmiddelbruk og både deres fritidsorientering og fascinasjon for enkelte ungdomskulturer. Vi fant at alminnelig ungdoms omgang med rusmidler varierte noe med de preferansene de hadde for ulike kulturuttrykk. Det trengs imidlertid flere studier for å trekke klare konklusjoner på dette området. Siden temaet i dette kapitlet er forebygging, kommer vi derfor ikke til å forfølge dette nærmere her.

Vi finner tydelige sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og deres fritidsorientering mer generelt. De ungdommene som er minst hjemmeorienterte, som ikke deltar i organiserte fritidsaktiviteter og som er mest ute med jevnaldrende uten at voksne er til stede, ser ut til å bruke mest rusmidler. Andre finner lignende sammenhenger mellom fritidsorientering og problematferd i vid forstand (Mahoney og Stattin, 2000; Storvoll og Wichstrøm, 2002; Yin et al., 1999). Vi fant særlig sterke sammenhenger mellom ungdoms rusmiddelbruk og hvor ofte de er ute sammen med andre

ungdommer uten at voksne er til stede. Noe som trolig reflekterer at ungdoms, og særlig de yngste ungdommenes, eksperimentering med- og bruk av rusmidler langt på vei er noe som foregår i skjul for de voksne. Dette er noe som foregår jevnaldrende imellom, og man trekker seg gjerne bort fra arenaer som kontrolleres av voksenpersoner. Selv om de ungdommene som er mest hjemme bruker minst rusmidler, vil de sosiale kostnadene forbundet med en slik livsstil være for store til at dette kan anbefales som en målsetting i forebyggende sammenheng. Det vil trolig være mer hensiktsmessig å satse på et variert voksenstyrt fritidstilbud.

Et siste område hvor vi ser muligheter for forebygging av ungdoms rusmiddelbruk handler om *tilgangen til rusmidler*. Å begrense tilgjengeligheten til alkohol har generelt sett vist seg å være effektivt i forebyggende sammenheng (jf. NOU 2003: 4). Vi finner at ungdom under 18 år som drikker benytter en rekke kanaler for å skaffe seg alkohol. I tråd med tidligere studier (Hougen, 2000; Sletten 2000 og 2003; Ødegård, 2001 og Øia, 1998) fant vi at det vanligste var å skaffe seg alkohol gjennom andre ungdommer. Selv om dette er den vanligste alkoholkilden, vil det i et forebyggende perspektiv være mer realistisk å begrense ungdoms alkoholbruk ved å redusere tilgangen til alkohol gjennom andre kanaler.

Det ser ut til å være mye å hente når det gjelder håndheving av aldersgrenser på 18 år på ulike salgs- og skjenkesteder. Dette gjelder særlig for salg i butikker og på utesteder. Omtrent halvparten av de under 18 år som drakk oppga at de hadde kjøpt sin egen alkohol. Selv om andelen som hadde kjøpt alkohol i butikker og på utesteder økte med alderen, var det også relativt vanlig blant de yngste å skaffe alkohol på denne måten. Det ble dessuten funnet tydelige sammenhenger mellom ungdoms alkoholvaner og erfaringer med å handle sin egen alkohol. Kontrollen med salg av alkohol til mindreårige ser i følge både våre data og andre studier (Sletten, 2003) ut til å være langt større på polet enn på andre salgs- og skjenkesteder. Noe som indikerer at det er mulig å begrense slikt salg.

I tillegg ser det ut til å være noe å hente ved å begrense ungdoms tilgang til alkohol gjennom å hindre at voksne som ikke er deres foreldre selger alkohol til de som ikke har fylt 18 år. En av tre hadde skaffet alkohol på denne måten. Videre ble det funnet sammenhenger mellom ungdommenes alkoholvaner og erfaringer med slike kjøp.

Til slutt ser det ut til å være muligheter for å forebygge uheldige rusvaner gjennom å redusere tilgangen til alkohol gjennom å bevisstgjøre foreldre til ikke å ha alkohol lett tilgjengelig hjemme. Litt over halvparten av de ungdommene som drakk hadde tatt alkohol hjemme, og vi fant en sammenheng mellom å ta alkohol hjemme og alkoholvaner. Å stjele alkohol

hjemme var faktisk den nest vanligste alkoholkilden blant de yngste. Det vil altså være spesielt viktig for foreldre til yngre ungdom å ha kontroll på den alkoholen de oppbevarer hjemme. Å ta alkohol uten lov er imidlertid ikke den eneste framgangsmåten for å skaffe seg alkohol hjemme. Fire av ti tenåringer har i følge våre funn fått alkohol av mor eller far sist år. Denne andelen økte med alderen. Som nevnt fant vi at de guttene som fikk alkohol hjemme festet mer utagerende en andre gutter, representert ved at de støtte på flere problemer i forbindelse med at de drakk.

Når det gjelder tilgangen til illegale rusmidler, ser tilgangen til cannabis ut til å være stor blant osloundom. Nesten halvparten oppga at de noen gang var tilbudt hasj eller marihuana. Det var langt nær så vanlig å bli tilbudt andre narkotiske stoffer. Dette gjaldt mindre enn en av fem. Vi undersøkte videre hvor mange av de som hadde fått tilbud om narkotika som hadde prøvd det. Når man ser på dette, er det viktig å huske at det ikke er tilfeldig hvem som tilbys slike rusmidler. Dette forutsetter i de fleste tilfeller at en ferdes i miljø hvor det er tilgang til illegale rusmidler. I tråd med tidligere studier (Moshuus et al., 2002) fant vi at andelen som hadde prøvd de ulike narkotiske stoffene, blant de som hadde hatt tilbudet, økte i takt med stoffenes utbredelse. Halvparten av de som var tilbudt cannabis hadde prøvd dette, og mindre enn en av tre av de som var tilbudt andre narkotiske stoffer hadde prøvd dette. Tidligere studier indikerer at det med unntak for heroin er mindre motstand mot å prøve tilbudt stoffer nå enn tidligere (Moshuus et al., 2002). I forebyggende sammenheng vil det derfor i tillegg til å begrense tilgangen til narkotika blant ungdom, være en viktig målsetting å søke å få ungdom til å si nei til slike tilbud.

8.1 Konklusjon

Våre funn tyder på at det finnes et potensial for å forebygge uheldige rusvaner blant ungdom, kanskje særlig gjennom intervensjon rettet mot foreldre og jevnaldermiljøet og gjennom å begrense tilgangen til ungdoms rusmidler. Når det gjelder alkohol, ser det ut til å være gode muligheter for å begrense tilgangen gjennom bedre overholdelse av eksisterende aldersgrenser for salg. Videre er det en aktuell strategi å søke å hindre at foreldre og andre voksne skaffer alkohol til ungdom under 18 år. Når det gjelder foreldrene, er det også viktig å gjøre dem bevisst på deres betydning som rollemodeller. Videre indikeres gode relasjoner mellom foreldre og barn å være betydningsfulle, ikke bare for forebygging av uheldige rusvaner, men også problematferd i videre forstand. Det samme ser ut til å være tilfellet når det gjelder et variert voksenstyrt fritidstilbud.

Summary

The aim of the present report is to describe substance use among young people from Oslo, and to study the potential for prevention of problematic substance use. Data stemmed from young people (13–19-years-olds) from Oslo who participated in a general population study of Norwegian adolescents («Young in Norway 2002»). The participants filled in a questionnaire at school concerning several aspects of adolescents' lives, including substance use. The response rate in Oslo was 94 (N = 1025).

In the first part of the report we look at the prevalence of alcohol, tobacco, and illegal drugs, and how these vary according to demographic variables. Young people from Oslo did not differ from young people from other parts of Norway as regards daily smoking and alcohol intoxication. However, they had more often tried illegal substances. Among adolescents from Oslo, those with Norwegian background more often than immigrants smoked, consumed alcohol, and had tried cannabis. Whereas boys more often than girls had used illegal substances, there were only small gender differences in smoking behaviour and the frequency of being drunk. Older adolescents were more familiar with all substances than younger adolescents. We revealed strong relations between substance use and involvement in other problem behaviours such as school opposition, violence and other crimes. In addition, those who used most substances attained poorer grades at school. In contrast to the picture drawn by media, however, the prevalence of all substances seemed to be relatively stable from 1996 to 2002.

The second part of the report concerns the potential for prevention. As regards access to alcohol, our findings indicate that sale of alcohol to those younger than 18 should be better controlled, both in stores and on pubs, discos, etc. Moreover, it seems to be a potential for reducing access by motivating parents and other adults not to supply adolescents with alcohol. Our findings also confirm that parents function as role models for their children when it comes to use of tobacco and alcohol. Moreover, the experience of good relations between parents and children seem to be crucial to prevent problematic substance use. Finally we looked at the relation between adolescence substance use and characteristics of the peer-milieu they frequented and were fascinated by. The findings confirm that there is a strong relation between adolescents and their friends' experiences with

substances. In addition, we revealed strong associations between substance use and leisure activities. Those who reported few home-related activities, did not participate in organised leisure activities, and often were out with friends without doing something special, used most substances.

Referanser

- Alsaker, F. D., Dundas, I., & Olweus, D. (1991). *A growth curve approach to the study of parental relations and depression in adolescence*. Paper presented at the Biennial Meetings of the Society for Research in Child Development, Seattle, USA.
- Bakken, A. (1998). *Ungdomstid i storbyen*. NOVA-rapport 7/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Brent, D. A. (1995). Risk factors for adolescent suicide and suicidal behavior: Mental and substance abuse disorders, family environmental factors, and life stresses. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 25, 52–63.
- Cox, B. D., Blaxter, M. & Buckle, A. L. (1987). *The Health and Lifestyle Survey*. London: The Health Promotion Research Trust.
- Fauske, H. & Øia, T. (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Fangen, K. (1995). *Skinheads i rødt hvitt og blått – En sosiologisk studie fra innsiden*. UNGforsk Rapport 4/95. Oslo: UNGforsk.
- Hawkins, D. J., Catalano, R. F. & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64–105.
- Helland, H. & Øia, T. (2000). *Forebyggende ungdomsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Holm, J. & Kvaran, I. (1989). *Opprør! En bok om blitzere, pønkere, politi, presse og politikere i Oslo*. Oslo: Cappelen forlag.
- Houge, K. (1982). *Har vi en framtid? En bok om Ung-Mob, gatebarn, opprør og oppkjøp*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hougen, H. C. (2000). *Ung i Notodden. Fritidsmønstre, rusmiddelbruk, problematferd og framtidsplaner*. NOVA-rapport 5/00. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Jarvis, M. J. (1994). A profile of tobacco smoking. *Addiction*, 89, 1371–1376.
- Kandel, D. B., Yamaguchi, K. & Chen, K. (1992). Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: Further evidence for the gateway theory. *Journal of Studies on Alcohol*, 53, 447–457.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment. Further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36, 366–380.
- Krange, O. & Pedersen W. (1999). Return of the Marlboroman. *Journal of Youth Studies*, 3, 155–174.

- Lewinsohn P. M., Seeley J. R. & Gotlib I. H. (1997). Depression-related psychosocial variables: Are they specific to depression in adolescents? *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 365–375.
- Loeber, R. & Keenan, K. (1994). Interaction between conduct disorder and its comorbid conditions: Effects of age and gender. *Clinical Psychology Review*, 14, 497–523.
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In Tonry, M. and Morris, N. (eds.). *Crime and justice: Vol. 7*. Chicago: University of Chicago Press, 29–149.
- Mahoney, J. L. & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behaviour: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 113–127.
- Martens, P. L. (1997). Parental monitoring and deviant behaviour among juveniles. *Studies on Crime and Crime Prevention*, 6, 224–240.
- Moshuus, G. H., Rossow, I. & Vestel, V. (2002). *Partydop og ungdomskulturer*. NOVA-rapport 10/02. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- NOU (2003: 4). *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.
- Ommundsen, R. (1987). Forskning som premissleverandør for forebyggende arbeid. I: Myklebust, J. P. og Ommundsen, R. (red.). *Psykologiprofesjonen mot år 2000. Helsepsykologi, samfunnspsykologi og internasjonale perspektiver*. Oslo: Universitetsforlaget, 172–199.
- Pape, H. (1996). Tenåringsdriking i utviklingspsykologisk perspektiv. *Norsk epidemiologi*, 6, 85–90.
- Pape, H. (1997). *Drinking, getting stoned or staying sober. A general population study of alcohol consumption, cannabis use, drinking-related problems and sobriety among young men and women*. Thesis. NOVA-rapport 14/97. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Pape, H. & Falck, S. (2003). Ungdomskriminalitet. Et fenomen i endring? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3, 99–111.
- Pape, H. & Hammer, T. (1996). How does Young people's alcohol consumption change during the transition to early adulthood? A longitudinal study of changes at aggregate and individual level. *Addiction*, 91, 1345–1357.
- Pape, H. & Storvoll, E. E. (1999). Problemfylt pubertetstid? *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 119, 216–220.
- Parker, G., Tupling, H. & Brown, L. B. (1979). A parental bonding instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1–10.

- Pedersen, W. (1990). Foreldre som «alkohollangere»? *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 110: 1834–1837.
- Pedersen, W. (1998). *Bittersøtt. Ungdom, sosialisering, rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W. & Bakken, A. (1998). Ecstasy. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49–77.
- Rossow, I. & Bø, A. K. (2003). *Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Skog, O. J. (1992). Tilgjengelighetens innvirkning på befolkningens bruk av rusmidler. I: Waal, H. og Middelthon, A.-L. (red.). *Narkotikaforebygging mot år 2000*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skretting, A. (2000). *Ungdom og rusmidler*. Oslo: Rusmiddeldirektoratet.
- Skretting, A. (2001). By og land – hand i hand. Endringer i narkotikabruk blant ungdom. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 1, 111–117.
- Skretting, A. (2003). *Ungdomsundersøkelsen 2003*. www.sirus.no.
- Sletten, M. A. (2000). *Ung i Frogn. Rusmiddelbruk, fritidsmønstre, selvbilde og nettverk*. NOVA-rapport 12/00. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Sletten, M. A. (2003). *Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2002. Hva gjør de? Hva vil de?* NOVA-rapport 4/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Sosial- og helsedirektoratet (2003a). *Tall om tobakk 1973–2001*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Sosial- og helsedirektoratet (2003b). *Tobakksbruk i Norge 2002*. www.tobakk.no.
- SSB (2003a). www.ssb.no/emner/03/01/royk/tab-2003-03-27-02.html.
- SSB (2003b). www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200204/13/index.html.
- Stattin, H. (2001): Öppna, inte övervakade, barn löper mindre risk att bli kriminella. *Läkartidningen*, 98, 3009–3013.
- Stattin, H. & Kerr, M. (2000): Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71, 1072–1085.
- Storvoll, E. E. & Moshuus, G. (2003). *Use of leisure time, problem behaviour, and aspirations for the future among Norwegian youth*. Appendix in Ministry of Children and Family Affairs (2003). National report on youth policy in Norway, s. 1–30.
- Storvoll, E. E. & Wichstrøm, L. (2002). Do the risk factors associated with conduct problems in adolescents vary according to gender? *Journal of Adolescence*, 25, 183–202.

- Storvoll, E. E. & Wichstrøm, L. (2003). Gender differences in changes in and stability of conduct problems from early adolescence to early adulthood. *Journal of Adolescence*, 26, 413–429.
- Storvoll, E. E., Wichstrøm, L. & Pape, H. (2003). Gender differences in the association between conduct problems and other problems among adolescents. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3, 194–209.
- Strandbu, Å. (1997). *Gutter og jenter i Asker og Bærum. Ungdomsundersøkelsen 1996*. NOVA-rapport 5/97. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Thomassen, A. (1993): *Take a walk on the wild side – Mytologier, bilder, og fortellinger fra en Dø(d)ende kultur – En kultursosiologisk analyse av en narkotika subkultur*. UNGforsk Rapport 3/93. Oslo: UNGforsk.
- Vestel, V., Bakken, A., Moshuus, G. H. & Øia, T. (1997). *Ungdomskulturer og narkotikabruk*. NOVA-tema 1/97. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Warburton, D. M., Revell, A. D. & Thompson, D. H. (1991). Smokers of the future. *British Journal of Addiction*, 86, 621–625.
- Wichstrøm, L. (1994). *Mental helse blant ungdom i Norge. Oslo som særtilfelle?* UNGforsk Rapport 3/94. Oslo: UNGforsk.
- Wichstrøm, L. (2000). Predictors of adolescent suicide attempts: A nationally representative longitudinal study of Norwegian adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 603–610.
- Yin, Z., Katims, D. S. & Zapata, J. T. (1999). Participation in leisure activities and involvement in delinquency by Mexican American adolescents. *Hispanic Journal of Behavioral Science*, 21, 170–185.
- Ødegård, E., Bretteville-Jensen, A. L. & Skretting, A. (2002). Utviklingen av narkotikamisbruket i Norge på 1990-tallet. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidsskrift*, 19, 106–121.
- Ødegård, G. (2001). *Ungdomstid i Fredrikstad. Om skole, fritid, rus, samfunnsengasjement og verdiorienteringer*. NOVA-rapport 6/01. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Øia, T. (1998). *Oppvekst i Skien. Et forebyggende perspektiv*. NOVA-rapport 12/00. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Øia, T. (2003). *Innvandrerungdom kultur, identitet og marginalisering*. NOVA-rapport 20/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Aas, H., Jacobsen, R., & Anderssen, N. (1996). Predicting 13-year-olds' drinking using parents' self-reported alcohol use and restrictiveness compared with offspring's perception. *Scandinavian Journal of Psychology*, 37, 113–120.